

การนำแนวพระราชดำริสู่การปฏิบัติ ศึกษากรณีชุมชนบ้านพุทธสวรรค์
จังหวัดเพชรบุรี

โดย

นางสาวอภิรดี เงินวิจิตร
หัวหน้าฝ่ายอาวุโส ฝ่ายบริหารงานอสังหาริมทรัพย์

นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร
หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 60
ประจำปีการศึกษา พุทธศักราช 2560 - 2561

บทคัดย่อ

เรื่อง การนำแนวพระราชดำริสู่การปฏิบัติ ศึกษากรณีชุมชนบ้านพุสวรรค์ จังหวัดเพชรบุรี

ลักษณะวิชา การเศรษฐกิจ

ผู้วิจัย นางสาวอภิตี เงินจิตร **หลักสูตร** วปอ. รุ่นที่ 60

สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้จัดทำโครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์แนวพระราชดำริ (Area-based Rural Development Program (applied from His Majesty the King's initiatives) ด้วยการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หลักการทรงงาน องค์ความรู้ 6 มิติ (น้ำ ดิน เกษตร พลังงานทดแทน ป่า สิ่งแวดล้อม) มาดำเนินงาน ในพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านพุสวรรค์ หมู่ที่ 1 ตำบลพุสวรรค์ อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี จากการประเมินผลการดำเนินงานพบว่า ผลสัมฤทธิ์ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม มีแนวโน้มที่ดีขึ้นสร้างการรับรู้และการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้อย่างชัดเจน แต่ยังมีปัญหาวิกฤตที่ต้องแก้ไข คือ หนี้สินเพิ่มขึ้น การออมลดลง และการใช้สารเคมีในการเกษตร จึงทบทวนการขับเคลื่อนที่ผ่านมาโดยเทียบเคียงกับการพัฒนาในพื้นที่ต้นแบบ ภายใต้ “โครงการปิดทองหลังพระ สืบสานพระราชดำริ” จากการศึกษาพบว่า อุปสรรคในการขับเคลื่อนการพัฒนา มีทั้งปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ การไม่เข้าใจกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงน้อยไป การไม่มีความรู้ด้านการจัดการตลาด และปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ สภาพภูมิประเทศที่ล่อแหลมต่อการเข้าไปสู่ความขัดแย้ง ภาครัฐดูแลสนับสนุนงบประมาณได้ไม่ทั่วถึง ความเจริญของเมืองและเทคโนโลยี ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนไป โดยปัจจัยความสำเร็จที่สำคัญ คือ คน ไม่ว่าจะเป็นผู้นำหรือชาวบ้าน กระบวนการพัฒนาที่ยึดแนวทางหลักการทรงงานเป็นกรอบในการดำเนินงานความต่อเนื่องในการพัฒนา และการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่กับชาวบ้าน ที่เกิดการเรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน ตลอดจนเครื่องมือพัฒนาที่ยึดความต้องการร่วมกันของชุมชน การมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของชุมชน และการยึดโยง “บวร” ที่เป็นสถาบันหลักทางสังคม ดังนั้น การกำหนดแผนพัฒนาชุมชน จึงต้องให้ความสำคัญกับความต้องการและการมีส่วนร่วมของชุมชน ต้องเสริมสร้างผู้นำในท้องถิ่น ให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ควบคู่กับการยึดแนวทางหลักการทรงงานในการพัฒนา ส่งเสริมกลไก “ประชารัฐ” ให้เกิดผลในการปฏิบัติ และมีการติดตามผลอย่างสม่ำเสมอ

Abstract

Title : Putting Royal Initiative into Practice, Phu Sawan Village Case Study, Petchaburi Province

Filed : Economics

Name : Miss Apiradee Ngernvijitr **Course** NDC Class 60

The Bureau of the Crown Property has launched an area-based Rural Development Program, applied from King Bhumibol's initiatives. His sufficiency economy philosophy, working principles and six-dimension knowledge principles (water, soil, farming, renewable energy, forest, environment) have been adopted and brought into practice in the Phu Sawan Village area, Moo 1, Phu Sawan Sub-district, Kang Krajam District, Petchaburi Province. The evaluation results reveal better economic, social and environmental tendencies. Apparent awareness and changes within the community have also been witnessed. However, there are a few critical problems awaiting solutions, including increased debts, less savings, and farming chemical abuse. The driving forces of the Program have eventually been reviewed, comparing with those exploited in the prototype project called "The Royal Initiative Discovery Project (The Pid Thong Lang Phra Project)". The studies show that barriers obstructing the driving forces emerge within the community itself. Such hurdles include the misunderstanding of people involved, insufficient perception of sufficiency economy philosophy and lack of marketing knowledge. There are also uncontrollable factors from outside the community, including geographical locations that tend to originate conflicts, insufficient financial and administrative support from the government, and changes in local way of living caused by community and technology development. The vital keys to success are Human Resources, both community leaders and villagers, the development process that follows His working principles, development continuity, cooperation of government officials and villagers who learn together while working hand in hand, development tools that are based on community needs and participation in every process within the community, as well as bonds among the main social institutions: homes; temples; and schools. The community development planning ultimately requires concentration on community needs and contributions, enhancement of the understanding of sufficiency economy philosophy among local leaders, pursuit of His working principles, transformation of "public-private" mechanism into practical reality, and regular follow-ups.

คำนำ

หลักการทรงงาน และแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เป็นแนวทางพัฒนามาทางสายกลางที่สอดคล้องกับวิถีของสังคมไทย ซึ่งมีตัวอย่างเป็นที่ประจักษ์ในทุกระดับว่าเมื่อนำไปปฏิบัติแล้วเห็นผลได้จริง แต่สิ่งสำคัญในการนำไปปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย คือ การประยุกต์ใช้ และปรับให้เหมาะสมกับภูมิสังคมนั้นๆ รวมถึงต้องดำเนินงานอย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งผู้วิจัยและทีมงานได้มีโอกาสจัดทำโครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์แนวพระราชดำริ (Area-based Rural Development Program (applied from His Majesty the King's initiatives) ในลักษณะของงานจิตอาสา ที่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสืบสานแนวพระราชดำริ และเผยแพร่ศาสตร์พระราชา โดยเลือกพื้นที่ชุมชนบ้านพุสุวรรค์ อำเภอกำแพงกระเจาน จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเป็นหนึ่งในโครงการอ่างเก็บน้ำพระราชดำริ เป็นพื้นที่เป้าหมาย และมีมูลนิธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ เป็นต้นแบบในการดำเนินงาน โดยมูลนิธิฯได้ให้ความอนุเคราะห์ในการอบรมให้ความรู้ กับทีมงาน ก่อนไปปฏิบัติจริงในพื้นที่ รวมถึงติดตามอยู่เป็นระยะๆ

จากเดิมที่มีเป้าหมายในการดำเนินโครงการเพียง 2 ปี แต่ด้วยความร่วมมือ ร่วมใจของชาวบ้าน และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในชุมชน ทำให้ต้องขยายระยะเวลาการดำเนินโครงการเป็นเวลากว่า 6 ปี ผลที่ได้รับก็มีทั้งที่เป็น และไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง เมื่อได้เทียบเคียงกับพื้นที่ต้นแบบ ของโครงการปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ ก็ได้พบปัญหาอุปสรรค และปัจจัยความสำเร็จ ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ ในการพัฒนาพื้นที่ชนบทอื่นๆ ต่อไปได้

นอกจากนี้ ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าเอกสารวิจัยนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ที่มีความตั้งใจและต้องการมีส่วนร่วมในการสืบสานและต่อยอด พระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ในการนำหลักการทรงงานและแนวพระราชดำริ ซึ่งเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติที่สำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริงไปขับเคลื่อนในพื้นที่ชนบทที่ยังต้องการการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

(นางสาวอภิรดี เงินวิจิตร)

นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ 60

ผู้วิจัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
คำนำ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญแผนภาพ	ช
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ขอบเขตของการวิจัย	3
วิธีดำเนินการวิจัย	3
ประโยชน์ที่득จากการวิจัย	4
คำจำกัดความ	4
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาด้านเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	6
ทฤษฎีการยอมรับนวัตกรรมและเทคโนโลยี	14
ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ	14
กลยุทธ์ด้านความยั่งยืน	19
แนวความคิดแบบประชารัฐ	22
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	25
กรอบแนวคิดของการวิจัย	29
สรุป	30
บทที่ 3 แนวพระราชดำริกับการพัฒนาพื้นที่	31
เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน : ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านวัฒนธรรม	31
การนำแนวพระราชดำริไปปฏิบัติในพื้นที่ เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ	34
การพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามพระราชดำริ ภายใต้ “โครงการปิดทองหลังพระ”	36
สรุป	40

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 วิเคราะห์การนำแนวพระราชดำริไปสู่การปฏิบัติ	43
สภาพภูมิสังคม และปัญหา ชุมชนหมู่ที่ 1 บ้านพุสวรรณ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดเพชรบุรี	43
สภาพทั่วไปทางด้านเศรษฐกิจ	49
สภาพทั่วไปทางด้านสังคม	49
การดำเนินโครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์แนวพระราชดำริ บริเวณพื้นที่อ่างเก็บน้ำบ้านพุสวรรณ ตามหลักองค์ความรู้ 6 มิติ ด้วยกระบวนการเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา	50
การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม	59
การศึกษาเปรียบเทียบภูมิสังคม ปัญหา แนวทาง กระบวนการในการ พัฒนาและผลลัพธ์ที่ได้ของพื้นที่เป้าหมายกับพื้นที่ต้นแบบ	59
สรุป	67
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ	69
สรุป	69
ข้อเสนอแนะ	70
บรรณานุกรม	73
ประวัติย่อผู้วิจัย	78

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2-1	กลยุทธ์ด้านความยั่งยืน เหมือน/แตกต่าง/เกี่ยวข้องกับกลยุทธ์ทางธุรกิจ	20
4-1	แสดงองค์ความรู้ 6 มิติ กับการประยุกต์ใช้ดำเนินงานโครงการพุทธวิทย์	58
4-2	เปรียบเทียบ พื้นที่ต้นแบบและพื้นที่ศึกษาชุมชนบ้านพุทธวิทย์	60

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
2-1	การทำงานของผู้นำ 4 ด้าน	17
2-2	ทฤษฎีความเป็นผู้นำ	18
2-3	กลไก ประชาธิปไตย	23
4-1	แผนที่และอาณาเขตบ้านพุทธวรรค์	44
4-2	แผนที่บ้านพุทธวรรค์	45
4-3	ผังจำลองพื้นที่บ้านพุทธวรรค์	46
4-4	ตำแหน่งสิ่งก่อสร้างและที่อยู่อาศัยของครัวเรือนในชุมชนบ้านพุทธวรรค์	47
4-5	แสดงโมเดลโครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ แนวพระราชดำริ บ้านพุทธวรรค์	52
4-6	ชาวบ้านร่วมกันทำฝายแม้ว	53
4-7	แปลงทดลองเกษตรอินทรีย์	55
4-8	การทำและติดตั้งลูกแก๊ส ส่วนประกอบของบ่อหมักแก๊สชีวภาพ	56
4-9	การประชุมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์	57
4-10	ผลิตภัณฑ์สบู่อุปโภคบริโภค น้ำยาล้างจาน น้ำส้มควันไม้	58

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตลอดระยะเวลาแห่งการครองราชย์ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการ ในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่พสกนิกร ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เป็นการดำเนินงานในลักษณะของทางสายกลางที่สอดคล้องกับวิถีของสังคมไทย และสามารถปฏิบัติได้จริง โดยทรงเน้น “การพัฒนาคน” เป็นตัวตั้ง ยึดหลักผลประโยชน์ของประชาชน และการมีส่วนร่วมตัดสินใจของประชาชน ตลอดจนภูมิสังคมที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ การพึ่งตนเอง โดยรู้จักประมาณตน ดำเนินการด้วยความรอบคอบ ระมัดระวัง และทำตามลำดับขั้น อย่างบูรณาการอาศัยความเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา และการรู้จักสามัคคี ของทุกฝ่าย โดยได้พระราชทานหลักการทรงงานดังกล่าวให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันดำเนินงานเพื่อช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนในชนบทให้มีความเป็นอยู่ที่ดี สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ สังคม และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม อันนำไปสู่ชุมชนและสังคมที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืน

ในปี 2554 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้จัดทำโครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ ประยุกต์แนวพระราชดำริ (Area-based Rural Development Program (applied from His Majesty the King's initiatives) เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสทรงพระเจริญพระชนมพรรษา 84 พรรษา และ 80 พรรษา และเพื่อสืบสานแนวพระราชดำริ ด้วยการเผยแพร่ศาสตร์พระราชาสู่การปฏิบัติจริง เพื่อให้ชุมชน อยู่รอด พอเพียง และยั่งยืน ประกอบด้วย การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หลักการทรงงาน องค์ความรู้ 6 มิติ (น้ำ ดิน เกษตร พลังงานทดแทน ป่า สิ่งแวดล้อม) ที่สอดคล้องกับภูมิสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาดำเนินงานตามกระบวนการเข้าใจ เข้าถึง แล้วจึงพัฒนารวมถึงส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ซึ่งได้คัดเลือกพื้นที่ชุมชนบริเวณอ่างเก็บน้ำบ้านพุทธวรรค์ ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 1 ตำบลพุทธวรรค์ อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี ที่อยู่ในโครงการอันเนื่องมาจากพระดำริ และต่อมาคณะรัฐมนตรี ได้เห็นชอบให้พื้นที่ดังกล่าว บรรจุเข้าเป็นหนึ่งในแผนงานในแผนการบริหารราชการแผ่นดิน ปี 2555-2558 เป็นพื้นที่เป้าหมาย และดำเนินโครงการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

จากการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการ โดยศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2558 พบว่า

1. ผลสัมฤทธิ์ตามดัชนีชี้วัดแบ่งเป็น 3 มิติได้แก่ มิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านสังคม และมิติด้านสิ่งแวดล้อม มีแนวโน้มที่ดีขึ้น

2. ประสิทธิภาพในการดำเนินงานโดยรวม สามารถสร้างการรับรู้และการเปลี่ยนแปลงให้เกิดในชุมชนได้อย่างชัดเจน

3. ระดับความสำเร็จของโครงการเชิงกายภาพตามภูมิสังคมอยู่ในระดับมากความสำเร็จเชิงคุณภาพในการพัฒนาคน การสร้างการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมยังอยู่ในระดับปานกลาง

4. ผลการพัฒนาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะความสมดุลของ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ใน**ด้านเศรษฐกิจ** ต้องให้ชุมชนตระหนักความมีเหตุผลและความพอประมาณด้านการใช้จ่ายครัวเรือน **ด้านสังคม** ต้องให้ชุมชนพิจารณาความพอประมาณด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะของคนในชุมชนมากขึ้น **ด้านสิ่งแวดล้อม** ชุมชนต้องพิจารณาความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในการลดใช้สารเคมี การกำจัดของเสีย

5. วิเคราะห์ตามหลักองค์ความรู้ 6 มิติ พบว่ายังมีช่องว่างของการนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

พร้อมยังได้ข้อสรุปถึงปัญหาวิกฤตที่ชุมชนต้องได้รับการแก้ไข ได้แก่ ค่าใช้จ่ายครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น หนี้สินเพิ่มขึ้น การออมลดลง และการใช้สารเคมีในการเกษตร ซึ่งปัญหาที่คงอยู่ดังกล่าวอาจแสดงให้เห็นว่าการขับเคลื่อนโครงการที่ผ่านมา ยังมีข้อจำกัด หรือมีปัจจัยที่ส่งผลให้การพัฒนาไม่เป็นไปตามเป้าหมาย

ดังนั้น จึงเห็นว่าควรทบทวนการขับเคลื่อนที่ผ่านมา เพื่อค้นหาข้อจำกัด หรือปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนา โดยการเทียบเคียงกับการพัฒนาในพื้นที่อื่นที่มีแนวทางในการพัฒนาสอดคล้องกันและประสบผลสำเร็จ จนสามารถยกระดับการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชนให้ดีขึ้นได้ ซึ่งผลที่ได้รับจะทำให้ทราบถึงองค์ประกอบที่สำคัญหรือช่องว่าง ในการนำแนวพระราชดำริไปสู่การปฏิบัติ อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการนำไปประยุกต์ปฏิบัติในพื้นที่อื่นๆ ทั้งการวางแผนการกำหนดกลยุทธ์ ปรับปรุงกระบวนการดำเนินงาน หรือขยายผลได้อย่างเหมาะสม

สามพรานโมเดลเป็นโครงการพัฒนาชุมชนที่ประสบผลสำเร็จ ชาวบ้านสามารถปลดหนี้ได้ โดยมีตลาดสุขใจ เป็นหนึ่งในโครงการย่อย มีรายรับต่อเดือนมากกว่า 2 ล้านบาท นับว่าเป็นจำนวนตัวเลขที่ไม่น้อยในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนให้เกิดขึ้นได้จริง โครงการสามพรานโมเดลนี้ เริ่มต้นจากการที่ชาวบ้าน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ได้รับผลกระทบจากปัญหาภาวะแวดล้อม อันเนื่องมาจากการใช้สารเคมีในการทำเกษตร และการปล่อยน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรมลงในแม่น้ำลำคลอง จนเกิดผลกระทบต่อการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต จึงได้จัดเวทีลานเสวนาระหว่างแกนนำชุมชน นักวิชาการ โรงแรมสามพรานริเวอร์ไซด์ ที่เป็นนักธุรกิจในพื้นที่ เพื่อหาแนวทางการพัฒนาอาชีพ และชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน จนได้ข้อสรุปตรงกันว่าควรใช้การรวมกลุ่มเพื่อการพึ่งพาและร่วมมือกันในการแก้ปัญหาเชิงระบบ เพื่อพัฒนาสู่สังคมเกษตรอินทรีย์ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อีกทั้งเป็นการแก้ปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อม และยกระดับความเป็นอยู่ของชาวสามพรานได้อย่างยั่งยืน ผลจากการดำเนินงานสามพรานโมเดลได้ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของเกษตรกรในนาม “กลุ่มธุรกิจเชิงคุณค่าสามพราน” เพื่อทำเกษตรอินทรีย์ ทำให้เกษตรกรไม่หวนกลับไปใช้สารเคมี เกษตรกรลดต้นทุน มีรายได้เพิ่มขึ้น มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากนั้น ยังช่วยปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนตระหนักถึงการดูแลรักษาภาวะแวดล้อมในชุมชนอีกด้วย ในส่วนของโรงแรมสามพรานริเวอร์ไซด์ (ตลาดสุขใจ)

ที่ได้รับรางวัล Asia Responsible Entrepreneurship Awards (AREA Awards) ด้าน SMECSR ประจำปี พ.ศ. 2555 จาก Enterprise Asia ที่มอบให้กับบริษัท หรือองค์กรในภูมิภาคเอเชีย ที่ดำเนินธุรกิจอย่างยั่งยืน และก่อประโยชน์ให้แก่ชุมชนและสังคม(สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, สามพรานโมเดล, ออนไลน์, 2560)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพภูมิสังคมในมิติต่างๆ การดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรค ผลสัมฤทธิ์ของพื้นที่เป้าหมาย เปรียบเทียบกับพื้นที่โครงการสามพรานโมเดล
2. เพื่อวิเคราะห์ ปัจจัย องค์ประกอบ กระบวนการพัฒนาตามแนวทางพระราชดำริที่มีผลต่อความสำเร็จ
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการขับเคลื่อนการพัฒนา สำหรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่ที่มีภูมิสังคมต่างๆ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ด้านเนื้อหา ศึกษา การนำแนวพระราชดำริไปปฏิบัติในพื้นที่ต่างๆ การพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ ภายใต้ “โครงการปิดทองหลังพระ” แผนยุทธศาสตร์การบูรณาการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงศึกษาวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจ-สังคม กระบวนการพัฒนาพื้นที่เป้าหมาย เปรียบเทียบพื้นที่ต้นแบบ
2. ด้านพื้นที่ ศึกษาชุมชนในหมู่ที่ 1 ตำบลพยุหะสุวรรณ์ อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี
3. ด้านประชากร
 - 3.1 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กับสามพรานโมเดล เช่น กลุ่มผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ที่เป็นสมาชิก กลุ่มผู้บริโภค เช่น โรงแรมสามพรานริเวอร์ไซด์ผู้บริโภคทั่วไปที่ตลาดสุขใจ
 - 3.2 ชาวบ้านชุมชนในหมู่ที่ 1 ตำบลพยุหะสุวรรณ์ อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง
3. ด้านเวลา ศึกษาวิจัยระหว่าง เดือนธันวาคม 2560 ถึงเดือนมิถุนายน 2561

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยดำเนินการดังนี้

1. การรวบรวมข้อมูล
 - 1.1 ข้อมูลทุติยภูมิ จากเอกสารเผยแพร่ เอกสารวิชาการ บทความ ข่าวสารที่เกี่ยวข้อง
 - 1.2 ข้อมูลปฐมภูมิ
 - 1.2.1 จากการสัมภาษณ์

1.2.1.1 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กับสามพรานโมเดล เช่น กลุ่มผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ที่เป็นสมาชิก กลุ่มผู้บริโภค เช่น โรงแรมสามพรานริเวอร์ไซด์ และผู้บริโภคทั่วไปที่ตลาดสุขใจ

1.2.1.2 หน่วยงานภาคีภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา ที่ร่วมมือในการพัฒนาต้นแบบสามพรานโมเดล

1.2.2 จากการสังเกต ร่วมปฏิบัติในกิจกรรมต่างๆ การระดมสมอง

2. การวิเคราะห์ ค้นหาข้อเท็จจริง ปัญหาอุปสรรค เทคนิคในการดำเนินการ ข้อค้นพบ และข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ได้ทราบสภาพภูมิสังคมในมิติต่างๆการดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรคผลสัมฤทธิ์ของพื้นที่เป้าหมาย เปรียบเทียบกับพื้นที่โครงการสามพรานโมเดล

2. ได้ทราบปัจจัย องค์ประกอบ กระบวนการพัฒนาตามแนวทางพระราชดำริที่มีผลต่อความสำเร็จ

3. มีแนวทางการขับเคลื่อนการพัฒนา สำหรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่ที่มีภูมิสังคมแตกต่างกัน

คำจำกัดความ

การพัฒนาอย่างสมดุล	หมายถึง	การพัฒนาที่สมดุลในมิติต่างๆ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม
มิติเศรษฐกิจ	หมายถึง	การดำรงชีวิตโดยมีรายได้สมดุลกับรายจ่าย และเป็นค่าใช้จ่ายที่คุ้มค่า สร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นเหมาะสมกับศักยภาพของตนเอง และสถานการณ์ทางเศรษฐกิจในขณะนั้นๆ มีการทำบัญชีรายรับรายจ่าย เพื่อเป็นเครื่องมือให้สามารถใช้ชีวิตได้อย่างเหมาะสม
มิติสิ่งแวดล้อม	หมายถึง	การใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบัน ที่ไม่ก่อให้เกิดปัญหา เช่น สารเคมีที่เป็นพิษ การเสื่อมโทรม และปริมาณลดน้อยลง จนทำให้ความสามารถในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในอนาคตลดลง
มิติสังคม	หมายถึง	การรู้จักสามัคคี ไม่เอาัดเอาเปรียบกัน ทุกคนช่วยเหลือกัน แบ่งปันกันทั้งกำลังทรัพย์ กำลังกายกำลังใจ และกำลังความรู้ความสามารถ
มิติวัฒนธรรม	หมายถึง	การมีหลักคิด หลักปฏิบัติ ที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและพัฒนาตนเองเห็นคุณค่าในความเป็นเอกลักษณ์ไทย เห็นประโยชน์และคุณค่าของภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เป็นองค์ความรู้ที่มีประโยชน์

ศาสตร์พระราชา	หมายถึง	องค์ความรู้ แนวความคิด รวมถึงหลักการทรงงานต่างๆ ในการพัฒนา ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้แก่พสกนิกร หรือหน่วยงานต่างๆ ได้นำไปใช้ผ่านโครงการพระราชดำริ หรือพระราชดำริในโอกาสต่างๆ
เศรษฐกิจพอเพียง	หมายถึง	การดำรงชีวิตและการบริหารจัดการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐาน “ทางสายกลาง” และความไม่ประมาท มุ่งประโยชน์ส่วนรวม มากกว่าประโยชน์ส่วนตน และคำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทนในระยะยาวมากกว่าระยะสั้น โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความสมดุลระหว่าง “ความอยากได้อะไร” กับ “ความต้องการขั้นพื้นฐาน และทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด” โดยการใช้ “ความรู้” และ “คุณธรรม” เป็นพื้นฐานในการคิด และตัดสินใจ โดยใช้ความพอประมาณ ไม่มากเกินไป ไม่น้อยไป มีเหตุ มีผลทางวิชาการ และรู้จักวางแผนรองรับหากเกิดการเปลี่ยนแปลง
โครงการปิดทองหลังพระ	หมายถึง	โครงการที่เกิดขึ้นเมื่อปี 2550 มุ่งเน้นการน้อมนำแนวพระราชดำริของสืบสานพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ เผยแพร่สู่ชุมชนโดยทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการบริหารจัดการให้เกิดการบูรณาการองค์ความรู้ตามแนวพระราชดำริ ได้แก่ หลักองค์ความรู้ 6 มิติ ได้แก่ น้ำ ดิน เกษตร พลังงาน ทดแทน ป่า และสิ่งแวดล้อม หลักการเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา และหลักการทรงงาน ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ จำนวน 23 ข้อ ตลอดจนพิจารณาความสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม โดยการส่งเสริมความรู้ เพื่อให้ประชาชนนำแนวพระราชดำริไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และในชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งการแก้ปัญหา และการพัฒนาทั่วประเทศ

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย การนำแนวพระราชดำริสู่การปฏิบัติ จะทบทวนแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานและแนวทางในการศึกษา วิเคราะห์ ดังนี้

แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

หลักการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ จะมีจุดตั้งต้นที่ “คน” เป็นศูนย์กลาง แล้วจึงสำรวจสังเกตการณ์จากข้อเท็จจริง ค้นหาข้อมูลเพื่อให้ได้ “ภูมิสังคม” ในพื้นที่แต่ละแห่ง ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลทางภูมิศาสตร์ และข้อมูลด้านสังคม เพื่อให้เข้าใจ “คน” ที่มีวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตแตกต่างกัน แล้วจึงวิเคราะห์เพื่อเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ บริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ทรงยึดหลักผลประโยชน์ของประชาชนและการพัฒนาคนเป็นสำคัญ นับเป็นการทำงานแบบบูรณาการและกระบวนการคิดบนรากฐานของ “การเข้าใจมนุษย์” อันเป็นที่มาของหลักการ “เข้าใจ เข้าถึงพัฒนา”

การเข้าใจ คือ การสร้างให้เกิดความเข้าใจในข้อมูลพื้นฐาน ด้วยการศึกษาข้อมูลทุกมิติของชุมชน ค้นหารากของปัญหา และรวบรวมองค์ความรู้

การเข้าถึง เป็นเรื่องการสื่อสารและสร้างการมีส่วนร่วม โดยมุ่งสื่อสารสร้างความเข้าใจและความมั่นใจกับชุมชน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนามากที่สุด

การพัฒนา เป็นเรื่องของการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชน สร้างทีมพี่เลี้ยง การออกแบบหลักสูตร และเมนูการพัฒนาการศึกษาฐาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และฝึกปฏิบัติของชุมชน รวมทั้งการให้ทีมพี่เลี้ยงให้คำแนะนำในชุมชนและติดตามสนับสนุนประเมินผล

ซึ่งหลักการข้างต้น จะมุ่งสู่การพัฒนาให้ชุมชนมีความรู้สึกรับผิดชอบ และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในที่สุด

1. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ **ความพอเพียง** หมายถึง **ความพอประมาณ** **ความมีเหตุผล** รวมถึงความจำเป็นต้องมี**ระบบภูมิคุ้มกันในตัว**ที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัย**ความรอบรู้** **ความรอบคอบ**และ**ระมัดระวัง**อย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม

ความซื่อสัตย์ สุจริต และ**ให้มีความรอบรู้**ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทนความเพียร มีสติ ปัญญา และ**ความรอบคอบ** เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรเห็นความเสี่ยงของเศรษฐกิจและสังคมไทยที่พึ่งพิงปัจจัยภายนอกสูง ภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ทรงเน้นย้ำว่าการพัฒนาต้องเริ่มจากการ**พึ่งตนเอง** สร้างพื้นฐานให้พอมี พอกิน พอใช้ ด้วยวิธีการที่ประหยัดและถูกต้องตามหลักวิชาการให้ได้ก่อน โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ต่อความจำเป็นและเหมาะสมกับฐานะของตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อม รวมถึงวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ทั้งการหารายได้ คือ ทำงานหารายได้โดยสุจริต และเต็มความสามารถ โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่นและความพอประมาณในการใช้จ่าย คือ ใช้จ่ายให้เหมาะสมกับฐานะความเป็นอยู่ ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเกินตัว ในขณะที่เดียวกันก็ใช้จ่ายในการดูแลตัวเอง และครอบครัวอย่างเหมาะสม ไม่อยู่อย่างลำบากและฝืดเคืองจนเกินไป

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ไม่ว่าจะเป็นการทำธุรกิจหรือการดำรงชีวิตประจำวัน ที่ได้ไตร่ตรองถึงเหตุและผล อย่างรอบคอบ และถ่วงถี่ “รู้จักอ่อนจุดแข็ง โอกาส อุปสรรค” และคาดการณ์ ผลที่จะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ “รู้เขา รู้เรา รู้จักเลือกนำสิ่งที่ดีและเหมาะสมมาประยุกต์ใช้”

การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากทั้งในและต่างประเทศเพื่อให้สามารถบริหารความเสี่ยงปรับตัวและรับมือได้อย่างทันที่

การปฏิบัติเพื่อให้เกิดความพอเพียงนั้น จะต้องเสริมสร้างให้คนในชาติมีพื้นฐานจิตใจในการปฏิบัติตน ดังนี้

มีคุณธรรม ทั้งนี้ บุคคล ครอบครัว องค์กร และชุมชนที่จะนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ต้องนำระบบคุณธรรมและความซื่อสัตย์สุจริตมาประพฤติปฏิบัติก่อน โดยเริ่มจากการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัว การศึกษาอบรมในโรงเรียน การสั่งสอนศีลธรรมจากศาสนา

ใช้หลักวิชา-ความรู้ โดยนำหลักวิชาและความรู้เทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ทั้งในชั้นการวางแผนละปฏิบัติ ด้วยความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวังอย่างยิ่ง

ดำเนินชีวิตด้วยความเพียร ความอดทน มีสติ ปัญญา และ**ความรอบคอบ**เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับสังคมทุกระดับ ได้แก่

ระดับบุคคลและครอบครัว

เศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคลและครอบครัวนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน ความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะ ตามอัตภาพ ไม่หลงไปตามกระแสวัตถุนิยม รู้จักคำว่า พอ และไม่เบียดเบียนผู้อื่น พยายามพัฒนาตนเอง เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความชำนาญ

ระดับชุมชน ประกอบด้วยบุคคลและครอบครัวที่มีความพอเพียงแล้ว

คนในชุมชนรวมกลุ่มทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม โดยอาศัยภูมิปัญญาและความสามารถของบุคคลและชุมชน ต้องมีความรู้ที่เหมาะสม เพื่อนำมาปรับปรุงการดำเนินงานของชุมชนให้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง และนำมาสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ และมีการพัฒนาไปสู่เครือข่ายระหว่างชุมชนต่างๆ

ระดับประเทศ ประกอบด้วย ชุมชนต่างๆที่เข้มแข็ง

เป็นการบริหารจัดการประเทศ โดยเริ่มจากการวางรากฐานให้ประชาชนส่วนใหญ่อยู่อย่างพอมี พอกิน และพึงตนเองได้ มีการรวมกลุ่มของชุมชนหลายๆแห่ง เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ สืบทอดภูมิปัญญา และร่วมกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เสริมสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างชุมชนให้เกิดเป็นสังคมแห่งความพอเพียง

ระดับนักธุรกิจ

เริ่มจากความมุ่งมั่นในการดำเนินธุรกิจที่หวังผลประโยชน์หรือกำไรในระยะยาว มากกว่าระยะสั้น ยอมรับการมีกำไรในระดับพอประมาณ (Normal Profit) และมีเหตุมีผลที่เพียงพอต่อนักธุรกิจที่ลงทุนหรือผู้ถือหุ้น และต้องไม่เป็นการแสวงหากำไรโดยเอาเปรียบผู้บริโภค ต้องมีการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเองที่ดี เพื่อให้พร้อมรับต่อความเปลี่ยนแปลงต่างๆ สามารถกู้เงินมาลงทุนเพื่อสร้างรายได้ และต้องสามารถใช้หนี้ได้ ไม่ทำเกินตัว ต้องมีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต มีความเพียรอดทน และรับผิดชอบต่อสังคม โดยมีการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิต ปรับปรุงสินค้าและคุณภาพให้ทันกับความต้องการของตลาดและการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี มีจริยธรรมและคุณธรรมรักษาความสมดุลในการแบ่งปันผลประโยชน์ของธุรกิจ ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ ได้แก่ พนักงาน บริษัท ผู้บริโภค และสังคมโดยรวม

แนวทางการปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงมีดังนี้

1. ยึดหลัก 3 พอ คือ พออยู่ พอกิน พอใช้
2. ประหยัด
3. ประกอบอาชีพสุจริต
4. เน้นหาข่าวหาปลาก่อนหาเงินหาทอง
5. ทำมาหากินก่อนทำมาค้าขาย
6. ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่ดิน คินทุนสังคม
7. ตั้งสติมั่นคง ทำงานอย่างรู้ตัวไม่ประมาท
8. ใช้ปัญญาใช้ความรู้แท้
9. รักษาสุขภาพให้แข็งแรงทั้งกายและใจ

แนวทางการประกอบอาชีพตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงมีดังนี้

1. ทำงานอย่างผู้รู้ ใช้ปัญญาทำงานอย่างมีอาชีพ
2. อดทนมุ่งมั่น ยึดธรรมะและความถูกต้อง
3. อ่อนน้อมถ่อมตน เรียบง่าย ประหยัด
4. มุ่งประโยชน์ของคนส่วนใหญ่เป็นสำคัญ
5. รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

6. ตั้งใจ ชยัน หมั่นเพียร
7. สุจริต กตัญญู
8. พึ่งตนเอง ส่งเสริมคนดี และคนเก่ง
9. รักประชาชน (ผู้รับบริการ)
10. เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน

2. การพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area-based Development)

การพัฒนาเชิงพื้นที่ หมายถึง การพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการนำพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ หรือพื้นที่ในมิติอื่นๆ เป็นตัวตั้ง เช่น พื้นที่ทางวัฒนธรรม พื้นที่ลุ่มน้ำ แขนงการเน้นกลุ่มเป้าหมาย หรือกลุ่มงาน แนวความคิดนี้มักจะนำไปใช้ในการพัฒนาประเทศ การพัฒนาชนบท การบริการสาธารณะ การแก้ปัญหาความยากจน การแก้ปัญหาความขัดแย้ง การจัดการทรัพยากร เป็นต้น

เกณฑ์สำหรับการพิจารณาพื้นที่

เป็นชุมชนที่มีความเหมือนกันในเรื่องของคุณลักษณะของความเป็นท้องถิ่นหรือความเป็นชนบทหรือความเป็นสังคมนั้นๆ เป็นการเฉพาะ นอกจากนี้พื้นที่ต้องไม่กว้างใหญ่จนเกินไป และมีอัตลักษณ์ของตนเอง ตลอดจนความหนาแน่นของประชากรที่ไม่สูงเกินไป มีความต้องการที่จะดำเนินการร่วมกัน มีความเชื่อมประสาน มีประเด็นปัญหาที่เห็นพ้องต้องกันว่าเป็นเรื่องที่ต้องดำเนินการร่วมกัน

ขั้นตอนดำเนินการ

1. ศึกษาศักยภาพของพื้นที่ ทั้งในเรื่องกายภาพและทรัพยากรมนุษย์ ตลอดจนทักษะความสามารถของประชากร วัฒนธรรม อัตลักษณ์ของพื้นที่ การเมือง การปกครอง ความเชื่อ ค่านิยม ภาพลักษณ์ความสัมพันธ์กับภายนอก เป็นต้น ในการค้นหาทุนของพื้นที่จะต้องดูว่ามีความเป็นมาอย่างไร มีประวัติศาสตร์อย่างไร ในอนาคตต้องการเห็นอย่างไร รวมถึงต้องค้นหาศักยภาพในการแลกเปลี่ยนกับสังคมภายนอกด้วย
2. พิจารณาชุมชนในพื้นที่และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยจำเป็นต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อที่จะร่วมกันวิเคราะห์พื้นที่เบื้องต้น
3. ออกแบบอนาคตร่วมกัน ที่มีทางเลือกหลายทาง
4. จัดลำดับความสำคัญของทางเลือก พร้อมวิเคราะห์ผลที่จะเกิดขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมถึงร่วมกันหาความเป็นไปได้ในการขับเคลื่อนโครงการ
5. จัดทำกลยุทธ์ในการดำเนินการ โดยพิจารณาจากผลการวิเคราะห์ และจัดลำดับความสำคัญเพื่อบูรณาการการดำเนินงานและเลือกประเด็นที่สำคัญที่สุด ตลอดจนสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันในการมองอนาคตของพื้นที่
6. กำหนดกลยุทธ์เริ่มจากเลือกสิ่งที่เป็นพ้องกันว่าเป็นภัยคุกคาม และเน้นที่กระบวนการจัดทำแผนการติดตาม ประเมินผล และผู้รับผิดชอบ

7. ดำเนินการแบบมีส่วนร่วม สิ่งสำคัญคือการสร้างความต่อเนื่องของการทำงาน แบบมีส่วนร่วม มีการปรึกษาหารือกันทำงานบนพื้นฐานการมีประโยชน์ร่วมกัน การส่งเสริม การบูรณาการกัน มีการรวมตัวกันบนความหลากหลายและการสร้างสามัคคี การสร้างค่านิยมใหม่ การสร้างแรงจูงใจ

8. กำหนดโครงการที่จะดำเนินการ และขอบเขตการทำงาน โดยคำนึงถึงทรัพยากร ที่มีในพื้นที่

การดำเนินการโดยยึดพื้นที่เป็นหลักนี้ จะเป็นการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบท ความต้องการของคน และศักยภาพของพื้นที่อย่างแท้จริงอันจะนำไปสู่การพัฒนาเพื่อลดปัญหาต่างๆ โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำ ความยากจน ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม หรือแม้แต่ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

3. การพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance)

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการส่งเสริมชุมชน หรือการพัฒนาชนบทจะทรงมุ่งช่วยเหลือ พัฒนาให้เกิดการพึ่งตนเองได้ของราษฎรเป็นหลัก โดยมีวิธีการดังนี้

3.1 ไม่ใช้วิธีสั่งการให้ปฏิบัติตาม เพราะไม่อาจช่วยให้คนพึ่งตนเองได้ เนื่องจาก เป็นการปฏิบัติงานโดยไม่เกิดจากความเต็มใจ

3.2 เน้นให้พึ่งตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นหลักสำคัญ โดยการทำหน้าที่กระตุ้น ให้เกิดการคิดหาหนทางที่จะช่วยตนเอง พึ่งตนเองโดยไม่มีการบังคับ การแสวงหาความร่วมมือ จากภายนอกจะต้องทำเมื่อจำเป็นจริงๆ

3.3 ใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) โดยมุ่งหวังให้ คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม

3.4 ใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินการ รับฟังความคิดเห็นอย่างเป็นกลาง

3.5 ยึดหลักสภาพของท้องถิ่น ทั้งด้านสภาพแวดล้อม ทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ของแต่ละท้องถิ่น

3.6 สร้างความแข็งแรงให้ชุมชน ด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานหลักที่จำเป็น ต่อการผลิต เช่น แหล่งน้ำ เมื่อชุมชนแข็งแรงพร้อมแล้ว ก็สร้างโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆที่จำเป็นต่อการ ยกระดับรายได้ของชุมชน เช่น เส้นทางคมนาคม เพื่อมุ่งเตรียมชุมชนให้พร้อมต่อการติดต่อกับโลก ภายนอกอย่างเป็นขั้นตอน หรือที่ทรงเรียกว่า “การระเบิดจากข้างใน”

3.7 ส่งเสริมหรือสร้างเสริมสิ่งที่ชาวชุมชนขาดแคลน และเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก ได้แก่ ความรู้ด้านต่างๆ

3.8 นำความรู้ด้านเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมเข้าไปให้ชาวชุมชนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยมุ่งเน้นให้เป็นเทคโนโลยีที่ชาวชุมชนสามารถรับ และนำไปปฏิบัติได้ผลจริง ในทางปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายมีหลายแนวทาง ได้แก่

1. การรวมกลุ่มประชาชน เพื่อแก้ไขปัญหาหลักของชุมชนชนบท เป็นรากฐาน สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาโดยพึ่งตนเอง โดยเฉพาะการรวมตัวกันในรูปสหกรณ์

2. การส่งเสริมโดยกระตุ้นผู้นำชุมชนให้เป็นผู้ดำเนินการพัฒนา โดยเน้นในด้านคุณธรรม ความโอปอ้อมอารี ความเป็นคนในท้องถิ่นและรักท้องถิ่น โดยอาศัยโครงสร้างของสังคมไทยที่เป็นระบบอุปถัมภ์ ก็จะกระตุ้นให้ผู้นำชุมชนที่มักจะมีฐานะดี ให้เป็นผู้ดำเนินการสร้างสรรค์ความเจริญให้กับท้องถิ่น โดยชาวบ้านที่ยากจนสนับสนุนให้ความร่วมมือ ซึ่งในที่สุดผลประโยชน์ก็จะตกแก่ชาวชุมชนนั้น

3. การส่งเสริมการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองจะต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่รีบร้อน โดยชุมชนควรพึ่งตนเองได้ในเรื่องอาหารก่อนเป็นอันดับแรก จากนั้นจึงก้าวไปสู่การพัฒนาอื่นๆ การขยายการผลิตเพื่อการค้าใดๆก็ตามควรมีความพร้อมด้านการตลาด และการจัดทำบัญชีธุรกิจอย่างง่าย ๆ

4. การแก้ไขปัญหาด้านการบริหาร

ระบบราชการไทยมีโครงสร้างการปกครองที่รวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง มีกระทรวงและกรมเป็นผู้สั่งการ มุ่งเน้นและให้ความสำคัญต่อระเบียบปฏิบัติมากกว่ายุทธศาสตร์ และการบรรลุผลไม่ได้ตอบสนองความต้องการและมิได้พยายามสร้างความพอใจให้กับประชาชน ขาดระบบการตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงานอย่างจริงจัง อีกทั้งมีการแบ่งโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ซับซ้อน มีกฎระเบียบและขั้นตอนมากมาย ทำให้เกิดความสับสนเปลือง และการดำเนินงานเป็นไปด้วยความล่าช้า โดยเฉพาะระบบงบประมาณ ซึ่งเป็นระบบการจัดทำแผนและงบประมาณล่วงหน้า ทำให้การแก้ไขปัญหาไม่ตรงจุดและล่าช้าไม่ทันกับความต้องการของประชาชน บางครั้งทำให้ปัญหาเล็กๆ กลายเป็นปัญหาใหญ่ได้

การกำหนดบทบาทหน้าที่นั้น ไม่ชัดเจนทำให้มีการกิจซ้ำซ้อนกัน ต่างคนต่างทำ ขาดแผนงานเชื่อมโยงในลักษณะบูรณาการทำให้การพัฒนาขาดประสิทธิภาพและไม่มีประสิทธิภาพ ในการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา มักจะละเลยเทคโนโลยีพื้นบ้าน นำเทคโนโลยีที่ยากเกินไปสำหรับประชาชน ทำให้เกิดความยุ่งยากมากขึ้น หลังจากได้ดำเนินการแล้วไม่ได้ติดตามถึงผลของการปฏิบัติงานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับทราบถึงปัญหาและอุปสรรคของกฎระเบียบและเงื่อนไขการดำเนินงานในระบบราชการของหน่วยราชการ จึงได้พระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับแนวทางการบริหารจัดการพร้อมกับได้ทรงทำเป็นตัวอย่างโดยผ่านโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อให้ส่วนราชการและประชาชนที่สนใจได้เข้ามาศึกษาและนำไปปฏิบัติ โดยการบริหารงานโดยการวางแผนร่วมกันอย่างมีระบบ ดำเนินการพัฒนาอย่างเรียบง่าย และเป็นขั้นตอนอย่างรัดกุมให้เห็นถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงานที่เกิดจากการวางแผนอย่างรอบคอบและเป็นระบบ

ต้องศึกษาข้อมูลอย่างละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่ที่จะดำเนินการ เพื่อให้ทราบถึงสภาพท้องถิ่นนั้น ๆ เพราะการพัฒนานั้นจะต้องรู้จักภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ สภาพความเป็นจริงที่กำลังประสบอยู่ เมื่อถึงพื้นที่ต้องตรวจสอบข้อมูลในพื้นที่อีกครั้งหนึ่ง ให้ความสำคัญกับการระดมสติปัญญา การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องที่มีผลกระทบต่อส่วนได้ส่วนเสีย ตั้งแต่เริ่มโครงการ หลีกเลี่ยงในการที่จะเข้าไปสร้างปัญหาความเดือดร้อนให้คนกลุ่มหนึ่งโดยสร้างความสะดวกสบายและผลประโยชน์ให้คนอีกกลุ่มหนึ่ง ไม่ว่าพื้นที่ดังกล่าวจะมีความเหมาะสมด้านเทคนิคและวิชาการตลอดจนจะก่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและสังคมประการใดก็ตาม การดำเนินการใดๆ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นเองเป็นผู้กำหนดวิธีทางของตนเอง หรือเรียกว่าหลักของ

การทำประชาพิจารณ์ หรือ Public Hearing ที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายและเริ่มกระทำกันอย่างกว้างขวางในปัจจุบันนี้ เหลือกับมาที่ฝ่ายราชการ รับสั่งกับฝ่ายราชการว่าประชาชนต้องการอย่างนี้ แล้วทางการพร้อมที่จะดำเนินการหรือไม่ เมื่อฝ่ายราชการบอกว่าพร้อม เรียบร้อยแล้ว ก็จะมีการเหลียวหลังกลับมาที่สำนักงาน กปร.

ดังนั้น เมื่อทรงได้ข้อมูลจากวิธีการดังกล่าวแล้ว จะทรงวิเคราะห์ว่า เมื่อดำเนินการแล้วจะได้ประโยชน์อย่างไร คำนึงกับการลงทุนหรือไม่ อย่างไร แต่ทรงเน้นย้ำอยู่เสมอว่า พระราชดำริของพระองค์เป็นเพียงข้อเสนอแนะเท่านั้น หากผู้รู้ หรือนักวิชาการเห็นว่าไม่เหมาะสมด้วยประการใด สามารถหักท้วงแก้ไขการประชุมปรึกษาหารือได้ตลอดเวลา เพื่อให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสอดคล้องกับนโยบายของประเทศ ทั้งนี้ หากโครงการใดได้ผลดีก็จะนำหลักการไปทดลองใช้ในภูมิภาคอื่น ๆ ที่มีลักษณะปัญหาคล้ายคลึงกันต่อไป และเพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหา หรือผลเสียหายติดตามมา

การคิดค้นวิธีการแก้ไขปัญหาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในระยะแรกสะท้อนออกมาในรูปของโครงการส่วนพระองค์ต่าง ๆ ซึ่งได้รับพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ให้นำนักวิชาการนำไปศึกษาทดลอง โดยถ่ายทอดออกมาในรูปของโครงการตามพระราชประสงค์ โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา และโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของการเกษตร เพราะทรงเห็นว่าราษฎรส่วนใหญ่ของประเทศเป็นเกษตรกรที่อยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ

นอกจากนี้ ได้พระราชทานพระราชดำริในการจัดตั้ง มูลนิธิชัยพัฒนา ขึ้น “...ราชการนั้นไม่ได้คิดวันนี้แล้วทำวันนี้ได้ จะต้องวางวิฤกษา ว่าจะเบิกเงินทองได้ต้องใช้ระยะเวลา มีพระราชประสงค์ที่จะมีระบบที่คิดวันนี้และทำเดี๋ยวนี้เลย...” (สุเมธ ตันติเวชกุล: 75) และ “...เรื่องการพัฒนาประเทศเพื่อขจัดความทุกข์ยากนั้น เป็นเหมือนการทำสงคราม ทำสงครามเพื่อนำไปสู่ชัยชนะ...” (สุเมธ ตันติเวชกุล: 76) ดังนั้น วัตถุประสงค์ของมูลนิธิฯ จึงเป็นการช่วยเหลือและสนับสนุนงานพัฒนาของรัฐบาลให้สามารถช่วยเหลือผู้ยากไร้ได้อย่างรวดเร็ว เน้นการสนับสนุน ส่งเสริม และประสานการดำเนินงานโครงการต่าง ๆ ให้เกิดความสมบูรณ์ สามารถดำเนินการได้อย่างรวดเร็ว สอดคล้องกับสถานการณ์โดยทรงดำรงตำแหน่งนายกิตติมศักดิ์ของมูลนิธิด้วยพระองค์เอง

เมื่อการดำเนินงานโครงการผ่านไปได้ระยะหนึ่ง จะมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานเป็นระยะๆ เพื่อรับทราบถึงความก้าวหน้า หรือผลกระทบต่าง ๆ หากมีปัญหาเกิดขึ้น จะได้แก้ไขปรับปรุงงาน

5. การบริหารจัดการแบบบูรณาการ

ปัญหาบางอย่าง เช่น ปัญหาความยากจนมีอาจแก้ไขได้ด้วยการแก้ไขในปัจจัยเดียว เพราะปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นจากหลายปัจจัย การแก้ไขจึงจำเป็นต้องดำเนินการพร้อมกันหลาย ๆ ด้านโดยอาศัยวิชาการที่หลากหลายมาแก้ไขปัญหาร่วมกันแบบสหวิทยาการ และเพื่อให้การทำงานเกิดประสิทธิภาพ มีความต่อเนื่องและตอบสนองความต้องการได้ตรงจุด จึงมีแนวความคิด การบูรณาการ หมายถึงการนำส่วนที่แยกๆ กัน มารวมกันเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อประสานความร่วมมือ นับตั้งแต่การร่วมค้นหาสาเหตุของปัญหา ร่วมกันกำหนดแผนงาน ร่วมกันปฏิบัติ และร่วมกันประเมินผลการทำงาน

นอกจากการประสานการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากส่วนราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องแล้ว สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งสำหรับการทำงานแบบบูรณาการ คือ การติดตามดูแล คอยแก้ไข ตรวจสอบและปรับปรุงวิธีการอย่างสม่ำเสมอ ทั้งในส่วนของการบริหาร การจัดการและการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความผสมกลมกลืน และจะทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้

6. การบริหารทรัพยากรให้สอดคล้องกับภูมิสังคม

“...การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ในสังคมวิทยา ภูมิประเทศตามสังคมวิทยา คือนิสัยใจคอของคนเราจะไปบังคับให้คนคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำ เราเข้าไปช่วย โดยที่จะคิดให้เขาเข้ากับเราไม่ได้ แต่ถ้าเราเข้าไปแล้ว เราเข้าไปดูว่าเขาต้องการอะไรจริงๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการของการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง...” พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517

การดำเนินงานใดก็ตามจะต้องคำนึงถึงประชาชนในท้องถิ่นก่อน เพราะประชาชนเหล่านี้เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินงาน เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินงาน เป็นผู้ใช้และดำเนินชีวิต ดังนั้น จึงต้องมีการเรียนรู้ ศึกษาสภาพของธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน ทั้งในด้านภูมิประเทศ สภาพแวดล้อม วิธีการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้และลึกซึ้ง หากมีสิ่งใดที่ไม่สอดคล้องเหมาะสม ก็สามารถที่จะปรับให้สามารถเข้ากันได้กับสภาพธรรมชาตินั้น ๆ

การทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งนี้เป็นหนทางที่ดีที่จะนำไปสู่การวางแผนและดำเนินงานที่สอดคล้องและตอบสนองความต้องการ ในชุมชนได้อย่างใกล้ชิดและถูกต้องซึ่งทำให้งานพัฒนานั้นประสบผลสำเร็จ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสังเกต ความคิด ตลอดจนการประดิษฐ์คิดค้นของชาวบ้าน ทั้งในรูปของวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ และในรูปของนามธรรม เช่น ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี นิทานพื้นบ้าน เป็นต้น และนำมาประพจน์นำมาปฏิบัติจนเป็นที่ยอมรับในท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องนำมาศึกษาให้เข้าใจ และนำไปปรับใช้ให้สอดคล้องและกลมกลืนกับวิชาการแผนใหม่อย่างเป็นระบบและต่อเนื่องเป็นกระบวนการเดียวกัน เป็นการผสมผสานเทคโนโลยีเก่ากับเทคโนโลยีใหม่ให้กลมกลืน ชาวบ้านสามารถรับไปและนำไปใช้ได้จริงอย่างเหมาะสมลงตัวและเกิดประโยชน์อย่างสูงสุดแก่ชาวบ้านด้วย และสิ่งที่สำคัญคือ จะต้องตระหนักอยู่เสมอว่าประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้ใช้ เป็นผู้ได้รับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นผู้ที่ต้องดำเนินชีวิต

7. ใช้ศาสตร์และศิลป์ในการบริหาร

การนำสิ่งใหม่ ๆ เข้ามา สิ่งเดิมย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลง ผู้ที่นำสิ่งใหม่เข้ามา โดยกระทบสิ่งเดิมให้น้อยที่สุด และเกิดประโยชน์สูงสุด คือ ผู้ที่มีความเป็นเลิศด้านการจัดการ เช่นเดียวกับการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาประยุกต์ใช้เป็นศาสตร์และศิลป์ที่ผู้ใช้ต้องมีความรู้ความสามารถมาก

ทฤษฎีการยอมรับนวัตกรรมและเทคโนโลยี

การยอมรับของผู้บริโภคที่มีต่อนวัตกรรมและเทคโนโลยี (Adoption and Innovation Theory) เรียกว่า กระบวนการยอมรับซึ่งกล่าวถึงพฤติกรรมของบุคคลในสังคมที่แสดงออกถึงการยอมรับนำไปปฏิบัติ โดยแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน

ขั้นที่ 1 การรับรู้ (awareness stage) เป็นขั้นแรกที่จะนำไปสู่การยอมรับหรือปฏิเสธสิ่งใหม่ วิธีการใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ หรือกิจกรรมของบุคคลนั้น ยังไม่มีความรู้ลึกซึ้งเกี่ยวกับเนื้อหา หรือคุณประโยชน์ของนวัตกรรมนั้น ๆ ทำให้เกิดความอยากรู้นั้นต่อไป

ขั้นที่ 2 สนใจ (interest stage) เป็นขั้นที่เริ่มมีความสนใจ หารายละเอียดเกี่ยวกับวิทยาการใหม่ ๆ เพิ่มเติม จะทำให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการใหม่ ๆ หรือสิ่งใหม่ ๆ มากขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพ และค่านิยม ตลอดจนบรรทัดฐานทางสังคม หรือประสบการณ์เก่า ๆ ของบุคคลนั้น

ขั้นที่ 3 ประเมินค่า (evaluation stage) เป็นขั้นที่จะได้ไตร่ตรองถึงประโยชน์ในการลองใช้วิธีการหรือวิทยาการใหม่ ๆ ดีหรือไม่ เมื่อนำมาใช้แล้วจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองหรือไม่ โดยบุคคลนั้นมักจะคิดว่าการใช้วิทยาใหม่ ๆ เป็นการเสี่ยงทำให้ไม่แน่ใจถึงผลที่จะได้รับ ในขั้นนี้จึงเป็นการสร้างแรงเสริม (reinforcement) เพื่อให้เกิดความแน่ใจยิ่งขึ้นว่าสิ่งที่เขาตัดสินใจเพื่อเป็นการสร้างความรู้สึกที่ดีต่อนวัตกรรมมีคุณค่าและมีประโยชน์

ขั้นที่ 4 ทดลอง (trial stage) เป็นขั้นที่ใช้วิทยาการใหม่ ๆ นั้น กับสถานการณ์ตนเอง เป็นการทดลองบางส่วนก่อนเพื่อจะได้ดูว่าผลลัพธ์และประโยชน์ที่จะได้รับว่าดีจริงอย่างที่คิดไว้ในขั้นประเมิน ซึ่งผลการทดลองจะมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการตัดสินใจที่จะปฏิเสธหรือยอมรับต่อไป

ขั้นที่ 5 ยอมรับ (adoption stage) เป็นขั้นที่บุคคลรับวิทยาการใหม่ ๆ นั้น ไปใช้ในการปฏิบัติกิจกรรมของตนอย่างเต็มที่ หลังจากได้ทดลองปฏิบัติดูและเห็นประโยชน์แล้วยอมรับนวัตกรรมเหล่านั้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปลุกฝังแนวพระราชดำริให้ประชาชนยอมรับไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง โดยให้วงจรการพัฒนาดำเนินไปตามครรลองธรรมชาติ กล่าวคือ

1. สร้างความตระหนักให้รับรู้ (Awareness)
2. สร้างความสนใจ (Interest)
3. ในประการต่อมา ทรงให้เวลาในการประเมินค่าหรือประเมินผล (Evaluate)
4. ในขั้นทดลอง (Trial)
5. ขั้นยอมรับ (Adoption)

ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ

“ภาวะผู้นำ”เป็นกระบวนการใช้อิทธิพลโน้มน้าวที่มีผลต่อการตัดสินใจและเป้าหมายขององค์การเพื่อกระตุ้นพฤติกรรมการทำงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป็นกระบวนการรักษาสภาพและวัฒนธรรมของกลุ่มการที่ผู้บริหารมีภาวะผู้นำสูงเชื่อว่าจะช่วยให้ได้ใช้ความรู้ความสามารถและศักยภาพในการบริหารองค์การ

ความหมายของผู้นำ

ได้มีผู้ให้ความหมายผู้นำ (Leader) ดังนี้

ผู้นำคือบุคคลที่มีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งใน 5 อย่างต่อไปนี้ 1.มีบทบาทหรือมีอิทธิพลต่อคนในหน่วยงานมากกว่าผู้อื่น 2.มีบทบาทเหนือบุคคลอื่นๆ 3.มีบทบาทสำคัญที่สุดที่ทำให้หน่วยงานบรรลุเป้าหมาย 4. ได้รับการเลือกจากผู้อื่นให้เป็นผู้นำและ 5.เป็นหัวหน้าของกลุ่ม (Halpin, 1966 : 27-28)

ผู้นำคือบุคคลในกลุ่มซึ่งได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ควบคุมหรือประสานงานกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกลุ่ม (Fiedler, 1967 : 8)

ผู้นำคือบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมผู้นำเป็นผู้ที่จะนำกลุ่มให้พ้นจากความทุกข์ยากจัดปัญหาจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในกลุ่มและฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆจนสามารถบรรลุเป้าหมายของสังคมที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (Bennis and Nanus, 1985:215)

ผู้นำคือผู้ที่มีอิทธิพลต่อผู้อื่นและสามารถใช้ศิลปะจูงใจให้ผู้อื่นคิดตามหรือปฏิบัติตาม (Robbins, 1988 : 370)

ผู้นำคือบุคคลที่ทำให้องค์การประสบความสำเร็จโดยเป็นผู้ที่มีบทบาทแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เป็นผู้ได้บังคับบัญชาหรือผู้นำคือบุคคลซึ่งก่อให้เกิดความมั่นคงและช่วยเหลือบุคคลต่างๆเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม (DuBrin, 1998 : 431)

ผู้นำคือบุคคลที่มีบทบาทสำคัญซึ่งสามารถนำหรือประสานงานให้สมาชิกในกลุ่มทำงานร่วมกันจนประสบความสำเร็จโดยบุคคลนั้นได้รับการยอมรับจากสมาชิกในกลุ่มด้วย (ศักดิ์ไทยสุรกิจบวร, 2532 : 20)

ผู้นำคือบุคคลที่ได้รับมอบหมายซึ่งอาจโดยการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกให้มีอิทธิพลและบทบาทเหนือกลุ่มสามารถที่จะจูงใจชักนำหรือชี้นำให้สมาชิกของกลุ่มรวมพลังเพื่อปฏิบัติภารกิจต่างๆของกลุ่มให้สำเร็จ (เสริมศักดิ์วิศาลาภรณ์, 2536 : 8)

ผู้นำคือบุคคลที่มีคุณสมบัติดังนี้ 1.เป็นบุคคลที่ทำให้องค์การประสบความสำเร็จ 2.เป็นผู้ที่มีบทบาทแสดงการติดต่อสื่อสารและแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เป็นผู้บังคับบัญชา 3.การจูงใจให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม 4. ผู้นำมีส่วนทำให้เกิดวิสัยทัศน์ขององค์การและพนักงานและ 5.เป็นผู้ที่สามารถใช้อำนาจอิทธิพลต่างๆทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อนำกลุ่มประกอบกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง (รังสรรค์ ประเสริฐศรี, 2544 : 12)

โดยสรุปผู้นำคือบุคคลที่ได้รับมอบหมายซึ่งอาจโดยการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งโดยบุคคลที่เป็นสมาชิกให้การยอมรับให้ใช้อิทธิพลจูงใจโน้มน้าวชักนำหรือชี้นำให้สมาชิกของกลุ่มรวมพลังปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ของกลุ่มให้สำเร็จ

วิธีการได้มาซึ่งผู้นำ

วิธีการได้มาซึ่งผู้นำนั้นมีหลายวิธีเสริมศักดิ์วิศาลาภรณ์ได้กล่าวถึงวิธีการได้มาซึ่งผู้นำว่าอาจมาจากผู้นำโดยกำเนิดซึ่งเป็นผู้นำโดยสืบทอดหรือการเป็นเจ้าของครอบครองผู้นำโดยการแต่งตั้งโดยผู้มีอำนาจแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งตามความเหมาะสมและผู้นำโดยการเลือกตั้งซึ่งมักพบทางการเมืองเกรียงศักดิ์เชียวยิ่งได้กล่าวถึงการได้มาซึ่งผู้นำว่ามี 4 วิธีคือผู้นำโดยธรรมชาติ

หรือลักษณะอันมาจากกำเนิดของตนผู้นำโดยความเห็นชอบของหมู่คณะผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งจากผู้มีอำนาจเหนือกว่าให้เป็นผู้นำและผู้นำโดยการนำตนเองขึ้นมาเป็นผู้นำนอกจากนี้ Yukl (1989 : 45) ได้กล่าวถึงการได้มาของผู้นำว่ามาจากการคัดเลือกและการสอบคัดเลือก (Selection and Placement) ซึ่งการคัดเลือกจะต้องพิจารณาความสามารถในการปฏิบัติงานด้านผู้นำความมีทักษะตลอดจนความรู้ความสามารถทางวิชาการการประเมินผลการปฏิบัติงานที่ผ่านมาอาจให้หัวหน้างานเพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชาทำการประเมินนอกจากนี้อาจใช้วิธีการสอบคัดเลือกเพื่อประกอบการพิจารณาก็ได้

โดยสรุปการได้มาซึ่งผู้นำอาจมาจาก 5 วิธีการได้แก่ผู้นำที่พัฒนาตนเองผู้นำโดยการเลือกตั้งผู้นำโดยการแต่งตั้งผู้นำโดยการคัดเลือกและผู้นำโดยการสอบคัดเลือก

ความหมายของภาวะผู้นำ

คำว่า “Leadership” ในภาษาไทยมีการกำหนดคำใช้หลายคำได้แก่ภาวะผู้นำความเป็นผู้นำความสามารถในการนำประมุขศิลป์การนำของผู้นำการขึ้นนำของผู้นำ เป็นต้นสำหรับในเอกสารฉบับนี้จะใช้คำว่า “ภาวะผู้นำ” ซึ่งมีผู้ให้ความหมายภาวะผู้นำดังนี้

ภาวะผู้นำหมายถึงกระบวนการใช้อิทธิพลต่อกิจกรรมต่างๆของกลุ่มเพื่อการตั้งเป้าหมายและการบรรลุเป้าหมาย (Stogdill, 1974 : 4)

ภาวะผู้นำหมายถึงกระบวนการซึ่งบุคคลแสวงหาความร่วมมือจากบุคคลอื่นเพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายในสถานการณ์เฉพาะบางอย่าง (Campbell, Corbally and Nystrand, 1983 : 142)

ภาวะผู้นำหมายถึงกระบวนการเกลี้ยกล่อมจิตใจของผู้นำให้ผู้ตามประพฤติปฏิบัติซึ่งส่งเสริมจุดประสงค์ของผู้นำหรือจุดประสงค์ร่วมกันของผู้นำกับผู้ตาม (Sergiovanni and Moore, 1989 : 213)

ภาวะผู้นำหมายถึง 1.กระบวนการใช้อิทธิพลโน้มน้าวที่มีผลต่อการตัดสินใจของกลุ่มหรือวัตถุประสงค์ขององค์การหรือกระบวนการใช้อิทธิพล 2.กระบวนการกระตุ้นพฤติกรรมการทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ 3.กระบวนการโน้มน้าวหรือใช้อิทธิพลต่อกลุ่มและ 4.กระบวนการรักษาสภาพกลุ่มและวัฒนธรรมของกลุ่ม (Yukl, 1989 : 2)

ภาวะผู้นำเป็นการใช้อิทธิพลซึ่งปราศจากการบังคับเพื่อสร้างเป้าหมายของกลุ่มและองค์การเพื่อกระตุ้นและจิตใจในการบรรลุเป้าหมายและช่วยในการกำหนดวัฒนธรรมของกลุ่มหรือองค์การ (Barney and Griffin, 1992 : 587)

ภาวะผู้นำหมายถึงความสามารถของคนที่เป็ผู้นำในการใช้อิทธิพลหรือโน้มน้าวบุคคลอื่นเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายขององค์การ (Daft, 1994 : 478)

ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการของกลุ่มที่มีคนเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างน้อย 2 คนซึ่งผู้นำจะต้องแสดงพฤติกรรมในการพยายามที่จะสร้างอิทธิพลเหนือคนอื่น ๆ (Owen, 1995 : 119-120)

ภาวะผู้นำหมายถึงกระบวนการในการใช้อิทธิพลของผู้นำต่อการทำกิจกรรมของแต่ละบุคคลและของกลุ่มในความพยายามที่จะให้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายในสภาพการณ์ใดสภาพการณ์หนึ่ง (ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร, 2532 : 20)

ภาวะผู้นำหมายถึงการใช้อิทธิพลของบุคคลหรือของตำแหน่งให้ผู้อื่นยินยอมปฏิบัติตามเพื่อที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของกลุ่มตามที่กำหนดไว้หรือหมายถึงรูปแบบของอิทธิพลระหว่างบุคคล (เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2536 : 10)

ภาวะผู้นำหมายถึงความมีวิสัยทัศน์มีทัศนะกว้างไกลและสามารถทำให้ผู้ร่วมงานยอมรับและยินดีปฏิบัติตาม (สิปพนนท์ เกตุทัต, 2540 : 43-45)

ภาวะผู้นำหมายถึงความสามารถและคุณลักษณะของบุคคลที่จะใช้อิทธิพลโน้มน้าวชักจูง เปลี่ยนแปลงการกระทำของบุคคลและกลุ่มให้สามารถรวมพลังช่วยกันทำงานเพื่อให้วัตถุประสงค์ขององค์การสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี (สร้อยตระกูล (ติวยานนท์) อรรถมานะ, 2541 : 254)

ภาวะผู้นำคือกระบวนการมีอิทธิพลซึ่งกันและกันระหว่างผู้นำและผู้ตามเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การและเกิดการเปลี่ยนแปลง (วิโรจน์ สารรัตน์, 2547 : 41)

กล่าวโดยสรุปภาวะผู้นำหมายถึงกระบวนการในการใช้อิทธิพลของผู้นำให้บุคคลอื่นเกิดความร่วมมือในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ให้บรรลุเป้าหมายขององค์การภาวะผู้นำจึงประกอบด้วยองค์ประกอบอย่างน้อย 3 ประการคือ 1. คนประกอบด้วยผู้นำและผู้ตาม 2. กระบวนการใช้อิทธิพลการโน้มน้าวหรือการจูงใจและ 3. เป้าหมายขององค์การ

ผู้นำมีหน้าที่อะไรบ้าง

คำว่าผู้นำมาพร้อมกับภาระหน้าที่ที่ต้องแบกรับ ในทางปรัชญากรีกแบ่งหน้าที่การทำงานของผู้นำเป็น 4 ด้าน ที่ต้องสอดคล้องประสานกัน เปรียบเสมือน 4 อวัยวะ ที่ขาดอวัยวะชิ้นใดชิ้นหนึ่งไปร่างกายก็ไม่สามารถทำงานได้สมบูรณ์

แผนภาพที่ 2-1 : การทำงานของผู้นำเป็น 4 ด้าน

ที่มา : Leadership Skill : เปลี่ยนตัวเองให้เป็นผู้นำสร้างการเปลี่ยนแปลง, (ออนไลน์), 2561

1. Logos : ส่วนหัว ผู้นำต้องเป็นนักคิด ตัดสินใจอย่างเป็นเหตุเป็นผล
2. Pathos : ส่วนใจ ผู้นำต้องเป็นที่ยึดเหนี่ยวด้านจิตใจของทุกคน เป็นคนที่ทุกคนให้ความไว้วางใจ
3. Ethos : ส่วนมือ ผู้นำต้องทำตัวเป็นตัวอย่าง เป็นนักปฏิบัติ และลงมือทำเพื่อให้แผนการที่วางไว้สำเร็จตามเป้าหมาย
4. Praxis : ส่วนเท้า ผู้นำต้องมีวิสัยทัศน์และกำหนดทิศทางให้คนเดินตามได้

Transformational Leadership คืออะไร

ทฤษฎีความเป็นผู้นำมีหลากหลายสำนักมาก แต่ทฤษฎีที่พูดถึงกันในวงกว้างคือ Transformational Leadership หรือผู้นำการเปลี่ยนแปลง ของ James MacGregor Burns ที่มองว่า ผู้นำกับผู้ตามช่วยกันดึงศักยภาพที่มีอยู่ออกมาใช้สร้างการเปลี่ยนแปลงได้ ต่อมานักวิจัย Bernard M. Bass ชอบกับทฤษฎีของ Burns เลยศึกษาและพัฒนาต่อมาเรื่อยๆ จนกลายเป็นองค์ประกอบของ Transformational Leadership ที่รู้จักกันในชื่อ “4I”

แผนภาพที่ 2-2 : ทฤษฎีความเป็นผู้นำ

ที่มา : Leadership Skill : เปลี่ยนตัวเองให้เป็นผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง, (ออนไลน์), 2561

1. เป็นแบบอย่างที่ดี (Idealized Influence : II) ผู้นำต้องทำตัวเป็นไอดอลเป็นแบบอย่างที่ดี คนอื่นเคารพและเชื่อถือ ผู้นำคล้ายๆ แม่เบ็ตท์ที่หากหัวแถวเดินเบี้ยว หางแถวยอมเดินคดไปคดมาไม่ตรงทาง Sam Walton (ผู้ก่อตั้งห้าง Walmart) เป็นผู้นำที่ทำตัวเองให้เป็นแบบอย่างเขาใส่ใจรายละเอียดของผู้บริโภคทุกกระเปาะนิ้ว Sam ไม่ได้นั่งเซ็นต์เอกสารในออฟฟิศเพียงอย่างเดียว แต่ทุกวันเขาจะแบ่งเวลาออกตรวจห้าง Walmart ด้วยตัวเองเพื่อพบปะผู้บริโภค การทำตัวเป็นแบบอย่างทำให้ผู้บริหารคนอื่นทำตาม และสร้างวัฒนธรรมการใส่ใจผู้บริโภคให้กับ Walmart

2. เป็นนักสร้างแรงบันดาลใจ (Inspirational Motivation : IM) แรงบันดาลใจเป็นแรงขับเคลื่อนองค์กรให้เดินต่อไปข้างหน้า ผู้นำต้องเชื่อมั่นในความเป็นไปได้ และส่งต่อพลังบวกให้กับคนในทีม ผู้นำมีหน้าที่จุดแรงบันดาลใจให้ทุกคนรับรู้ว่าจะงานที่ทำอยู่มีคุณค่า และจูงใจให้ทุกคนร่วมมือกันจนบรรลุเป้าหมาย Lee Kuan Yew ผู้พลิกโฉมประเทศสิงคโปร์ เป็นคนที่มีวิสัยทัศน์ชัดเจน เขาตั้งเป้าว่าจะนำพาสิงคโปร์ให้เป็นประเทศที่สำคัญทางเศรษฐกิจของเอเชียให้ได้ และประกาศเป้าหมายชัดเจนให้คนสิงคโปร์กว่าล้านคนได้รับรู้ และให้สู้ไปด้วยกัน จนตอนนี้สิงคโปร์กลายเป็น 4 เสือธุรกิจของเอเชียไปแล้ว

3. เข้าใจความเป็นปัจเจกบุคคล (Individualized Consideration : IC) หน้าที่หนึ่งของผู้นำคือ Put the Right Man in The Right Job หากไม่รู้จักแต่ละคนในทีมดีพอ ไม่รู้จักชะ พรสวรรค์ ลักษณะนิสัย หรือความชอบ ไม่มีทางจับคู่คนได้เหมาะกับงาน ผู้นำจึงต้องสวมบทบาทโค้ช ช่วยดึงศักยภาพของแต่ละคนออกมา และรู้ว่าควรพูดกับแต่ละคนแบบไหน

4. กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ (Intellectual Stimulation : IS) ผู้นำกระตุ้นให้ทุกคนกล้าคิดนอกกรอบ กระจายอยากเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เพื่อให้ก่อเกิดนวัตกรรมที่จะผลักดันองค์กรให้ก้าวไปข้างหน้า การหยุดเรียนรู้คือการหยุดอยู่กับที่ การที่ผู้นำเปิดใจกว้าง กล้าลองสิ่งใหม่ ยอมรับแนวคิดใหม่ๆ และสนับสนุนให้ทุกคนสนุกกับการเรียนรู้ จะทำให้องค์กรไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ และหมุนตามโลกได้ทัน

ทฤษฎีคุณลักษณะของผู้นำ (Trait theory)

พบว่าคุณลักษณะสำคัญของคนเป็นผู้นำมีอยู่ 6 ประการ ได้แก่

1. ความมีพลังและความทะเยอทะยาน (Energy and ambition)
2. ความปรารถนาที่จะนำผู้อื่น (The desire to lead)
3. ความซื่อสัตย์มีจริยธรรมยึดมั่นหลักการ (Honesty and integrity)
4. ความเชื่อมั่นตนเอง (Self-confidence)
5. ความเฉลียวฉลาด (Intelligence)
6. ความรอบรู้ในงาน (Job-relevant knowledge)

กลยุทธ์ด้านความยั่งยืน (Sustainability strategy)

กลยุทธ์ด้านความยั่งยืนนับเป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมการดำเนินธุรกิจด้วยการเชื่อมโยงประเด็นด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความต้องการของผู้มีส่วนได้เสียทั้งหมดรวมกัน ซึ่งจะส่งผลให้ธุรกิจเจริญเติบโตอย่างยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้ การดำเนินธุรกิจโดยการเชื่อมโยงกลยุทธ์ด้านความยั่งยืนจะต้องสามารถวัดได้ วิเคราะห์ได้ เพื่อประเมินว่าองค์กรได้ส่งมอบคุณค่าให้กับผู้มีส่วนได้เสีย พร้อมทั้งสร้างมูลค่าให้กับองค์กรอย่างเป็นรูปธรรมด้วย

กลยุทธ์ด้านความยั่งยืน เหมือน/แตกต่าง/เกี่ยวข้องกับกลยุทธ์ทางธุรกิจอย่างไร

ตารางที่ 2-1 : กลยุทธ์ด้านความยั่งยืน เหมือน/แตกต่าง/เกี่ยวข้องกับกลยุทธ์ทางธุรกิจ

เหมือน	แตกต่าง	เกี่ยวข้อง
มีเป้าหมายที่ทำให้องค์กรประสบความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจในระยะยาว	กลยุทธ์ทางธุรกิจให้ความสำคัญกับลูกค้าหรือผู้บริโภค โดยมุ่งที่ผลประโยชน์การเป็นสำคัญ	เป็นกลไกที่ช่วยสร้างกระบวนการความร่วมมือจากคนในองค์กร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายทางธุรกิจ และสร้างผลประโยชน์ให้กับผู้มีส่วนได้เสีย มีการกำหนดตัวชี้วัดที่ส่งผลกระทบต่อเป้าหมายทางธุรกิจเช่นเดียวกัน
	กลยุทธ์ด้านความยั่งยืนนำประเด็นด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียเข้ามาพิจารณาเป็นประเด็นสำคัญเพื่อมุ่งหวังให้ธุรกิจเติบโตอย่างยั่งยืน กลยุทธ์ด้านความยั่งยืนมีส่วนส่งเสริมและสนับสนุนกลยุทธ์ทางธุรกิจ และในที่สุดกลยุทธ์ทั้งสองจะควบรวมไปด้วยกัน	

ที่มา : ประมวลผลโดยผู้วิจัย, 2561

การพัฒนากลยุทธ์ด้านความยั่งยืน (Sustainability Strategy Development)

องค์กรควรสร้างความชัดเจนด้วยการกำหนดพันธสัญญาด้านความยั่งยืน(Sustainability Commitment) ที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างคุณค่าที่ยั่งยืน ทั้งผลกำไร เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยแสดงออกในรูปของวิสัยทัศน์พันธกิจ รวมทั้งกรอบแนวทางการดำเนินงาน

1. วิสัยทัศน์ด้านความยั่งยืน (Sustainability Vision) คือ การเปลี่ยนแปลงในอนาคตที่มาจาก การดำเนินธุรกิจอย่างมีความรับผิดชอบ
2. พันธกิจด้านความยั่งยืน (Sustainability Mission) คือ การปฏิบัติ/การดำเนินการที่สำคัญที่ทำให้ธุรกิจบรรลุเป้าหมายด้านความยั่งยืนที่ได้กำหนดไว้
3. กรอบแนวทางด้านความยั่งยืน (Sustainability Framework) คือ การบ่งชี้ประเด็น/แนวทางที่ทำให้ธุรกิจบรรลุเป้าหมายของวิสัยทัศน์ด้านความยั่งยืนขององค์กร

การสร้างพันธสัญญาด้านความยั่งยืน เริ่มจากการหาประเด็นความท้าทายในอนาคต ที่คาดว่าจะส่งผลกระทบต่อการดำเนินธุรกิจ ซึ่งประเด็นเหล่านี้จะมีความแตกต่างกันในแต่ละประเภทธุรกิจ เช่น

1. ความคาดหวังของภาคอุตสาหกรรมที่มีต่อธุรกิจ

2. ประเด็นด้านความยั่งยืนที่ส่งผลกระทบกับธุรกิจในอนาคต เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พลังงานและเชื้อเพลิง วัตถุดิบและทรัพยากรธรรมชาติ น้ำและแหล่งน้ำ การเจริญเติบโต และการเปลี่ยนแปลงทางประชากรศาสตร์ เศรษฐกิจและความมั่นคงการโยกย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองระบบนิเวศ การบุกรุกทำลายป่า เป็นต้น

3. มาตรฐานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจ

จากประเด็นข้างต้น บริษัทสามารถคัดเลือกประเด็นสำคัญที่ส่งผลต่อการดำเนินธุรกิจ โดยพิจารณาประเด็นที่ช่วยสร้างคุณค่าและมูลค่าให้กับธุรกิจ และสามารถตอบสนองความต้องการของผู้มีส่วนได้เสียมากที่สุด นำประเด็นที่ได้คัดเลือกมากำหนดเป็นพันธสัญญาด้านความยั่งยืน ซึ่งควรระบุเป็นภาษาที่เข้าใจง่าย สามารถสร้างแรงบันดาลใจเพื่อให้เห็นวิสัยทัศน์ในอนาคตและนำไปสู่การปฏิบัติจริงได้

เมื่อได้พันธสัญญาด้านความยั่งยืนแล้ว บริษัทควรกำหนดกรอบและแนวทางการดำเนินงานด้านความยั่งยืน ซึ่งสามารถเลือกใช้หลักการที่เหมาะสมกับลักษณะของธุรกิจ ได้แก่

รูปแบบที่ 1 การสร้างความสมดุล : Balance

การดำเนินงานของธุรกิจจะมุ่งเน้นการสร้างความสมดุลทั้ง 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ตามหลักของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) แม้ธุรกิจจะมุ่งสร้างกำไรเป็นสำคัญแต่ไม่ควรละเลยต่อการคำนึงถึงผลกระทบและประโยชน์ที่มีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม องค์กรที่ใช้นาแนวคิด Balance ไปใช้เป็นแนวทาง ได้แก่ บริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน)

รูปแบบที่ 2 การแบ่งปันคุณค่า : Share

การดำเนินงานตามแนวทางการสร้างคุณค่าร่วม (Crating shared value) โดยมุ่งเน้นการสร้างและแบ่งปันคุณค่าระหว่างธุรกิจกับผู้มีส่วนได้เสียใน 3 ระดับด้วยกัน ได้แก่

1. Products & market level มุ่งสร้างให้คนในสังคมได้รับประโยชน์จากการทำการตลาดและผลิตภัณฑ์ที่ทำให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการสร้างกำไร

2. Productivity level มุ่งพัฒนากระบวนการภายในองค์กรที่ช่วยลดผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการสร้างโอกาสในการลดค่าใช้จ่าย ลดการใช้ทรัพยากรและพัฒนาศักยภาพของพนักงาน คู่ค้า และอื่นๆ ที่ทำให้ผลผลิตขององค์กรดีขึ้นไปพร้อมๆ กัน

3. การมุ่งเน้นพัฒนาบริบทภายนอก(Cluster development) ที่ส่งเสริมการเจริญเติบโตของธุรกิจ

ธุรกิจที่เหมาะสมสำหรับรูปแบบนี้ เป็นธุรกิจที่มีความสัมพันธ์หรือมีการพึ่งพิงกับชุมชน คำนึงถึงความเข้มแข็งและความอ่อนแอของสังคม ซึ่งมีผลต่อขีดความสามารถของธุรกิจค่อนข้างสูง ดังนั้นควรสร้างความสัมพันธ์ทั้งด้านคุณค่าที่มีต่อองค์กร และความต้องการทางสังคมไปพร้อมๆ กัน

อันก่อให้เกิดการได้เปรียบในการแข่งขันทางธุรกิจ องค์กรที่นำแนวคิด Share ไปใช้เป็นแนวทาง ได้แก่ บริษัท จี แคมป์ตอล จำกัด (มหาชน)

รูปแบบที่ 3 การตอบสนองต่อสังคม : Response

ยึดหลักการเป็นพลเมืองดี (Corporate Citizenship) ในแบบของธุรกิจที่มุ่งเน้นการตอบสนองต่อความต้องการของคนในสังคมด้วยสินค้าและบริการ รูปแบบนี้เหมาะสำหรับธุรกิจประเภทสินค้าอุปโภคบริโภค เพราะคำนึงถึงความต้องการของลูกค้า การวัดความสำเร็จได้จากยอดขาย องค์กรที่นำแนวคิด Response ไปใช้เป็นแนวทาง ได้แก่ Walt Disney, บริษัท ทีวี ไคเร็ค จำกัด (มหาชน)

นอกจากนี้ ในระยะยาวธุรกิจและความยั่งยืน ควรถูกบูรณาการเข้าด้วยกันเพื่อนำไปสู่การสร้างการเจริญเติบโตและความได้เปรียบทางการแข่งขันที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาทางสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยการพัฒนากลยุทธ์ที่สำคัญใน 3 ด้าน ได้แก่

1. **การบริหารจัดการด้านความยั่งยืน** คือ การพัฒนาโครงสร้างการบริหารจัดการและกระบวนการทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกันตั้งแต่การจัดทำโครงสร้างการบริหารจัดการด้านความยั่งยืน การกำหนดกรอบแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน การบริหารจัดการห่วงโซ่คุณค่าที่ยั่งยืน การพัฒนาระบบการบริหารความเสี่ยงด้านความยั่งยืน การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศด้านความยั่งยืน การบริหารจัดการความรู้ด้านความยั่งยืน และการจัดทำรายงานด้านความยั่งยืน ซึ่งทั้งหมดนี้องค์กรไม่จำเป็นต้องดำเนินการในคราวเดียว สามารถพิจารณาดำเนินการตามความเหมาะสมก่อนหลังได้

2. **การเชื่อมโยงผู้มีส่วนได้เสีย** คือ การสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างธุรกิจกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภายในและภายนอกเพื่อให้ผู้มีส่วนได้เสียทั้งหมดเข้าใจถึงทิศทางการพัฒนา สนับสนุนและร่วมขับเคลื่อนการดำเนินงานด้านความยั่งยืนร่วมกัน

3. **การดำเนินโครงการด้านความรับผิดชอบต่อสังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน** คือการพัฒนาโครงการและกิจกรรม

กล่าวโดยสรุป เป้าหมายของการประกอบธุรกิจที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้มีส่วนได้เสียโดยคำนึงถึงประเด็นด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมจะช่วยให้ธุรกิจเติบโตได้อย่างมั่นคง โดยในอนาคตองค์กรจะต้องเชื่อมโยงกลยุทธ์ด้านความยั่งยืนและกลยุทธ์ทางธุรกิจเข้าด้วยกันเพื่อนำไปสู่การดำเนินธุรกิจที่ยั่งยืนต่อไปในระยะยาว

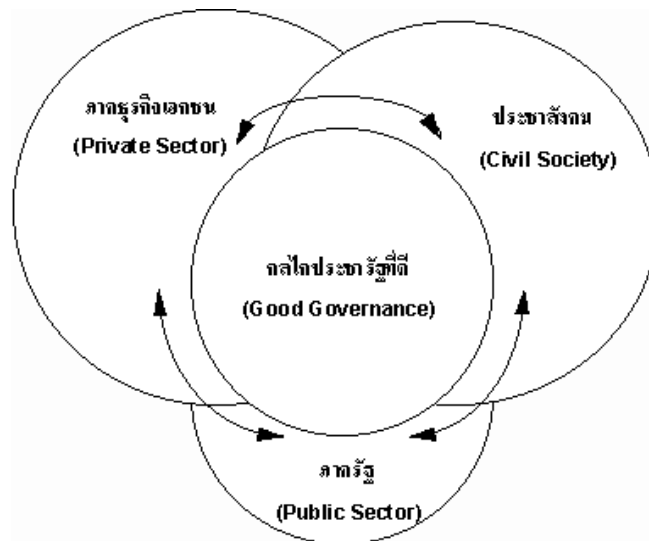
แนวความคิดแบบประชารัฐ

Good Governance เพิ่งปรากฏและมีการใช้ในวงการของนักวิชาการที่สนใจการพัฒนา กลไกการบริหารและการปกครองของสังคม มีผู้ใช้พจนานุกรมให้ความหมายของคำว่า Governance ดังนี้ “Governance means 1.the act, process, or power of governing; government, 2. the state of being governed.” หมายถึง การกระทำ กระบวนการ หรืออำนาจในการบริหารการปกครอง ซึ่งเมื่อใช้กับรัฐก็น่าจะมีความหมายใกล้เคียงเกี่ยวข้องกับคำว่าภาครัฐ (State) ซึ่งอาจจะหมายถึงทั้งรัฐบาล (Government) และระบบราชการ (Civil Service)

นอกจากนี้ คำว่า Governance ยังอาจจะใช้ได้สำหรับองค์กรของภาคเอกชนในความหมายที่เฉพาะเจาะจง ในความหมายสำหรับการบริหารการปกครองหน่วยงาน เช่น การใช้ร่วมกับคำว่า Corporate Governance ก็จะมีหมายถึงกลไกของเขตการดำเนินงาน กติกา กฎระเบียบและวิถีทางที่องค์กรใดองค์กรหนึ่ง จะใช้ในการบริหาร จัดการภายในของหน่วยงาน

คำและความหมายของ Good Governance ได้นำไปใช้ในการพัฒนาด้านต่าง ๆ เช่น องค์การพัฒนาด้านต่าง ๆ เช่น องค์การพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme, UNDP) ซึ่งเป็นแกนนำในการผลักดันแนวคิดและสร้างการยอมรับร่วมกันในระดับโลกว่า “กลไกประชาธิปไตยที่ดีและการพัฒนาคน ที่ยั่งยืนเป็นประเด็นสำคัญที่ไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ กลไกประชาธิปไตยเป็นรากฐานที่ทำให้คนในสังคมโดยรวมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข” UNDP ได้ศึกษาและอธิบายรายละเอียดไว้ในเอกสารนโยบายเรื่อง Governance for Sustainable Human Development ซึ่งได้ให้คำนิยามของคำนี้ที่ชัดเจนขึ้นว่า โดยทั่วไป กลไก ประชาธิปไตยเป็นส่วนที่เชื่อมโยงองค์ประกอบของสังคมทั้ง 3 ส่วนเข้าด้วยกัน คือ ประชาสังคม (Civil Society) ภาคธุรกิจเอกชน (Private Sector) และภาครัฐ (State หรือ Public Sector) ดังที่แสดงในแผนภาพ

แผนภาพที่ 2-3 : กลไก ประชาธิปไตย

ที่มา : กลไก ประชาธิปไตย, (ออนไลน์), 2561

ดังนั้นการที่สังคมมีกลไกประชาธิปไตยที่ดีก็จะเป็นกลไกแกนในการสร้างความสมดุลระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคมให้ดำรงคงอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และสังคมมีเสถียรภาพ

กลไกประชาธิปไตยมีบทบาทอำนาจหน้าที่ในการดูแลบริหารจัดการใน 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ การเมือง และการบริหารประเทศ ซึ่งจะมีองค์ประกอบของ โครงสร้างอำนาจหน้าที่ 3 ด้าน คือ กลไกประชาธิปไตยด้านเศรษฐกิจ (Economic Governance) หมายถึง กระบวนการการ

ตัดสินใจและการกำหนดนโยบายที่มีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจภายในของประเทศ และกระทบถึงความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจอื่น ๆ กลไกประชารัฐด้านการเมือง (Political Governance) หมายถึง กระบวนการกำหนดนโยบายที่มาผลต่อปวงชนในประเทศ ได้แก่ รัฐสภา หรือฝ่ายการเมืองไม่ว่าจะเป็นผู้แทนจากการเลือกตั้ง แต่งตั้ง หรือแต่งตั้ง และกลไกการบริหารรัฐกิจหรือภาคราชการ (Administrative Governance) หมายถึง กลไกและกระบวนการในการแปลงนโยบายและทรัพยากรไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพและอย่างเที่ยงธรรม ซึ่งจะผ่านกลไกการกำหนดนโยบายและหน่วยงานปฏิบัติ ดังนั้น เมื่อวิเคราะห์ความหมายของคำว่า Governance ตามนิยามข้างต้นนี้ ก็มีความหมายรวมถึง ระบบ โครงสร้าง และกระบวนการต่าง ๆ ที่วางกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของประเทศ เพื่อที่ภาคต่าง ๆ ของสังคมจะพัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติสุข

คุณลักษณะของกลไกประชารัฐที่ดี จะต้องมียุทธศาสตร์และเงื่อนไขดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของสาธารณะชน (Public Participation) เป็นกลไกกระบวนการที่ประชาชน (ชายและหญิง) มีโอกาสและมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจอย่างเท่าเทียมกัน (Equity) ไม่ว่าจะเป็นโอกาสในการเข้าร่วม ในทางตรงหรือทางอ้อมโดยผ่านกลุ่มผู้แทนราษฎรที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนโดยชอบธรรม การเปิดโอกาสให้สาธารณะชนมีส่วนร่วมอย่างเสรีนี้ รวมถึงการให้เสรีภาพแก่สื่อมวลชนและให้เสรีภาพแก่สาธารณชน ในการแสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ คุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่สาธารณะชนจะมีส่วนร่วมคือ การมีรูปแบบการปกครองและบริหารงานที่กระจายอำนาจ (Decentralization)

2. ความสุจริตและโปร่งใส (Honesty and Transparency) เป็นกลไกที่มีความสุจริตและโปร่งใสซึ่งรวมถึงการมีระบบกติกาและการดำเนินงานที่เปิดเผยตรงไปตรงมา ประชาชนสามารถเข้าถึงและได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างเสรี เป็นธรรม ถูกต้อง และมีประสิทธิภาพ ซึ่งหมายถึงการที่ผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานกำกับดูแล และประชาชนสามารถตรวจสอบติดตามได้

3. พันธะความรับผิดชอบต่อสังคม (Accountability) การเป็นกลไกที่มีความรับผิดชอบในบทบาทภาระหน้าที่ที่มีต่อสาธารณะชน โดยมีการจัดองค์กร หรือการกำหนดกฎเกณฑ์ที่เน้นการดำเนินงานเพื่อสนองตอบ ความต้องการของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมอย่างเป็นธรรมในความหมายนี้ รวมถึงการที่มี Bureaucracy Accountability และ Political Accountability ซึ่งจะมีความหมายที่มากกว่าการมีความรับผิดชอบเฉพาะต่อผู้บังคับบัญชา หรือกลุ่มผู้เป็นฐานเสียงที่ให้การสนับสนุนทางการเมือง แต่จะครอบคลุมถึงพันธะ ความรับผิดชอบที่มีต่อสังคมโดยรวม ตามปกติการที่จะมีพันธะความรับผิดชอบต่อสังคมเช่นนี้ องค์กร หน่วยงาน และผู้ที่เกี่ยวข้องต้องพร้อมและสามารถที่จะถูกตรวจสอบและวัดผลการดำเนินงาน ทั้งในเชิงปริมาณ คุณภาพ ประสิทธิภาพ และการใช้ทรัพยากรสาธารณะ ดังนั้น คุณลักษณะของความโปร่งใสของระบบในลำดับที่สองจึงเป็นหัวใจสำคัญในการสร้าง Accountability

4. กลไกการเมืองที่ชอบธรรม (Political Legitimacy) เป็นกลไกที่มีองค์ประกอบของผู้ที่เป็นรัฐบาล หรือผู้ที่เข้าร่วมบริหารประเทศที่มีความชอบธรรม เป็นที่ยอมรับของคนในสังคมโดยรวม ไม่ว่าจะเป็นแต่งตั้ง หรือการเลือกตั้ง แต่จะต้องเป็นรัฐบาลที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนว่ามีความสุจริต มีความเที่ยงธรรม และมีความสามารถที่จะบริหารประเทศได้

5. กฎเกณฑ์ที่ยุติธรรมและชัดเจน (Fair Legal Framework and Predictability) มีกรอบของกฎหมายที่ยุติธรรมและเป็นธรรมสำหรับกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งกฎเกณฑ์มีการบังคับใช้ และสามารถบังคับได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนซึ่งคนในสังคมทุกส่วนเข้าใจ สามารถคาดหวังและรู้ว่าจะเกิดผลอย่างไรหรือไม่ เมื่อไม่ดำเนินการตามกฎหมายของสังคม สิ่งเหล่านี้เป็นการประกันความมั่นคง ศรัทธา และความเชื่อมั่นของประชาชน

6. ประสิทธิภาพและประสิทธิผล (Efficiency and Effectiveness) เป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพในการดำเนินงานไม่ว่าจะเป็นด้านการจัดกระบวนการทำงาน การจัดองค์กร การจัดสรรบุคลากร และมีการใช้ทรัพยากรสาธารณะต่าง ๆ อย่างคุ้มค่าและเหมาะสม มีการดำเนินการและการให้บริการสาธารณะ ที่ให้ผลลัพธ์เป็นที่น่าพอใจและกระตุ้นการพัฒนาของสังคมทุกด้าน (การเมือง สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เรื่อง การพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์และการส่งเสริมความยั่งยืนของประเทศตามแนวพระราชดำริของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การวิจัยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการดำเนินการ และปัญหาอุปสรรคที่สำคัญต่อการส่งเสริมการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามแนวพระราชดำริตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมศึกษาแนวทางการพัฒนาสำหรับเป็นต้นแบบในการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามแนวพระราชดำริตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยได้ศึกษาผลการดำเนินการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามแนวพระราชดำริตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ต่าง ๆ ได้แก่ โครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบบูรณาการแก้ไขปัญหา และพัฒนาพื้นที่จังหวัดน่าน โครงการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนอ่างเก็บน้ำห้วยคล้าย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดอุดรธานี ซึ่งพบว่า มีปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ 4 ประการ ได้แก่

ความสำเร็จ 4 ประการ ได้แก่

1. ระเบิดจากภายใน การทำงานพัฒนาในพื้นที่ ต้องเริ่มจากความต้องของชาวบ้าน และชาวบ้านมีความพร้อมที่จะลุกขึ้นมาทำงานพัฒนาด้วยตนเอง ที่เรียกว่า “ระเบิดจากภายใน” เช่น สร้างฝายเอง ขุดนาขั้นบันไดเอง เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของและการจัดการร่วมกัน

2. ทำให้ดู ทำให้เห็น และทำร่วมกัน เมื่อเริ่มทำกิจกรรมพัฒนา ในขั้นแรกจะทำต้นแบบให้ชาวบ้านดู หลังจากนั้นพาชาวบ้านทำร่วมกัน และให้ชาวบ้านทำเอง โดยมีการตรวจผลการดำเนินงานให้มีคุณภาพ

3. จัดระบบการบริหารจัดการร่วมกัน เพื่อสร้างความยั่งยืน เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำกลุ่มอาชีพ และกองทุนต่าง ๆ เป็นต้น

4. เฝ้าดูแลติดตามสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้คำแนะนำและพัฒนาศักยภาพของชุมชน

และเมื่อศึกษาการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ที่ประยุกต์ตามแนวพระราชดำริของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง บ้านโป่งลึก – บางกลอย ตำบลห้วยแม่เพรียง อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี ทั้งในด้านสภาพปัญหาในพื้นที่ ที่ชาวบ้านเห็นร่วมกันคือ ปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค และการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร ขาดแคลนข้าว และไม่มีที่ดินทำกิน ดินเสื่อมคุณภาพทำการเกษตรไม่ได้ผล กลไกหลักในการดำเนินการ ทั้งจากภาคภายนอกพื้นที่ และภาคภายในพื้นที่ และขั้นตอนในการดำเนินงาน ใน 6 ขั้นตอน ได้แก่ การสร้างทีมงานในพื้นที่ การสร้างความเข้าใจ การเข้าถึงชุมชนด้านข้อมูล : สำรวจข้อมูลและวิเคราะห์ปัญหาของพื้นที่ การจัดทำแผนพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ที่ประยุกต์ตามแนวพระราชดำริ การดำเนินการตามแผนพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ที่ประยุกต์ตามแนวพระราชดำริ และการติดตามการดำเนินงาน ประเมินผล และทบทวนการดำเนินงาน จากการวิจัยพบว่า มีปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาในพื้นที่ ทั้งปัญหาด้านบุคลากรของภาครัฐ ที่ขาดความต่อเนื่อง ปัญหาในระบบงานและการบริหารจัดการที่ขาดการบูรณาการในภาพรวมทั้งการจัดทำแผนงานงบประมาณ ปัญหาจากความแตกต่างภาษา วัฒนธรรม และพื้นที่ ตลอดจนปัญหาสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ที่ประยุกต์

เรื่อง โครงการวิจัยประโยชน์สุขจากเศรษฐกิจพอเพียง

มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับ “ประโยชน์สุข” ของชุมชน และองค์กรภาครัฐและเอกชน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่เลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการเจาะจงจากบุคคล ชุมชน องค์กรที่ได้รับรางวัลจากการประกวดผลงานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประเภทต่าง ๆ ในพื้นที่ 14 จังหวัด คือพะเยา มุกดาหาร นครพนม บุรีรัมย์ ชัยภูมิ นนทบุรี ปทุมธานี ออยุธยา ฉะเชิงเทรา พังงา ชุมพร กระบี่ ภูเก็ต กรุงเทพฯ ผลการวิจัยสรุปสาระที่สำคัญได้ คือ

1. การดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงทำให้ผู้ให้ข้อมูลทุกระดับได้รับความสุขให้กับตนเองและครอบครัว ลักษณะของความสุขสอดคล้องกับหลักการสุขของคฤหัสถ์ตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ผู้ที่ดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียงจนได้รางวัลเหล่านี้ ล้วนแต่มีความสุขในระดับที่มากพอที่จะไม่ต้องการอะไรเพื่อตัวเองและครอบครัวอีกแล้ว มีความภูมิใจ อิ่มเอิบใจจนอยากจะ “ให้” หรือ “แบ่งปัน” ผู้อื่น

2. สิ่งที่ชุมชนทำแล้วเป็นการทำประโยชน์สำหรับคนในชุมชน คือ การส่งเสริมและสนับสนุนให้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง การกำหนดทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนให้เป็นไปตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง การทำกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านรวมทั้งกิจกรรมที่จะทำให้คนในชุมชนสามารถดำเนินวิถีชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงได้สะดวกขึ้น สมาชิกของกลุ่มองค์กรมีอาชีพ รายได้ และความสุขจากการทำอาชีพดังกล่าว รวมทั้งการฟื้นฟูกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิต

3. สิ่งที่ยังต้องการของรัฐให้ คือ บุคลากรหรือข้าราชการที่ดี หน่วยงานราชการที่ดี บริการที่ปรารถนาดีต่อประชาชนผู้รับบริการ และความรู้ด้านการปฏิบัติงานตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งถือเป็นประโยชน์ที่ต่อสังคมด้วย

4. องค์การธุรกิจเอกชน มีส่วนร่วมสนับสนุนเริ่มจากการให้สวัสดิการ การจ้างงานที่มั่นคง รวมถึงความสุขแก่บุคลากรในองค์กรก่อน แล้วจึงขยายไปสู่สังคมและสาธารณะโดยการให้ความรู้ และการรับซื้อผลผลิตของชุมชนโดยไม่มีการเอารัดเอาเปรียบ เป็นการสร้างงานสร้างรายได้แก่ชุมชน รวมทั้งการผลิตสินค้าที่เป็นประโยชน์ การทำประโยชน์ ประกอบด้วยการทำกิจกรรมสาธารณะ ประโยชน์และการบริการสังคมในรูปของการพัฒนาชุมชน การบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อม

5. ลักษณะการให้หรือการทำประโยชน์ที่ทำให้ผู้รับและผู้ให้มีความสุขได้แก่ การให้ที่ผู้รับนำไปใช้ต่อ การให้ที่ทำให้ดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี การให้ในสิ่งที่ตรงตามความต้องการและความจำเป็นของผู้รับ การให้ที่ไม่ทำให้ผู้ให้อยู่เหนือผู้รับ และให้สิ่งที่มีค่าและเป็นประโยชน์ และสิ่งที่ทำให้รู้สึกเป็นสุขเมื่อได้ให้หรือทำประโยชน์คือการได้รับการยอมรับ เคารพนับถือ ยกย่อง รับรู้ว่าเป็นคนสำคัญคนหนึ่ง เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง โดยเฉพาะเมื่อมีคนเรียกว่า “อาจารย์” ซึ่งเท่ากับว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทำให้ผู้ให้ข้อมูลเป็นสุข เป็นความสุขที่เกิดจากการเจริญคุณธรรม ส่วนสิ่งที่ทำให้ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรภาครัฐและเอกชน รู้สึกเป็นสุขเมื่อได้ให้หรือทำประโยชน์ เป็นความรู้สึกของผู้ขับเคลื่อนหลัก ในการทำให้ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรภาครัฐและเอกชนนั้น ได้มีการดำเนินกิจกรรมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และผลของการดำเนินการดังกล่าวเกิดประโยชน์กับชุมชน/องค์กรเอง และสังคมโดยรวม

6. ความสุขระดับชุมชนสามารถมองได้จากพฤติกรรมของคนในชุมชนโดยรวมมีจากการให้ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน ความเอื้ออาทรซึ่งกันและกันในชุมชน ความรู้สึกภาคภูมิใจในชุมชน การแก้ปัญหาของชุมชน ความร่วมมือภายในชุมชน ความสามัคคี การเข้ามาอยู่อาศัยของบุคคลนอกชุมชน และความอยู่เย็นเป็นสุขของคนในชุมชน ระดับกลุ่มองค์กรชุมชนมองได้จากคุณภาพชีวิตของสมาชิกและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ระดับองค์กรภาครัฐมองได้จากความสุขและการได้รับการยอมรับยกย่องให้เป็นต้นแบบของหน่วยงานของบุคลากรที่ดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง แสดงออกทางพฤติกรรมการทำงาน การเพิ่มขึ้นของบุคลากรที่เข้าร่วมกิจกรรมการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริหาร ความภาคภูมิใจในหน่วยงานของตน รวมทั้งความรู้สึกที่ผู้รับบริการมีต่อหน่วยงานนั้น ๆ สำหรับองค์กรธุรกิจเอกชนดูได้จากความสุขของพนักงานแสดงออกที่ความตั้งใจในการทำงาน ความอยากจะทำมาทำงาน อยากจะอยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุขของพนักงาน ส่วนความสุขของเจ้าของกิจการ คือความสบายใจ สำหรับความสุขของกิจการ อยู่ที่ความรักใคร่และความสามัคคีภายในองค์กร ความพึงพอใจและความสุขของลูกค้าที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของผลตอบแทนทางธุรกิจ

7. ความหมายของ “ประโยชน์สุข” คือ การให้ การทำประโยชน์ให้กับคนอื่น การช่วยให้ผู้อื่นมีอยู่มีกิน ผ่อนคลายทุกข์ ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส รวมถึงการทำประโยชน์ให้กับสังคมและการทำงานเพื่อส่วนรวมให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนส่วนรวม ซึ่งเมื่อได้ให้แล้วทำให้คนอื่นเกิดประโยชน์และมีความสุข ตนเองก็จะมีมีความสุขด้วยเช่นกัน เป็นความสุขที่ไม่ได้มองที่ผลประโยชน์อันเกิดกับตัวเอง แต่มองผลประโยชน์อันตกแก่คนอื่น และสังคมโดยทั่วไป ถ้าคนในสังคมต่างมีความสุขจากการให้และ/หรือการทำประโยชน์ ก็จะทำให้เกิดสังคมแห่งความสุขที่ผู้คนอยากช่วยเหลือซึ่งกัน

และกัน เอื้อเพื่อเอื้อแผ่ เอื้ออาทรแบ่งปัน ร่วมมือกัน ไม่ทะเลาะเบาะแว้งเกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและอยากที่จะเอื้อแผ่ประโยชน์สุขที่ได้รับให้กับผู้อื่นต่อไป

8. ผู้ให้ข้อมูลทุกกลุ่มต่างก็เห็นว่าเป็นไปได้ที่จะร่วมกันสร้างสังคมแห่งประโยชน์สุข ผู้นำเป็นผู้ขับเคลื่อนหลักสำคัญที่สุด และแนวทางการสร้างชุมชน/องค์กรของสังคมแห่งประโยชน์สุข ประกอบด้วย การสร้างผู้นำและแกนนำ การเรียนรู้จากต้นแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ และโอกาสทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์สาธารณะ และการกำหนดเป็นเกณฑ์การประเมินการปฏิบัติงาน

9. การขยายผลสู่สังคมให้ได้ผลกว้างขวางจริงจึงเป็นเรื่องยากที่ชุมชน/หน่วยงาน/องค์กรจะร่วมกันทำได้เอง ต้องอาศัยกลไกระดับสูงขึ้นไป เช่น สื่อประชาสัมพันธ์ของรัฐ และหน่วยงานระดับนโยบายฯ สิ่งที่สามารถทำให้แนวคิดประโยชน์สุขนิยมขยายออกไปได้รวดเร็วและกว้างขวาง คือ การเผยแพร่สื่อสาร เรื่องของการทำดี การให้ การบำเพ็ญประโยชน์ การมีจิตอาสาให้ออกสู่สาธารณะ อย่างสม่ำเสมอ สร้างกระแสสังคมแห่งประโยชน์สุขนิยม สังคมที่อยู่เย็นเป็นสุขได้ด้วยการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงและมีความสุขจากการให้

งานวิจัยชิ้นนี้ ทำให้รู้นิยามถึงคำว่า “ประโยชน์สุข” การมีส่วนร่วม การให้ของคนในสังคม/ชุมชนบนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียงที่ทำให้การพัฒนา การแบ่งปัน การสร้างสังคมแห่งประโยชน์สุข องค์กรประกอบสำคัญของความสำเร็จ ได้แก่ ผู้นำ รวมทั้งการยกระดับ และขยายผลจากการพัฒนาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนยั่งยืน กรณีศึกษาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม

การวิจัยมีความมุ่งหมายเพื่อสร้างและพัฒนารูปแบบการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ในจังหวัดมหาสารคาม กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ 1. ชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 6 ชุมชน 2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม 3. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญพัฒนารูปแบบการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

จากการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนยั่งยืน กรณีศึกษาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม มีรายละเอียดดังนี้

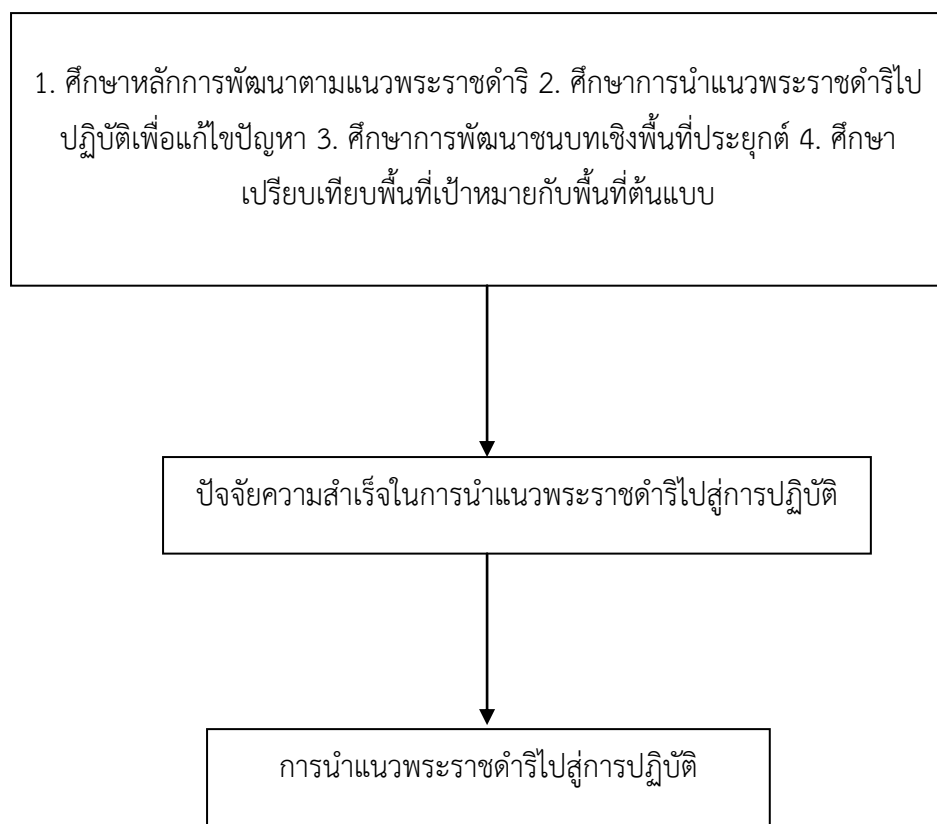
1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในจังหวัดมหาสารคามพบว่ามี 3 ปัจจัยหลัก ได้แก่ 1. ปัจจัยการบริหารจัดการด้านธุรกิจชุมชน 2. ปัจจัยการบริหารจัดการด้านสังคม 3. ปัจจัยการบริหารจัดการด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนนอกจากนี้ยังพบว่า ปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาชุมชนไม่ให้เกิดความยั่งยืน มี 8 ประเด็น ได้แก่ 1. ขาดการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง 2. ขาดการประสานความร่วมมือกันอย่างจริงจัง 3. ขาดผู้รับช่วงความต่อเนื่องของกิจกรรม 4. จิตสำนึกร่วมของชาวบ้านยังไม่เพียงพอ 5. ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการหรือกิจกรรมนั้น 6. ขาดผู้นำที่เข้มแข็งหรือไม่มีแนวคิดในการพัฒนา 7. ขาดเงินทุนในการจัดตั้งกองทุนหรือกลุ่ม และ 8. ขาดความซื่อสัตย์และโปร่งใสในการจัดสรรงบประมาณ

2. รูปแบบการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในจังหวัดมหาสารคาม เมื่อผ่านการพิจารณาจากผู้เชี่ยวชาญมีความเหมาะสมและเป็นไปได้ รูปแบบการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนมีกระบวนการดำเนินการ 8 ขั้นตอน ประกอบด้วย 1. การศึกษาชุมชน 2. การวิเคราะห์ปัญหาชุมชน 3. การจัดลำดับความต้องการและปัญหาชุมชน 4. การวางแผนแก้ไขปัญหา 5. การพิจารณาวิธีการดำเนินงาน

6. การดำเนินงาน 7. การประเมินผลงาน และ 8. การทบทวนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรค โดยเน้นการมีส่วนร่วมจากบ้าน วัด โรงเรียน ชุมชนภายนอก และหน่วยงานภาครัฐ นอกนั้นพบว่า การพัฒนารูปแบบการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน สามารถช่วยให้ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานรัฐ มีแนวทางในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืนได้อย่างถูกต้องและครอบคลุมกับหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยกระบวนการดำเนินงานที่เน้นหลักการและทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ จึงควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำรูปแบบการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนนี้ไปใช้แก้ไขปัญหาชุมชนที่ไม่ยั่งยืนอื่นๆ ต่อไป

งานวิจัยฉบับนี้ทำให้ทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนรูปแบบการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน และกระบวนการดำเนินการในการพัฒนาชุมชน และพื้นที่ ซึ่งจะช่วยในการวิเคราะห์และนำกระบวนการดำเนินการเพื่อประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่

กรอบแนวคิดของการวิจัย

สรุป

จากแนวความคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทั้งในเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area-Based) การพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance) และการแก้ปัญหาด้านการบริหาร สรุปได้ว่าเป็นแนวคิด และแนวทางปฏิบัติที่สำคัญสำหรับการพัฒนาในทุกระดับและทุกด้าน เพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ ทั้งในเรื่องเกี่ยวกับการให้ความรู้ ความเข้าใจแนวทางในการดำเนินชีวิต การดำเนินงานที่ต้องเริ่มต้นจากการเข้าใจคน บริบทของสังคม และสิ่งแวดล้อมรอบด้าน วิธีการพัฒนาเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ และการบริหารจัดการแบบบูรณาการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่ต้องสอดคล้องกับภูมิสังคม และคำนึงถึงคนในท้องถิ่นก่อน เนื่องจากเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น

ทฤษฎีการยอมรับนวัตกรรมและเทคโนโลยี จะชี้ให้เห็นถึงขั้นตอนของการยอมรับเรื่องใหม่ๆจนถึงการนำไปปฏิบัติ ส่วนทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ ชี้ให้เห็นถึงหน้าที่ และองค์ประกอบของผู้นำที่จะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จ ในการนำแนวพระราชดำริไปสู่การปฏิบัติได้

กลยุทธ์ด้านความยั่งยืน ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่ต้องคำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และแนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน สำหรับแนวความคิดแบบประชารัฐ ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่ควรมีกลไกประชารัฐที่ดี

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า แนวทางพัฒนาตามพระราชดำริที่ “คน” เป็นศูนย์กลาง การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้นำชุมชน การบูรณาการในการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง บุคลากรหรือกลไกภาครัฐ ตลอดจนผู้นำ เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนา

บทที่ 3

แนวพระราชดำริกับการพัฒนาพื้นที่

การศึกษาในบทที่ 3 มุ่งหมายที่จะศึกษาหลักการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา และหลักการองค์ความรู้ 6 มิติที่สำคัญ คือน้ำ ดิน เกษตรป่า พลังงานทดแทนและสิ่งแวดล้อม ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคม โดยได้ศึกษาตามลำดับดังนี้

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน : ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม และ ด้านวัฒนธรรม

“การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) เป็นการพัฒนาเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม ที่เน้นให้มนุษย์คำนึงถึงข้อจำกัดทางสภาพแวดล้อม ที่ไม่ส่งผลกระทบต่อขีดความสามารถในการสนองความต้องการที่จำเป็นของคนในรุ่นต่อไป ต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุกด้านอย่างสมดุล บนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ด้วยความเอื้ออาทร เคารพซึ่งกันและกัน เพื่อความสามารถในการพึ่งตนเอง และคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเท่าเทียม มีหลักการสำคัญ คือ การสร้างสมดุลระหว่าง 4 มิติของการพัฒนา ได้แก่

1. ด้านเศรษฐกิจ เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ มีรากฐานที่มั่นคง มีขีดความสามารถในการแข่งขันและสามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจที่คาดหวัง คือ

1.1 การเพิ่มขึ้นของสินค้าและบริการ

1.2 การตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชน หรือการลดปัญหาความยากจน

1.3 ทำให้เกิดการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมมากขึ้น โดยเฉพาะคนที่มีรายได้ต่ำ

1.4 การพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านเศรษฐกิจ จะนำไปสู่การขับเคลื่อนและการสร้างความร่วมมือกันของทุกภาคส่วนที่มีบทบาทต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไม่ว่าจะเป็นภาคเอกชน ภาครัฐบาล ภาควิชาการ ตลอดจนภาคประชาชนต้องมีความเชื่อมโยงกัน เพื่อส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งและมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ตลอดจนนำไปสู่ระบบเศรษฐกิจที่คำนึงถึงคุณธรรม และมีความยั่งยืน

2. ด้านสังคม เป็นการพัฒนาคนให้มีความรู้ มีสมรรถนะและมีผลิตภาพสูงขึ้นส่งเสริมให้เกิดสังคมที่มีคุณภาพ เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้และต้องวางอยู่บนรากฐาน 2 หลัก คือ หลักการความยุติธรรม และหลักการความเท่าเทียมกัน เพื่อให้เกิดการพัฒนาในระยะยาว

การพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านสังคม จะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ทั้งในระดับชุมชน สังคม ประเทศ ทั้งด้านกายภาพ ชีวภาพ และด้านจิตใจ ตลอดจนการส่งเสริมองค์ความรู้ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ การพึ่งพาตนเอง การสร้างความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆ และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนฯ

3. ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปริมาณที่ระบบนิเวศสามารถฟื้นตัวกลับสู่สภาพเดิมได้ การปล่อยมลพิษออกสู่สิ่งแวดล้อมในระดับที่ระบบนิเวศสามารถดูดซับและทำลายมลพิษนั้นได้ โดยให้สามารถผลิตมาทดแทนทรัพยากรประเภทที่ใช้แล้วหมดไปได้

การพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านสิ่งแวดล้อม จำเป็นต้องสร้างความร่วมมือ สร้างจิตสำนึก ให้เกิดความตระหนักต่อปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อส่งเสริม อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของคนในสังคม และรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

4. ด้านวัฒนธรรม เป็นการส่งเสริมวิถีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้นๆ ให้เข้มแข็ง อันแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ความภาคภูมิใจ และสร้างความสามัคคีในชาติได้

การพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านวัฒนธรรม จะนำไปสู่การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติ ตลอดจนการสืบทอด ชัดเจนทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมถึงการส่งเสริมค่านิยมระบบคิดที่ส่งผลต่อพฤติกรรม จิตสำนึกของคนในสังคมให้มีชุดความคิดที่มีคุณค่า เช่น แนวคิดของความพอเพียง แนวคิดความยั่งยืน เป็นต้น อันจะนำไปสู่การลดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม

“เป้าหมายในการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตรคือ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” เพื่อปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของคน โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ให้คนมีความสุข โดยต้องคำนึงเรื่องสภาพภูมิอากาศ ความเชื่อทางศาสนา เชื้อชาติ และภูมิหลังทางเศรษฐกิจ สังคม แม้ว่าวิถีการพัฒนามีหลากหลาย แต่ที่สำคัญคือ นักพัฒนาจะต้องมีความรัก ความห่วงใย ความรับผิดชอบ และการเคารพในเพื่อนมนุษย์...” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, พระมหากษัตริย์นักพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขสู่ปวงประชา, 2554 : 28-29)

การพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เป็นรูปแบบของการพัฒนาที่เน้นให้ประชาชนสามารถช่วยตนเองหรือพึ่งตนเองได้ ซึ่งเป็นรูปแบบที่นำไปสู่ความยั่งยืนอย่างแท้จริง โดยทรงยึดหลักดังนี้

1. การพัฒนาต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานเดิมของสังคมไทย ถ้าพื้นฐานไม่ดี การที่จะเพิ่มเติมเสริมต่อให้เจริญขึ้นก็จะยาก จึงต้องพยายามรักษาพื้นฐานให้มั่นคง ไม่บกพร่องไปพร้อม ๆ กันด้วย

2. การพัฒนาต้องตั้งอยู่บนหลักของภูมิสังคม ได้แก่ภูมิ เป็นลักษณะของภูมิประเทศหรือสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และสังคม ของคนในพื้นที่นั้น เพราะคนแต่ละภูมิภาคจะมีแนวความคิดเป็นของตนเอง และตัดสินใจไปตามวัฒนธรรม ค่านิยมทางสังคม สิ่งแวดล้อม และประเพณีที่สั่งสมมา

3. ทรงยึดหลักผลประโยชน์ของประชาชนและการได้รับการยอมรับการดำเนินโครงการจะต้องสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่ และทรงคำนึงถึงผลกระทบหรือผลประโยชน์ ส่วนได้ส่วนเสีย ของคนที่อยู่ในพื้นที่ก่อนเสมอ ทรงยึดหลักความคุ้มค่ามากกว่าคุ้มทุน

4. ทรงบริหารจัดการโครงการอย่างเป็นระบบ และทรงนำวิชาการทุกแขนงมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ตลอดจนแก้ไขปัญหให้เป็นไปอย่างมีหลักเกณฑ์และถูกต้อง

5. ทรงยึดหลักความประหยัด ทรงนำหลักการเศรษฐศาสตร์มาใช้สำหรับโครงการตามแนวทางพระราชดำริ ทรงเน้นหนักในการใช้จ่ายให้ประหยัดที่สุดและได้ผลดีด้วย

6. ทรงค้นคว้าทดลองวิจัย ด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จนกว่าจะเกิดผลดีและเมื่อทรงแน่วพระทัยว่าจะเกิดผลดีเป็นประโยชน์แก่ประชาชน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รัฐบาลเข้ามารับงานต่อไปในภายหลัง

7. ทรงเน้นสร้างความแข็งแกร่งให้ชุมชน เพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองด้วยการ “ระเบิดจากข้างใน” คือการให้ครอบครัว ชุมชน มีความพร้อม มีความเข้มแข็ง เมื่อคนในชุมชนพร้อมก็จะนำความคิด ความร่วมมือ ความสามัคคี มาพัฒนาสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้เอง

8. ทำงานแบบบูรณาการ ประสานความร่วมมือจากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย นับแต่การร่วมค้นหาสาเหตุของปัญหา ร่วมกันกำหนดแผนงาน ร่วมกันปฏิบัติและร่วมกันประเมินผลการทำงาน

9. ทรงเน้นให้ทำงานด้วยความซื่อสัตย์ โดยทรงเน้นว่าปัญหาการทุจริตจะนำอันตรายมาสู่ประเทศไทย

10. ทรงเน้นในเรื่องการประสานงาน เป็นการพัฒนาแบบผสมผสาน ที่จะเชื่อมโยงกิจกรรมที่จำเป็นในการยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนอย่างต่อเนื่อง โดยระดมกำลังของหน่วยงานต่าง ๆ ด้วยความพร้อมเพรียงกัน

11. พระราชทานหลัก เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา เป็นบันได 3 ขั้นสู่ความสำเร็จ

“เข้าใจ” คือการทำอะไรต้องมีความเข้าใจหรือเกิดปัญญาข้อมูลพื้นฐานหรือความจริงทั้งหมดก่อน ในทุกมิติทั้งภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต การค้นหารากของปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ซึ่งต้องอาศัยการแสวงหาความรู้ เช่น การเข้าไปพูดคุยสร้างความคุ้นเคย คลุกคลีกับคนในพื้นที่ การวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลอย่างรอบด้านจากคนในพื้นที่ที่ประสบปัญหาจริง และไม่ได้หมายถึงเพียงถึงการที่เราต้องเข้าใจชาวบ้านในพื้นที่เท่านั้น แต่หมายรวมถึงบรรดาชาวบ้านในพื้นที่เข้าใจเรา เข้าใจการทำงานของเร เข้าใจประโยชน์ ข้อดีข้อเสียในสถานะที่ชาวบ้านเป็นผู้ได้รับผลกระทบ รวมถึงผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียด้วย

“เข้าถึง” เป็นเรื่องการสื่อสาร และสร้างการมีส่วนร่วม โดยมุ่งสื่อสารสร้างความเข้าใจและความมั่นใจกับชุมชน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนามากที่สุด โดยผู้พัฒนาจะต้องมีจิตใจหรือรู้สึกถึงปัญหา ความทุกข์ ความเจ็บปวดของคนในพื้นที่ และเกิดสำนึกร่วมฝ่าฟันปัญหาต่างๆ ไปด้วยกัน โดยยึดมั่นในความจริงที่ว่าไม่ว่ามนุษย์จะแตกต่างทางเชื้อชาติ สีผิว ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม แต่เราทุกคนเป็นมนุษย์เหมือนกันนอกจากนี้ ผู้ปฏิบัติต้องเข้าถึง “ใจ” คืออยู่ในใจของชาวบ้านในพื้นที่อย่างประทับใจในความถูกต้องดีงาม มีปฏิสัมพันธ์อย่างเหมาะสม ถูกต้องตามขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และจารีตประเพณี บนพื้นฐานของการให้เกียรติและให้อภัยซึ่งกันและกัน เป็นขั้นตอนที่ต้องใช้เทคนิควิธีที่แยบยลต้องเข้าร่วมกิจกรรมสม่ำเสมอ หากมีปัญหา อุปสรรคก็พร้อมที่จะร่วมมือแก้ไข

“พัฒนา” คือการใช้ทักษะการบริหารจัดการที่สามารถรวมปัจจัยต่างๆ เช่น ทุน คน องค์ความรู้ เทคโนโลยี ศาสนา วัฒนธรรม มาช่วยพัฒนาค้น สักคม และประเทศให้ดีขึ้นเจริญขึ้น การพัฒนาที่ถูกต้องจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีความเข้าใจที่ถูกต้องเป็นพื้นฐาน และมีการเข้าถึงเป็นพลังขับเคลื่อนทำให้เกิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และไม่ได้จำกัดเพียงการพัฒนาวัตถุหรือการทำให้เกิดบริโภคนิยม แต่ต้องเป็นการพัฒนาให้เหมาะสมกับบริบทและความต้องการอย่างแท้จริง ดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อเสริมสร้าง หรือเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปในทางที่ดีขึ้น ด้วยมาตรการที่ถูกต้องตามหลักวิชา ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อให้ผลของการพัฒนาที่ทำนั้นเกิดประโยชน์สูงสุด และจะละเลยสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การพัฒนา “จิตใจ” ของทั้งข้าราชการและชาวบ้านไม่ได้

12. พระราชทานหลักการทำงานด้วยความรู้ รัก สามัคคีซึ่งถือเป็นพื้นฐานในการทำงานทุกๆ เรื่อง “รู้” หมายถึง การรู้ แยกแยะสิ่งดี สิ่งเลว สิ่งที่เป็นประโยชน์ตามสภาพความจริง ต้องเข้าใจถึงปัญหาและวิธีแก้ปัญหา “รัก” มีความรักที่จะเข้าไปลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหามีเมตตาอยากช่วยเหลือผู้อื่น “สามัคคี” การรวมพลังกันด้วยความสามัคคี จึงจะมีพลังในการแก้ปัญหาให้ลุล่วงด้วยดี

13. พระราชทานหลักเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ประชาชนรู้เท่าทัน และสามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งสิ่งสำคัญที่สุด คือการมุ่งให้ช่วยเหลือตนเองได้เสียก่อน แล้วจึงมีการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชนของตนเอง เมื่อชุมชนมีความเข้มแข็งแล้ว จะสามารถขยายออกไปนอกชุมชนได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

การนำแนวพระราชดำริไปปฏิบัติในพื้นที่ เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ

จากแนวพระราชดำริเพื่อการพัฒนา โดยเฉพาะการพัฒนาชนบทที่มุ่งหวังให้ประชาชนในทุกพื้นที่ของประเทศไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน เมื่อราษฎรที่ยากจนตกอยู่ในภาวะวิกฤติได้น้อมนำแนวพระราชดำริต่าง ๆ ไปประยุกต์ใช้ ก็สามารถแก้ไขปัญหาและพึ่งพาตนเองได้ มีตัวอย่างอยู่มากมาย ทั้งระดับประเทศ ระดับชุมชน หรือระดับครัวเรือน ดังเช่น

1. โครงการพัฒนาถอยตุง(พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงราย โดยมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง เดิมถอยตุงมีสภาพเป็นภูเขาหัวโล้น เนื่องจากชาวบ้าน 11,000 คน จาก 6 ชนเผ่า อาศัยอยู่ท่ามกลางความแห้งแล้ง จึงต้องหาทางรอดด้วยการตัดโค่นต้นไม้ เพื่อทำไร่เลื่อนลอย ปลูกฝิ่น และค้าประเวณีสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงวิเคราะห์สภาพพื้นที่และวิถีชีวิตของชาวเขา เพื่อทำความเข้าใจกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น และได้้นำแนวทางหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการทรงงาน โดยแบ่งการพัฒนาเป็น 3 ส่วน (โมเดล 3S) เริ่มจาก

1.1 Survival ความอยู่รอดต้องทำให้ประชาชนตอบสนองความต้องการของการดำรงชีวิตเพื่อการอยู่รอดก่อน เริ่มจากการหาแหล่งน้ำ เพื่อการเกษตร การพัฒนาคุณภาพดิน เพื่อให้ปลูกพืช ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยทรงให้ทีมนักวิชาการทดลองปลูกพืชเศรษฐกิจที่จะกลายเป็นสินค้าเพิ่มมูลค่าให้กับประชาชนในพื้นที่

1.2 Sufficiency ความพอเพียง ด้วยการสร้างมาตรฐานการครองชีวิตจากสิ่งที่มีในพื้นที่โดยการเกษตรยังคงเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน และเชิญนักพัฒนามาช่วยในการสร้างอาชีพเสริม เช่น หัตถกรรม จากวัตถุดิบพื้นบ้านที่มีอยู่ การถนอมอาหาร เพื่อช่วยลดของเสียและมีอาหารเพียงพอในการบริโภค ยามขาดแคลน เป็นต้น

1.3 Sustainability ความยั่งยืน จากภูเขาหัวโล้น กลายเป็นเขียวข่ม ชาวเขามีอาชีพที่มั่นคง มีรายได้สม่ำเสมอ มีภูมิคุ้มกัน มีความสุข ไม่ย้ายถิ่นฐาน และทำอาชีพสุจริต

โครงการพัฒนาออยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้รับการยกย่องในระดับนานาชาติ เมื่อปี 2546 โดยสำนักงานควบคุมยาเสพติดและอาชญากรรมแห่งสหประชาชาติ (UNODC) ให้เป็นต้นแบบการพัฒนาทางเลือกเพื่อลดการปลูกพืชเสพติดและแก้ปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน อีกทั้งได้รับการยอมรับให้เป็นหนึ่งในต้นแบบของธุรกิจเพื่อสังคมที่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนควบคู่ไปกับการแก้ปัญหาสังคมและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมได้สำเร็จ

2. ชุมชนบ้านดอกบัว ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง โดยชุมชนดังกล่าวได้รับรางวัลจากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่จัดประกวดผลงานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อค้นหาและนำตัวอย่างความสำเร็จมาเผยแพร่ เมื่อปี 2552 เดิมชุมชนบ้านดอกบัว มีอาชีพหลักคือการทำนา และปลูกผัก ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่ทำกันมานาน โดยสมัยก่อนยังใช้มูลสัตว์เป็นปุ๋ยใส่ในข้าว จนเมื่อก้าวสู่กระแสโลกาภิวัตน์ คนในชุมชนหันมาใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าหญ้าในการทำนา เป็นเหตุให้คนในชุมชนกว่า 90 เปอร์เซ็นต์มีสารพิษตกค้างในร่างกาย และเป็นหนี้สินจากค่าซื้อปุ๋ยเคมี แต่ด้วยผู้ใหญ่บ้าน นายบาล บุญแก้ว ได้น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในหมู่บ้าน ด้วยการเริ่มหาข้อมูลจากภายในและนอกหมู่บ้าน เพื่อวิเคราะห์ว่าบ้านดอกบัวมีจุดแข็งจุดอ่อนอย่างไร มีการเปิดเวทีให้คนในชุมชนช่วยกันคิด ช่วยกันทำ และหาแนวทางพัฒนาชุมชน โดยคิดหาวิธีลด เลิกใช้สารเคมี และใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ และปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมี พื้นฟูวัฒนธรรมการลงแขกเกี่ยวข้าว ช่วยกันทำนา ปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงกบ ปลาตก โกงพันธุ์พื้นบ้าน เพื่อลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และทำบัญชีรายรับ รายจ่ายเพื่อปิดรูรั่ว มีการนำมูลวัวที่ชุมชนเลี้ยงไว้กว่า 400 ตัว มาทำแก๊สชีวภาพจากมูลใช้ทำปุ๋ย และส่งเสริมให้คนในชุมชนใช้วัตถุดิบในชุมชนทำอาชีพเสริม เช่น นำไม้ไผ่มาสานเป็นเข่ง เป็นส้อมโก๋ขาย ได้ราคาสูงกว่าขายต้นไผ่ถึง 6 เท่า ทำให้คนในชุมชนไม่ต้องไปแสวงหางานทำที่อื่น และยังหาแนวทางที่จะช่วยให้ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี หานักวิชาการมาให้ความรู้กับคนในชุมชน เช่น เกษตรจังหวัด กรมพัฒนาชุมชน เมื่อชุมชนประสบปัญหาแหล่งน้ำในชุมชนแห้งก็ได้มีการไปศึกษาดูงาน การทำฝายชะลอน้ำที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่และกลับมาทำฝาย จนทำให้ชุมชนมีน้ำใช้ตลอดทั้งปี

3. นายชัยพร พรหมพันธุ์ เกษตรกร ตำบลบางใหญ่ อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ปราชญ์เกษตรของแผ่นดิน ปี 2558 เป็นบุคคลต้นแบบชาวนายุคใหม่ในการยึดวิถีพอเพียงในการดำเนินชีวิต ไม่ทำอะไรเกินตัว มีชีวิตความเป็นอยู่ที่เหมาะสมกับสภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัว ในการประกอบอาชีพทำนาที่ใช้แรงงานในครอบครัว และได้หันมาทำนาแบบอินทรีย์ หลังจากทำนาโดยใช้ปุ๋ยเคมีแล้วขาดทุนทุกปี จึงแสวงหาความรู้จากหนังสือ การเข้าอบรมจากที่ต่างๆ แล้วเริ่มหันมาทำนาแบบชีวภาพ ลดต้นทุนการผลิต โดยไม่เผาฟางข้าว ไถกลบฟาง ใช้ปุ๋ยมูลสัตว์ ใช้สารสมุนไพร

ฉีดไล่แมลง เพื่อความสมดุลของระบบนิเวศในแปลงนา โดยมีแนวคิดว่าการลดต้นทุนได้คือกำไร ลดมากก็กำไรมาก สามารถลดต้นทุนได้ในทุก ๆ กระบวนการ เช่น ลดต้นทุนแรงงาน ด้วยการทำงานเอง ไม่จ้างคนอื่นทำ ลดต้นทุนค่าปุ๋ยเคมี ด้วยการใช้ปุ๋ยขี้หมู ปุ๋ยน้ำหมัก ทำเอง ลดต้นทุนยาฆ่าแมลงด้วยการทำสมุนไพรไล่แมลง เก็บเมล็ดพันธุ์ที่มีรวงเมล็ดมากๆ ไว้ทำพันธุ์ ฯลฯ **มีเหตุมีผล** ในการใช้จ่ายหรือกระทำการสิ่งใดจะพิจารณาความสมเหตุ สมผลเป็นอันดับแรก คำนึงถึงผลประโยชน์ และผลเสียตามความคิดเห็นสมาชิกในครอบครัวก่อน แล้วจึงตัดสินใจ **มีภูมิคุ้มกัน** ใช้จ่ายอย่างประหยัด คิดก่อนใช้มีการเก็บออมไว้อยู่เสมอ หารายได้เสริมสำรองไว้ใช้จ่ายและศึกษาหาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรเพิ่มเติมอยู่เสมอ **ความรอบรู้** ศึกษาหาความรู้จากสื่อต่างๆ และเข้ารับการอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ โดยเฉพาะอาชีพเกษตรกรรมที่เกี่ยวกับตนเอง จนเกิดความเชี่ยวชาญ รู้จักประยุกต์ใช้สิ่งต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เปิดใจรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาทดลองปฏิบัติ เมื่อได้ประโยชน์จริงก็ประยุกต์ใช้อย่างจริงจัง พร้อมเผยแพร่ให้กับผู้สนใจทั่วไป **มีคุณธรรม** ใช้หลักเบญจศีล ในการดำรงชีวิต และหลักกสิวิบาท 4 ในการทำงาน เพื่อให้งานลุล่วง พอใจในสิ่งที่มีอยู่

การพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามพระราชดำริ ภายใต้ “โครงการปิดทองหลังพระ”

การพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามพระราชดำริ เป็นการน้อมนำหลักการทรงงาน และโครงการพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร องค์ความรู้ตามพระราชดำริ 6 มิติ (น้ำ ดิน เกษตร พลังงานทดแทน ป่า สิ่งแวดล้อม) ที่สอดคล้องกับภูมิสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น แล้วดำเนินงานตามกระบวนการเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำและยึดพื้นที่เป็นหลักในการดำเนินงาน (Area-base Development Approach) โดยมีเป้าหมาย คือ การอยู่รอด พอเพียง และยั่งยืน

“โครงการปิดทองหลังพระ” สืบสานแนวพระราชดำริ ได้ดำเนินงานพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามพระราชดำริ ตั้งแต่ปี 2551 เพื่อให้ประชาชนเรียนรู้ และสร้างประสบการณ์ตรงจากแนวทางโครงการพระราชดำริน้อมนำมาปรับใช้กับชีวิตประจำวัน ส่งเสริมการเรียนรู้ในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริให้มีความเหมาะสมและมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อยกระดับฐานะความเป็นอยู่และส่งเสริมอาชีพ รวมทั้งส่งเสริมความรู้ความเข้าใจ กระตุ้นจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และศิลปวัฒนธรรม โดยคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อ 2552 เห็นชอบให้สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี จัดตั้ง “มูลนิธิปิดทองหลังพระสืบสานแนวพระราชดำริ” และ “สถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ” เพื่อรองรับภารกิจสืบสานแนวพระราชดำริให้ขยายผลสู่ชุมชน โดยมีปรัชญาและวิธีการทำงาน ดังนี้

1. นำหลักการทรงงานและโครงการพระราชดำริ เป็นองค์ต้นแบบ เพื่อนำไปสู่การขยายผลการพัฒนาในระดับหมู่บ้าน
2. ยึดองค์ความรู้ตามพระราชดำริใน 6 มิติสำคัญที่สอดคล้องกับภูมิสังคม องค์ความรู้ที่เป็นสากล องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นกรอบการทำงาน

3. ปฏิรูปการทำงานโดยสร้างระบบพัฒนาแบบยึดความต้องการในพื้นที่เป็นหลัก มุ่งเน้นระดับชุมชน

4. เปลี่ยนวิธีคิดในการทำงาน โดยการยึดถือความคิด ความต้องการ ศักยภาพของประชาชนเป็นที่ตั้ง รับฟังความคิดเห็นจากภาคประชาชน โดยประชาชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำและเป็นเจ้าของ

5. สร้างต้นแบบการบูรณาการการทำงาน เชื่อมโยงราชการทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น เพื่อพัฒนาชุมชนในพื้นที่ไปยังระดับอยู่รอด พอเพียง และยั่งยืนตามลำดับ

การทำงานจะบูรณาการร่วมกันหลายหน่วยงาน ทำเล็ก ประหยัด ขยายผลเร็วในวงกว้าง และได้ประโยชน์สูงสุด จากการทำงานของมูลนิธิปิดทองฯ ที่มีเป้าหมายในการสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืน ให้ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน จะสรุปได้เป็นขั้นตอนสำคัญ 9 ประการดังนี้

1. พัฒนาเชิงพื้นที่ มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง
2. ชาวบ้านต้องเอาจริง ขยันและซื่อสัตย์
3. ศึกษาข้อมูลภูมิสังคม อย่างละเอียดถูกต้อง
4. ทำแผนงานอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย 6 ปี ในระดับอยู่รอด พอเพียง และยั่งยืน
5. สร้างกลไกที่เป็นเอกภาพ และสอดคล้องกับนโยบายรัฐบาล
6. จัดสรรงบประมาณพอเพียง ตรงตามแผนที่มาจากชุมชน
7. ใช้วิชาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้สากล
8. อบรมให้ความรู้ ศึกษาดูงาน เพื่อสร้างทักษะให้กับข้าราชการและชุมชน
9. สร้างความเข้าใจ ระหว่างภาครัฐ ท้องถิ่น ชุมชน และทำงานประสานกันตลอดเวลา

มูลนิธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ เริ่มต้นแปรแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามพระราชดำริมาสู่การปฏิบัติ ด้วยโครงการบูรณาการแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่จังหวัดน่าน เป็นพื้นที่ต้นแบบปิดทองหลังพระฯ พื้นที่แรก เนื่องจาก “น่าน” เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในเชิงภูมิศาสตร์ เพราะเป็นต้นน้ำน่าน หัวใจสำคัญของระบบน้ำในประเทศไทย เป็นแม่น้ำที่ยาวที่สุดในจำนวนแม่น้ำที่รวมเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา จากปัญหาความยากจนและขาดโอกาสของชาวบ้าน ป่าต้นน้ำน่านจึงถูกบุกรุก แผ้วถางทำลาย เพื่อทำการเกษตร ด้วยการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวของชาวบ้าน ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม เกิดอากาศเสีย เพราะหมอกควันจากการเผาต้นไม้และหญ้า เพื่อเตรียมพื้นที่การเกษตร และเพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก ไม่เกิดโรคพืชหรือแมลงรบกวน ก็มีการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพ จึงมักพบว่า ชาวบ้านมีสารพิษในเลือดในชั้นเสียงอันตราย (มติชน, ออนไลน์, 2561) และแนวลุ่มน้ำก็เกิดอุทกภัยรุนแรงซ้ำซาก พื้นที่ในจังหวัดน่านทำการเกษตรได้ร้อยละ 12.22 (เดี่ยวร้อน เดี่ยวฝน ประมงหวนอากาศแปรปรวน, ออนไลน์, 2561) ทำให้การผลิตอาหารในน่านไม่เพียงพอต้องซื้ออาหารจากต่างถิ่น ปัญหาต่าง ๆ ที่สั่งสม ทำให้คนน่านมีรายจ่ายสูงกว่ารายรับมีหนี้สิน และถือเป็นจังหวัดที่มีภาวะความยากจนสูง มีรายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรต่ำเป็นลำดับ 3 ของประเทศ แต่จังหวัดน่านมี เครือข่ายชุมชน และภาคประชาสังคมที่เข้มแข็ง ร่วมกันขับเคลื่อนการพัฒนาหลายด้าน และเป็นพื้นที่ที่มีข้อมูลเป็นระบบเพียงพอที่จะช่วยแก้ไขปัญหาเชิงระบบได้

ในการดำเนินงาน มูลนิธิปิดทองฯจะมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ขับเคลื่อนงานพัฒนาตามความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชน ด้วยการศึกษาและสำรวจข้อมูลที่เป็นจริงทุกด้าน ทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ร่วมกับชุมชนวิเคราะห์ปัญหาความต้องการ และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอน เริ่มต้นในพื้นที่นำร่องขนาดเล็กประกอบด้วย กลุ่มน้ำยาว ตำบลยอต อำเภอสองแคว จำนวน 3 หมู่บ้าน กลุ่มน้ำสบสาย ตำบลตาลชุม ตำบลศรีภูมิ อำเภอลำปาง จำนวน 3 หมู่บ้าน และ ตำบลขุนน่าน อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จำนวน 14 หมู่บ้าน โดยมีขั้นตอนดำเนินงานดังนี้

1. ส่งเสริมให้ชุมชนลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้จากการปลูกพืช ให้เพียงพอต่อความต้องการตลอดปี ถ่ายทอดความรู้ในการบริหารจัดการแหล่งน้ำ ปรับปรุงปัจจัยการผลิตขั้นพื้นฐาน ทั้ง น้ำ ดิน เมล็ดพันธุ์ และเสริมสร้างความรู้ด้านการเพาะปลูก
2. ส่งเสริมศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยการพัฒนาศักยภาพ ถ่ายทอดความรู้ ปลูกฝังความคิดและค่านิยมของการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อเป็นต้นแบบให้ชุมชนอื่นๆ เรียนรู้ นำไปปรับใช้ แก้ไขปัญหา และพัฒนาตนเองต่อไป
3. ส่งเสริมการแปรรูปและพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น
4. ก่อตั้งกองทุน และให้ชุมชนบริหารจัดการเอง

จากการดำเนินงานรวมระยะเวลา 7 ปี ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ต้นแบบ พ้นจากระยะ “อยู่รอด” และ “พอเพียง” เห็นได้จากการมีอาหารเพียงพอในการบริโภคในทุกช่วงเวลา สามารถสร้างรายได้เสริมและพัฒนาไปสู่การสร้างรายได้อื่นๆ อย่างสม่ำเสมอ ลดหนี้ได้ มีเงินออม เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพื้นที่ และกำลังก้าวสู่ “ความยั่งยืน” จากความร่วมมือของหน่วยงานภาคีต่าง ๆ

บ้านโคกลำและบ้านแสงอร่าม อำเภอนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี เป็นอีกพื้นที่ที่มูลนิธิปิดทองฯได้ขยายผลจากการปฏิบัติงานในพื้นที่นำร่องที่จังหวัดน่าน โดยเริ่มจากการ “ระเบิดจากข้างใน” จนเกิดเป็นโครงการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนอ่างเก็บน้ำห้วยคล้าย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดอุดรธานี ที่เริ่มมาจากชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์จากน้ำในอ่างเก็บน้ำห้วยคล้ายได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากระบบส่งน้ำและระบบบริหารจัดการน้ำยังไม่เอื้ออำนวยต่อการนำน้ำเข้ามาในพื้นที่ไร่นาของชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านที่มีพื้นที่เพาะปลูกอยู่ติดกับอ่างเก็บน้ำ เพราะพื้นที่ทำไร่นาสองกว่าลำห้วย แต่ละบ้านหาทางใช้น้ำกันเอง โดยใช้เครื่องสูบน้ำ ซึ่งต้องใช้น้ำมัน ต้นทุนค่าเพาะปลูกจึงสูงมาก

ชาวบ้านก็พยายามแก้ไขปัญหานี้โดยปรึกษากับเจ้าหน้าที่กรมชลประทานเพื่อหาทางนำน้ำมาใช้ ซึ่งสามารถทำได้ 2 แนวทาง คือ การทำรางส่งน้ำ ที่ต้องทำถนนเข้าไปในพื้นที่ชาวบ้าน หรือการขุดวางท่อ ที่ไม่เสียพื้นที่เพาะปลูก แต่จะใช้งบประมาณในการขุดบ่อบำรุงสูงเมื่อมูลนิธิปิดทองฯ ได้เข้ามาในพื้นที่และเสนออุปกรณ์ในการต่อท่อ นำน้ำจากอ่างเก็บน้ำเข้ามาสู่ที่นาของชาวบ้าน แต่มีเงื่อนไขว่าชาวบ้านต้องลงแรงในการขุดเอง เพื่อให้เกิดความหวงแหน ชาวบ้านจึงได้ประชุมลูกบ้านเพื่อปรึกษาหารือกัน และได้ข้อสรุปว่า ถ้าอยากได้น้ำทำนาก็ต้องร่วมแรงร่วมใจกัน โครงการแรกที่ชาวบ้านลงมือทำคือการขุดลอกห้วยคำเข ลำห้วยเก่าแก่ที่ถูกวัชพืชและป่าอ้อทับถม จนเห็นผิวน้ำในห้วยน้ำขนาดเนื้อที่ 7 ไร่ ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนอ่างเก็บ

น้ำห้วยคล้าย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดอุดรธานี ที่สำเร็จด้วยแนวทางบูรณาการ โดยเริ่มจาก “ระเบิดจากข้างใน” ด้วยความเข้มแข็ง ความสามัคคีของชาวบ้าน สนับสนุนด้วยองค์ความรู้จากหน่วยงานที่มีความรู้จริง ในขณะที่ยังคงการบริหารส่วนท้องถิ่นสนับสนุนงบประมาณ บุคลากร เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ แนวทางที่เกิดขึ้นจึงเป็นทั้งการพัฒนาพื้นที่และพัฒนาคนไปพร้อมๆกัน เมื่อมีน้ำสำหรับทำนาแล้ว จึงเริ่มปลูกพืชผักที่ใช้บริโภคอย่างอื่นผสมผสานกันไป พออยู่ พอกิน มีการทำนาสัสมันไม่ไปใช้ในการเกษตรเพื่อป้องกันโรค แมลงศัตรูพืช มีการทำเกษตรอินทรีย์ครบวงจร โดยไม่ใช้สารเคมี มีการทำบัญชีครัวเรือนอย่างสม่ำเสมอ ทำให้ตระหนักถึง “ความพอดี พอเพียง” ไม่โลภ รู้จักประมาณกำลังตน

สรุปเป็นหลักการดำเนินงาน ได้ดังนี้

1. ชาวบ้านในพื้นที่ที่มีความพร้อมที่จะลุกขึ้นมาทำงานด้วยตัวเอง ตามหลักการทรงงาน “ระเบิดจากข้างใน” และเชื่อมั่นศรัทธาแนวพระราชดำริ
2. เน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วม ไม่ใช้ระบบอุปถัมภ์ ไม่เน้นแจกของ นอกจากถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำงาน และร่วมทำไปด้วยเมื่อชาวบ้านมีความพร้อม เช่นถ้าต้องการคลองส่งน้ำชาวบ้านต้องกำจัดวัชพืช ขุดลอกตะกอนดินและปรับพื้นที่ก่อน
3. ทำงานแบบองค์รวม มีแนวทางแก้ไขปัญหาคือเชื่อมโยงในทุกมิติครบวงจรตั้งแต่การผลิตในระดับต้นน้ำ (การพัฒนาปัจจัยการผลิต) ระดับกลางน้ำ (การแปรรูป) และปลายน้ำ (การตลาด) โดยทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน
4. วัดผลที่ “ชาวบ้านได้อะไร” อย่างเป็นรูปธรรม เช่น ผลผลิตข้าวที่เพิ่มขึ้น เกษตรกรมีอาชีพเสริม มีหนี้สินลดลง มีรายได้เพิ่มขึ้น เป็นต้น

บ้านโป่งลึก-บางกลอย ตำบลแม่เพรียง อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรีเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของชาวกะเหรี่ยงเกือบพันชีวิต ที่ต้องดำรงชีพอยู่อย่างอดอยากและยากลำบาก ขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานทุกอย่าง ทั้งที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และอาชีพเลี้ยงชีวิต แม่น้ำเพชรบุรีที่ไหลผ่านพื้นที่ก็อยู่ต่ำกว่าพื้นที่เพาะปลูก จึงไม่อาจนำน้ำมาใช้ประโยชน์ได้ พื้นที่ราบที่จะเพาะปลูกได้ก็มีน้อย การขาดแคลนน้ำและพื้นที่ทำกิน ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องออกมาทำงานรับจ้างในเมือง และมีหนี้สิน ในขณะที่เดียวกันก็เกิดปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่ระหว่างเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานแต่ละฝ่าย ทำให้สถานการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่ลุกลามจากปัญหาการบุกรุกป่า ปัญหาความยากจนในพื้นที่ ปัญหาชนกลุ่มน้อย ปัญหาความมั่นคงตามแนวชายแดน ปัญหาทัศนคติ ซึ่งเป็นปัญหายภายใน ขยายไปสู่ปัญหาสิทธิมนุษยชนซึ่งเป็นประเด็นปัญหาในระดับนานาชาติ

จากสภาพของปัญหาที่เกิดขึ้น มูลนิธิปิดทองฯได้เข้ามาทำหน้าที่เป็นคนกลางประสานงานทำให้เกิดการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงวัฒนธรรม สำนักพระราชวัง กองทัพบก และมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน และดำเนินงานบนพื้นฐานบูรณาการความร่วมมือทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน การทำความเข้าใจระหว่างหน่วยงานทั้งหมด และกับชาวบ้านโป่งลึก-บางกลอย ที่ลุกขึ้นมาร่วมกันทำงาน โดยมีหลักคิดในการดำเนินงาน 3 ด้าน ได้แก่

1. ด้านน้ำ โดยปรับปรุงระบบชลประทานเพื่อการบริโภคและการเกษตร
2. ด้านดิน โดยปรับปรุงดินและจัดที่ทำกิน
3. ด้านอาชีพ เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร ด้วยการปลูกข้าว ทำการเกษตร

ปศุสัตว์ และงานฝีมือ

การพัฒนาเริ่มต้นด้วยการพัฒนาระบบน้ำ การสร้างฝาย สระ ถังเก็บน้ำ และการสูบน้ำด้วยพลังแสงอาทิตย์ ภายใต้หลักการ “แตดมาน้ำไหล” เพื่อลดค่าใช้จ่ายจากการใช้น้ำมัน ในการสูบน้ำจากแม่น้ำเพชรบุรีที่อยู่ต่ำกว่าหมู่บ้านเกือบ 10 เมตรและเป็นการแก้ไขปัญหาขาดแคลนน้ำในช่วงหน้าแล้งของทุกปีระหว่างที่ยังไม่เข้าหน้าฝน ให้น้ำเพียงพอปลูกข้าว ปลูกพืชหลังนา พืชผักสวนครัว และเลี้ยงสัตว์ไว้กินเอง ทำให้มีอาหารเพียงพอต่อการดำรงชีพ มีแหล่งน้ำไว้ใช้อุปโภคและทำการเกษตร ไม่ต้องบุกรุกพื้นที่ป่า และส่งเสริมการพัฒนาอาชีพทอดผ้าตามแนวพระราชดำริสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถด้วย

นอกจากนั้นมีการจัดสรรที่ดินไว้ให้ใช้ประโยชน์เพื่อปลูกข้าวเจ้าพันธุ์พื้นเมือง โดยสำนักงานพัฒนาที่ดิน จังหวัดเพชรบุรี ร่วมมือกับชาวบ้านช่วยกันปรับพื้นที่นา 365 ไร่ ชุดเป็นนาตามแนวร่องเขาเพื่อเป็นทางน้ำไหลผ่านส่งน้ำไปกักเก็บยังฝายขนาดย่อมที่ชุดเตรียมไว้ระหว่างคันนา พร้อมกันนั้นก็ปรับปรุงคุณภาพดิน มีการเก็บตัวอย่างดินไปตรวจสภาพอินทรีย์วัตถุ เพื่อเพิ่มแร่ธาตุแก่ดินในแปลงที่มีธาตุอาหารต่ำ ด้วยการปลูกปอเทืองและถั่วพรางเพื่อบำรุงดิน พื้นที่ว่างระหว่างคันนาเกษตรอำเภอก็จะเป็นผู้วางแผนการปลูกพืชผักสวนครัว ขยายพันธุ์ปลาพื้นบ้านในลำน้ำ เพื่อสร้างแหล่งอาหาร กรมพัฒนาที่ดินเข้ามาส่งเสริมการใช้น้ำหมักชีวภาพและปุ๋ยอินทรีย์เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการบำรุงพืช

จากความสำเร็จของโครงการปิดทองหลังพระ ที่จังหวัดน่าน หนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานีและโป่งลึก-บางกลอย จังหวัดเพชรบุรี ทำให้หน่วยงานหลักที่ได้ทำงานร่วมกับโครงการปิดทองหลังพระ ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นำหลักการทรงงานแบบบูรณาการของปิดทองหลังพระ มากำหนดเป็นแผนราชการแผ่นดิน พ.ศ.2555-2558 โดยเน้นให้จังหวัดและอำเภอ เป็นผู้ดำเนินการหลักร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่

สรุป

การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่มุ่งหวังให้คนปัจจุบันมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นพร้อม ๆ กับการมีความรับผิดชอบต่อคนรุ่นต่อไปในอนาคต เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ที่สามารถนำไปใช้พึ่งตนเองได้ โดยต้องรักษาสมดุลการพัฒนา ทั้งด้านเศรษฐกิจ ซึ่งจะมีมุ่งหวังในเรื่องของการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของคน การเพิ่มรายได้ ด้านสังคม จะมีมุ่งหวังให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อให้เกิดความร่วมมือ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ด้านสิ่งแวดล้อม จะมีมุ่งหวังให้เกิดความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมการอนุรักษ์ระบบนิเวศที่กระทบต่อการดำรงชีวิต และด้านวัฒนธรรม จะส่งเสริมค่านิยม สืบทอดศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติเนื่องจากทุก ๆ ด้านมีความเชื่อมโยงและส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน

แนวพระราชดำริในการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร คือการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยแท้จริง ดังจะเห็นได้จากรูปแบบของการพัฒนาที่เน้นปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ให้พึ่งตนเองได้ ยึดหลักพัฒนาบนพื้นฐานเดิม ภูมิสังคม ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน คำนึงถึงผลกระทบ ส่วนได้ส่วนเสีย ของคนในพื้นที่ก่อน ยึดหลักคุ้มคามากกว่าคุ้มทุน เน้นสร้างความแข็งแกร่งให้ชุมชน เพื่อให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคี ในการพัฒนาเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของชุมชน

เมื่อได้มีการนำแนวพระราชดำริในการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ไปปฏิบัติไม่ว่าจะในระดับองค์กร ระดับชุมชน หรือระดับบุคคล เพื่อมุ่งแก้ไขปัญหที่แตกต่างในแต่ละพื้นที่ เช่น พื้นที่ดอยตุง จังหวัดเชียงราย ชุมชนบ้านดอกบัว จังหวัดพะเยา หรือ เกษตรกร จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเริ่มจากการทำความเข้าใจถึงรากของปัญหา การรู้ข้อมูลจริงของพื้นที่นั้น ทั้งภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมการเข้าถึงชุมชน เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา และร่วมมือแก้ไขปัญหไปด้วยกัน แล้วจึงนำไปสู่การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการที่แท้จริง ด้วยการส่งเสริมองค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยสำคัญที่ใช้ในการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชนบท เช่น การบริหารจัดการน้ำ ในพื้นที่แห้งแล้ง การแก้ไขปรับปรุงดิน เพื่อให้ปลูกพืชได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น การให้ความรู้ในการทำเกษตรอินทรีย์ บำรุงสุขภาพ ในการลดต้นทุนเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน หรือสารเคมีตกค้างที่มีผลต่อสุขภาพ การปลูกป่า เพื่อให้มีความชุ่มชื้น ป้องกันไฟป่า การให้ความรู้เรื่องแก๊สชีวภาพ เพื่อนำมูลสัตว์ที่ได้จากการเลี้ยงสัตว์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ในขณะที่เดียวกันก็ให้ความรู้ในการดำรงชีวิตตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ก็จะเห็นผลที่เกิดขึ้นในแนวทางเดียวกันคือ ปัญหาต่าง ๆ ได้รับการแก้ไข ชาวบ้านต่างมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น หนี้สินลดลง สังคมในชุมชนมีความเข้มแข็ง เอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน

การพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามแนวพระราชดำริ โดยมูลนิธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ ซึ่งมีการกิจในการสืบสานแนวพระราชดำริให้ขยายผลสู่ชุมชน มีหลักสำคัญในการพัฒนา คือ ยึดคนในพื้นที่เป็นศูนย์กลาง เริ่มจากส่งเสริมให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ เชื่อมันศรัทธา ในแนวพระราชดำริ กระตุ้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม มีความพร้อมที่จะวิเคราะห์ปัญหาและแก้ปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งมูลนิธิปิดทองฯ ก็จะร่วมดำเนินการไปพร้อมกับชาวบ้าน ด้วยการช่วยถ่ายทอด ส่งเสริมองค์ความรู้ และช่วยประสานในการบูรณาการทำงานของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมทำงานไปพร้อมกับชาวบ้าน

จากการศึกษาพบว่าการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ เป็นการดำเนินการที่เป็นขั้นเป็นตอน ค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งอาจใช้เวลาหลายปีจึงจะเห็นผลและวัดได้ว่า “ชาวบ้านได้อะไร” เริ่มด้วยการทำความเข้าใจสภาพของพื้นที่ที่จะพัฒนา ทั้งด้านกายภาพ สังคมวัฒนธรรม อย่างแท้จริง ในขณะเดียวกันต้องกระตุ้นให้ชาวบ้านในฐานะที่เป็นเจ้าของพื้นที่มีส่วนร่วมในการพัฒนา และแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ตามวิธีการและหลักวิชาการที่ถูกต้อง ใช้อุปกรณ์ที่ประหยัดโดยหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องต้องบูรณาการและทำงานร่วมกับชาวบ้าน โดยยึดชาวบ้านที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบและมีส่วนได้ส่วนเสียเป็นหลัก และต้องคำนึงถึงความสมดุล ไม่มุ่งแต่จะสร้างความเจริญหรือฐานะ

ทางเศรษฐกิจ แต่ต้องส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ความรู้เกี่ยวกับดิน น้ำ ป่า เกษตร
สิ่งแวดล้อม และพลังงานทดแทน ที่จำเป็นในการนำมาใช้แก้ไขปัญหาอย่างเหมาะสมกับภูมิสังคม
นั้น ๆ เพื่อให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตอย่างพอมีพอกิน และอยู่ได้ด้วยตนเองอย่างยั่งยืน

บทที่ 4

วิเคราะห์การนำแนวพระราชดำริไปสู่การปฏิบัติ

สภาพภูมิสังคม และปัญหา ชุมชนหมู่ที่ 1 บ้านพสุวรรณ์ อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี

1. สภาพทางกายภาพ

ตำบลพสุวรรณ์ อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี เดิมทีเป็นพื้นที่ภายใต้การปกครองของตำบลวังจันทร์ อำเภอท่ายาง ต่อมาเมื่อมีประชากรเพิ่มขึ้นจึงได้แยกออกมา และตั้งขึ้นเป็นตำบลในวันที่ 15 กันยายน 2535 (สำนักงานเกษตรอำเภอแก่งกระจาน, 2557) บ้านพสุวรรณ์ ตั้งอยู่ในเขตหมู่ 1 ตำบลพสุวรรณ์ เป็นหนึ่งในจำนวน 6 หมู่บ้าน ในพื้นที่ตำบลพสุวรรณ์ เดิมมีชื่อว่า บ้านพห้วย เนื่องจากในปี 2499 ประชาชนใช้พื้นที่ในหมู่บ้านเป็นที่พักเกวียนในการเดินทาง พื้นที่มีลักษณะเป็นที่ราบสลับภูเขา โดยมีอาณาเขตติดต่อกับป่า ซึ่งชุมชนตั้งอยู่บริเวณพุน้ำ หรือตาน้ำที่มิน้ำออกตลอดปี ประกอบกับบริเวณนั้นมีต้นหวายขึ้นอยู่มากมาย ชาวบ้านจึงเรียกว่า บ้านพห้วย (พัฒนาการอำเภอแก่งกระจาน, 2554) ต่อมาจึงมีการเปลี่ยนชื่อเป็น บ้านพสุวรรณ์ เนื่องจากมีชื่อพ้องกันกับ บ้านพห้วย อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี และได้จัดตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นในวันที่ 15 กันยายน 2535 โดยแยกมาจากหมู่ที่ 6 ตำบลวังจันทร์ กิ่งอำเภอแก่งกระจาน (ในขณะนั้นเป็นกิ่งอำเภอ)

ทิศเหนือ ติดต่อกับ หมู่ที่ 2 บ้านโป่งวิเชียร ตำบลยางน้ำกลัดใต้ อำเภอหนองหญ้าปล้อง

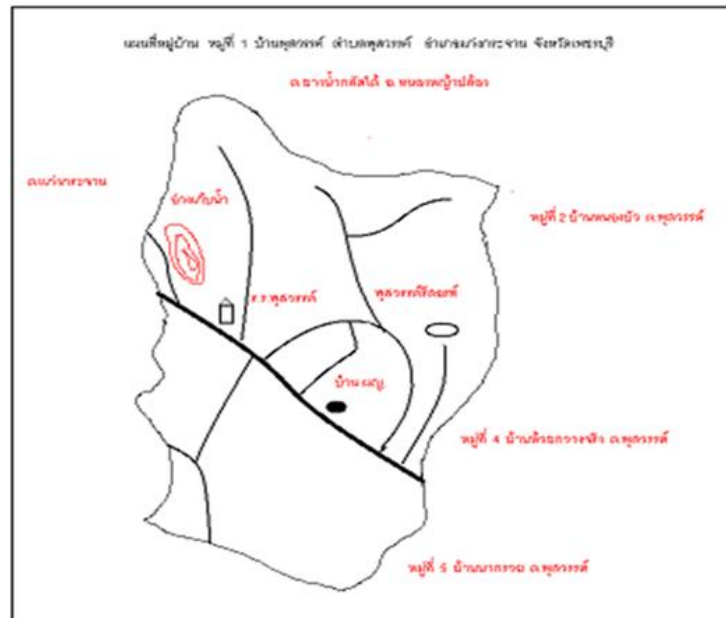
ทิศตะวันตก ติดต่อกับ หมู่ที่ 4 บ้านลำตะเคียน ตำบลแก่งกระจาน อำเภอแก่งกระจาน

ทิศใต้ ติดต่อกับ หมู่ที่ 5 บ้านนากรวย ตำบลพสุวรรณ์ อำเภอแก่งกระจาน

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ หมู่ที่ 4 บ้านห้วยขวางจริง ตำบลพสุวรรณ์ อำเภอแก่งกระจาน

บ้านพสุวรรณ์มีพื้นที่ขนาด 13,000 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ทำการเกษตร 1,555 ไร่ พื้นที่ป่าสงวน 11,160 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัย 285 ไร่ และมีอาณาเขตการปกครองติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ ตำบลแก่งกระจาน ตำบลยางน้ำกลัดใต้ บ้านหนองบัว บ้านห้วยขวางจริง และบ้านนากรวย ดังแผนภาพที่ 4-1 แผนภาพที่ 4-2 และแผนภาพที่ 4-3

แผนภาพที่ 4-1 : แผนที่และอาณาเขตบ้านพุทธวรรค์

ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2554

ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2554

แผนภาพที่ 4-3 : ผังจำลองพื้นที่บ้านพุสวรรค์

ที่มา : สำนักงานทรัพยากรสิ่งแวดล้อมพระมหากษัตริย์, 2554

2. ประชากร

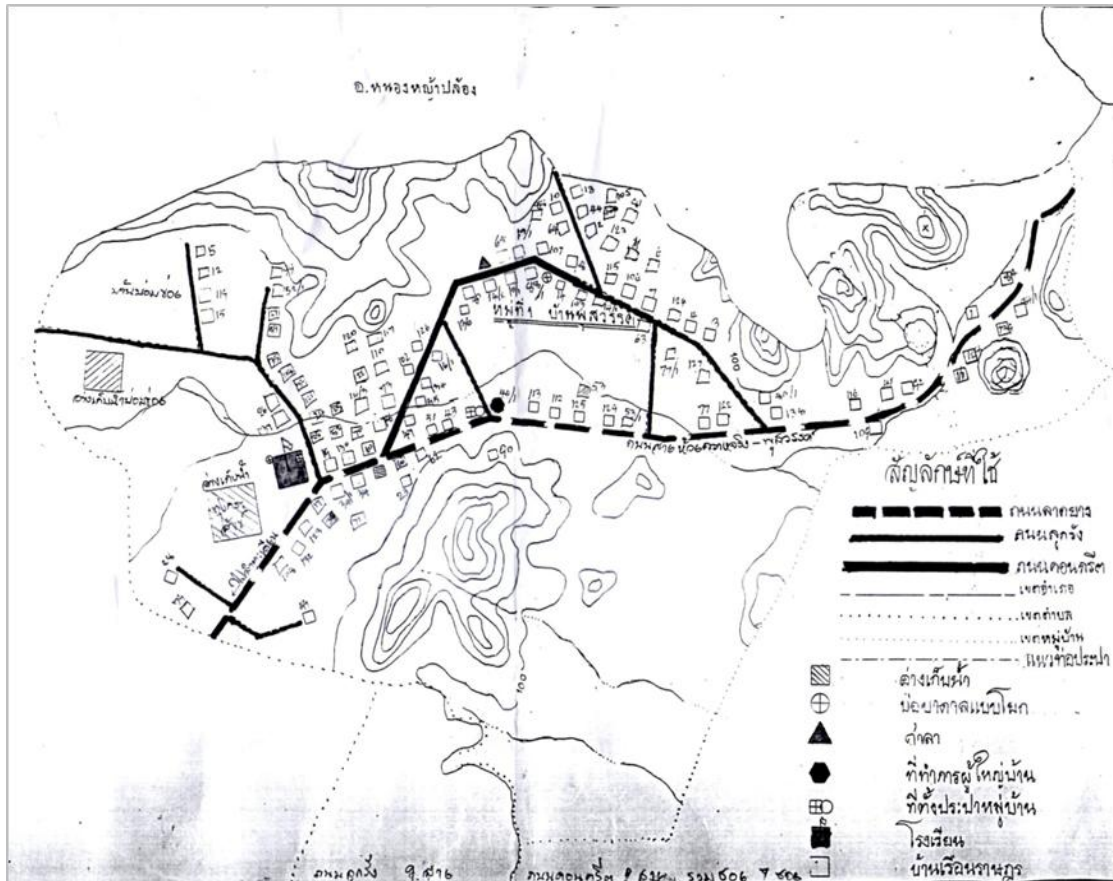
ในช่วงปี 2554 ชุมชนบ้านพุสวรรค์ มีประชากรอาศัยอยู่จริงจำนวน 104 ครัวเรือน เป็นจำนวนประชากรทั้งหมด 280 คน ประกอบด้วย เพศชาย 145 คน เพศหญิง 135 คน โดยในจำนวนนี้มีผู้สูงอายุซึ่งมีอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 34 คน และ ผู้พิการจำนวน 1 คน (พัฒนาการอำเภอแก่งกระจาน, 2554)

ต่อมาในปี 2555 ได้มีการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่ามีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น โดยมีครัวเรือนอาศัยอยู่ 165 ครัวเรือน อย่างไรก็ตาม มีบ้านเรือนที่มีบ้านเลขที่จำนวน 122 หลังคาเรือน จาก 149 หลังคาเรือน (สำนักงานทรัพยากรสิ่งแวดล้อมพระมหากษัตริย์, 2555) มีจำนวนประชากรทั้งหมด 481 คน จำแนกเป็น เพศชาย 241 คน และเพศหญิง 240 คน โดยมีผู้สูงอายุ ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 60 คน ซึ่งประชากรส่วนใหญ่ที่มีอายุระหว่าง 19-59 ปี มีจำนวน 285 คน รองลงมาคือช่วงอายุระหว่าง 5-18 ปี มีจำนวน 118 คน

ในปี 2556 พบว่าประชากรในเขตหมู่ 1 บ้านพุสวรรค์มีจำนวน 213 ครัวเรือน ประกอบด้วยประชากรทั้งหมด 565 คน แบ่งเป็นชาย 287 คน และหญิง 278 คน (สำนักงานส่งเสริมการเกษตรจังหวัดเพชรบุรี, 2556)

ประชากรที่อยู่อาศัยในพื้นที่บ้านพุสวรรค์ มีการจัดตั้งบ้านเรือนอาศัย แสดงดังภาพที่ 4-2 ซึ่งจัดทำโดยชุมชน ในปี 2554 และระบุเลขที่บ้านดังแผนภาพที่ 4-4

แผนภาพที่ 4-4 : ตำแหน่งสิ่งก่อสร้างและที่อยู่อาศัยของครัวเรือนในชุมชนบ้านพุสวรรค์

ที่มา : จากการสัมภาษณ์, นายสุรดิษ สดใส, 2557

3. การประกอบอาชีพ

ประชากรในพื้นที่บ้านพุสวรรค์มีการประกอบอาชีพ อาทิ อาชีพรับจ้างทั่วไป เกษตรกรรม ค้าขาย รับราชการ เลี้ยงสัตว์ และอื่นๆ โดยจำนวนประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง รองลงมาคือ อาชีพเกษตรกรรม ซึ่งในอดีต ก่อนที่จะมีการสร้างอ่างเก็บน้ำบ้านพุสวรรค์ เกษตรกรในพื้นที่ นิยมปลูกฝ้าย และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เนื่องจากเป็นพืชใช้น้ำน้อย แต่จำเป็นต้องใช้สารเคมีในปริมาณมาก เมื่อมีการสร้างอ่างเก็บน้ำ เกษตรกรในหมู่บ้านจึงเปลี่ยนมาปลูกพืชที่มีความหลากหลายมากขึ้น เช่น มะนาว กล้วย ยางพารา มะม่วง มะละกอ สับปะรด และผักต่างๆ รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ทั้งนี้ ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมบางส่วนยังมีอาชีพเสริมคือการรับจ้าง เกษตรกรรายอื่น เช่น รับจ้างขับรถส่งพืชผลการเกษตร หรือการทำการเกษตรในแปลงของเกษตรกรรายอื่น ทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน นอกจากนี้ บางครอบครัวได้ประกอบอาชีพรับจ้างเขียนเครื่องเบญจรงค์เป็นรายได้เสริม

4. สถานที่สำคัญ

จากการสำรวจพบว่าบ้านพุสวรรณมีสถานที่ซึ่งมีความสำคัญต่อชุมชน 4 แห่ง ประกอบด้วย

4.1 โรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 1 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนบ้านพุสวรรณ ก่อตั้งขึ้นในวันที่ 1 มิถุนายน 2519 เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล จนถึงระดับประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งในปี 2557 มีนักเรียนจำนวน 63 คน และครู 6 คน และครูอัตราจ้าง เพื่อสอนวิชาภาษาอังกฤษจำนวน 1 คน ปัจจุบันโรงเรียนบ้านพุสวรรณ ได้รับประกาศนียบัตรเป็นสถานศึกษาพอเพียง

4.2 ศาลากลางหมู่บ้าน จำนวน 1 แห่ง เป็นสถานที่ซึ่งนับว่ามีความสำคัญ ทั้งในด้านการทำกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน และในด้านจิตใจ เนื่องจากเป็นพื้นที่จัดกิจกรรมร่วมกันของชุมชนมาเป็นระยะเวลานานหลายสิบปี เดิมมีลักษณะการมุงหลังคาด้วยก้านมะพร้าว จนปัจจุบันมีการก่อสร้างเป็นโครงสร้างถาวร ใช้เป็นศูนย์รวมในการจัดกิจกรรมตามประเพณีที่ชุมชนให้ความสำคัญ อาทิ ประเพณีวันสงกรานต์ มีการจัดกิจกรรมรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ สรงน้ำพระ และยังเป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรมทางสังคมของชุมชน เช่น การประชุมหมู่บ้าน ซึ่งมีมาช้านานและทำเป็นประจำทุกเดือน

4.3 หอกระจายข่าว จำนวน 1 แห่ง ตั้งอยู่ในศาลากลางหมู่บ้าน ใช้สำหรับประกาศข่าวทั่วไป ข่าวด้านความปลอดภัยของชุมชน และข่าวสภาพภูมิอากาศที่สำคัญ เช่น ภาวะภัยแล้ง น้ำท่วม เป็นต้น

4.4 ร้านค้า จำนวน 6 ร้าน ประกอบด้วย ร้านขายของชำ ร้านขายอาหาร เช่น ร้านก้วยเตี่ยว อาหารตามสั่ง และขนม เป็นต้น

ในพื้นที่บ้านพุสวรรณ ไม่มีสถานเอนกมัย ชุมชนใช้บริการของสถานเอนกมัยมะขามโพรง ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ หมู่ 3 และโรงพยาบาลแก่งกระจาน หรือคลินิกเอกชน ในการรักษาพยาบาล ส่วนด้านศาสนสถานนั้น พบว่าวัดที่ชาวบ้านมีความศรัทธาและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา คือ วัดห้วยกวางจริง ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ หมู่ 4 ห่างหมู่บ้านประมาณ 9 กิโลเมตร

6. ลักษณะสิ่งแวดล้อม

บ้านพุสวรรณ มีลักษณะทางกายภาพเป็นที่ราบสลับภูเขา มีพื้นที่ติดกับป่าสงวน ขนาดของพื้นที่ทั้งหมด คือ 13,000 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ทำการเกษตร 1,555 ไร่ พื้นที่ป่าสงวน 11,160 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัย 285 ไร่ มีอ่างเก็บน้ำสองแห่ง ซึ่งก่อสร้างขึ้นจากโครงการอ่างเก็บน้ำตามแนวพระราชดำริ ในปี 2528 ประกอบด้วย อ่างเก็บน้ำบ้านพุสวรรณ ซึ่งมีความจุ 911,000 ลูกบาศก์เมตร และต่อมาได้มีการสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยกระสังข์ มีความจุ 600,000 ลูกบาศก์เมตร จัดเป็นอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก การใช้น้ำของชุมชนเพื่ออุปโภคบริโภค มาจากอ่างเก็บน้ำ 2 แห่งนี้

บ้านพุสวรรณเป็นพื้นที่นอกเขตชลประทาน การเกษตรของชุมชนอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ปริมาณฝนจึงมีความสำคัญเป็นอย่างมาก จากข้อมูลเบื้องต้นด้านการเกิดฝน พบว่า ในพื้นที่บ้านพุสวรรณนั้น จะมีฝนตกในเดือน พฤษภาคม-ตุลาคม ใช้ระยะเวลา 5-6 เดือน บางปีมีฝนทิ้งช่วงระหว่าง มิถุนายน – กรกฎาคม หรือ กรกฎาคม-สิงหาคม ซึ่งปริมาณของน้ำฝนระหว่างปี 2547-2554 จากการวัดระดับอำเภอของ สถานี 37101 บ้านตะเคียนห้าบาท อ.แก่งกระจาน จ.เพชรบุรี พบว่ามีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,169 มิลลิเมตร/ปี รวมถึงมีปัญหาลาดชันน้ำในช่วงฤดูแล้ง (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2556)

เกษตรกรในพื้นที่บ้านพุสวรรค์ มีการใช้สารเคมีเพื่อทำการเกษตรในปริมาณมาก ทำให้มีโอกาสเกิดการสะสมของธาตุอาหารในดิน และซึมผ่านชั้นดินโดยการไหลของน้ำเข้าสู่แหล่งน้ำได้ อาทิ ปัญหาการสะสมไนเตรต หรือปุ๋ยยูเรีย ซึ่งสารเคมีเหล่านี้ เมื่อถูกนำพาโดยกระแสน้ำเข้าสู่แหล่งน้ำ จะส่งผลให้น้ำเสื่อมคุณภาพเนื่องจากถูกปนเปื้อน และมีผลเสียต่อสัตว์น้ำ รวมทั้งส่งผลถึงการเจริญเติบโตของวัชพืชในแหล่งน้ำ

สภาพทั่วไปทางด้านเศรษฐกิจ

1. ลักษณะครัวเรือน และการประกอบอาชีพ

ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ มีที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินเป็นของตนเอง การประกอบอาชีพ 3 ลำดับแรกได้แก่ รับจ้าง ซึ่งส่วนใหญ่รับจ้างทำการเกษตรนอกเขต และเป็นอาชีพที่ให้รายได้สูงกว่าอาชีพอื่น ส่วนลำดับต่อมาเป็นอาชีพเกษตรกรรมเกษตรกรรมบางส่วนยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน เนื่องจากพื้นที่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวน ลำดับต่อมาเป็นอาชีพค้าขาย

2. การใช้จ่ายและรายได้ของครัวเรือน

การประเมินรายได้และรายจ่ายรวมของชุมชน ในปี 2555 พบว่าประชาชนในพื้นที่ยังประสบภาวะรายจ่าย สูงกว่า รายได้ โดยรายจ่ายในการประกอบอาชีพ แบ่งเป็นค่าจ้างแรงงานมากที่สุดรองลงมาคือ ค่าปุ๋ย ยาฆ่าแมลง นอกจากนี้รายจ่ายในครัวเรือนพบว่าเป็นค่าอุปโภคบริโภคมากที่สุด ส่วนใหญ่เป็นค่าอาหารในครัวเรือน รองลงมาคือ ค่ายานพาหนะ ค่าเดินทางค่าสื่อสาร

ในด้านรายได้ของครัวเรือนนั้น มาจากการรับจ้างมากที่สุด ส่วนใหญ่มาจากการรับจ้างนอกเขต รองลงมาคือ การทำการเกษตร ซึ่งรายได้จากการทำการเกษตรยังมีไม่มากนัก

3. ภาวะหนี้สินและเงินออมของครัวเรือน

ภาวะหนี้สินของครัวเรือน ส่วนใหญ่มาจากการซื้อยานพาหนะ นอกจากนั้นเป็นการลงทุนเพื่อทำการเกษตร และ เพื่อซื้อหรือซ่อมแซมที่อยู่อาศัย โดยกู้เงินจากธนาคาร และ สถาบันการเงินเอกชนเป็นหลัก ส่วนในด้านเงินออม พบว่ามีจำนวนเงินออมลดลง

สภาพทั่วไปทางด้านสังคม

1. สุขภาพและอนามัย

เกษตรกรมีการใช้สารเคมีทำการเกษตรในปริมาณมาก และไม่นิยมใช้อุปกรณ์ป้องกัน การบริโภคอาหาร หากเป็นพืชผักนิยมซื้อจากร้านค้า หากเป็นเนื้อสัตว์มีบางส่วนยังมีการฆ่าและหมักหั่น ซึ่งยังขาดสุขลักษณะเนื่องจากวิธีการปศุสัตว์ยังไม่ถูกต้อง ส่วนแหล่งน้ำสำหรับอุปโภคบริโภคมาจากหลายแหล่ง เช่น ประปาหมู่บ้าน บ่อน้ำตื้น บ่อน้ำบาดาล ลำราง และน้ำฝน ในด้านของน้ำสำหรับการบริโภค ประชาชนนิยมซื้อน้ำดื่มจากร้านค้า มีบางครัวเรือนที่บริโภคน้ำฝน น้ำจากบ่อน้ำตื้น บ่อน้ำบาดาล น้ำประปา และแหล่งน้ำผิวดินตามธรรมชาติอื่นๆ ส่วนการทำน้ำดื่มของครัวเรือน ใช้กระบวนการทำความสะอาดโดยการกรอง ต้ม แกว่งสารส้ม และใส่คลอรีน

2. วัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ในชุมชน

วัดที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือ และประกอบพิธีกรรมทางศาสนานั้น ได้แก่วัดห้วย
กว้างจริง ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลพสุวรรณ์ อำเภอแก่งกระจาน ส่วนประเพณีต่างๆที่จัดขึ้นกันเองในชุมชน
จะกระทำกันที่ศาลากลางหมู่บ้าน กิจกรรมต่างๆ นั้นยกตัวอย่างเช่น ประเพณีรดน้ำดำหัวในวัน
สงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง ทำบุญวันขึ้นปีใหม่ ทำบุญวันเข้าพรรษา เป็นต้น

3. ปัญหาของชุมชน

แหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้น้ำประปาหมู่บ้าน มีลักษณะสีแดงขุ่น
มีกลิ่นเหม็นเน่า คล้ายกลิ่นโคลน และการหมักของสาหร่าย หากจะนำมาใช้ต้องผ่านกระบวนการ
กรองก่อน ซึ่งปริมาณน้ำที่ได้ยังไม่เพียงพอต่อการนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน

**การดำเนินโครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์แนวพระราชดำริ บริเวณ
พื้นที่อ่างเก็บน้ำบ้านพสุวรรณ์ ตามหลักองค์ความรู้ 6 มิติ ด้วยกระบวนการ
เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา**

1. แนวทางดำเนินงาน

การดำเนินโครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์แนวพระราชดำริ บริเวณพื้นที่
อ่างเก็บน้ำบ้านพสุวรรณ์ ได้ขับเคลื่อนโครงการตามหลักการทรงงานและใช้โมเดลการพัฒนาโครงการ
ปิดทองหลังพระฯ ตามลำดับ ดังนี้

1.1 สร้างความสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่น อย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ จนรู้สึกเสมือนญาติ
หรือเพื่อน เพื่อให้เกิดความไว้วางใจ อันเป็นพื้นฐานในการเข้าถึงชาวบ้าน และเต็มใจให้ข้อมูล มีการจัด
กิจกรรมต่างๆ ที่ปกติชาวบ้านยากจะเข้าถึง เช่น การประสานโรงพยาบาลบ้านแพ้ว มาตรวจสุขภาพตา
ให้กับชาวบ้านตำบลพสุวรรณ์ จำนวน 6 หมู่บ้าน ซึ่งผู้สูงอายุได้รับการผ่าตัดต้อกระจก ทำให้มองเห็น
ได้อย่างชัดเจน สามารถกลับมาใช้ชีวิตได้โดยไม่ต้องพึ่งพาคนอื่น และยังสามารถช่วยเหลือบุตรหลาน
ได้อีกด้วย

1.2 ทำกิจกรรมที่ทำให้ชาวบ้านเห็นผลโดยเร็ว (Quick hit) เพื่อสร้างศรัทธา ความเชื่อมั่น
จากชาวบ้านเนื่องจากประสบการณ์ที่ผ่านมาของชาวบ้าน มีหลายๆหน่วยงานมาสัมภาษณ์ สอบถาม
ข้อมูล จัดกิจกรรมเพื่อสร้างผลงานให้ตนเอง แล้วก็หายไป โครงการฯจึงได้จัดกิจกรรม ที่เห็นผลทันที
โดยเชื่อมโยงสู่องค์ความรู้ 6 มิติ และจะช่วยต่อยอดในการพัฒนาต่อไปในอนาคตเช่น ปรับปรุงลำราง
ส่งน้ำและท่อดูดใต้ถนนบริเวณท้ายอ่างเก็บน้ำเพื่อให้น้ำไหลได้โดยสะดวก ปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบ
อ่างเก็บน้ำ เพื่อให้เห็นถึงสภาพปัจจุบัน และปัญหาของอ่างเก็บน้ำที่ควรปรับปรุงแก้ไข

1.3 สร้างความเข้าใจในพื้นที่ เริ่มจากผู้นำท้องถิ่น ชี้แจงถึงการเข้ามาทำงานของ
โครงการฯ เพื่อทำความเข้าใจกับชาวบ้าน ในขณะเดียวกันเจ้าหน้าที่โครงการก็รวบรวมข้อเท็จจริง
ต่างๆ เพื่อทำความเข้าใจในพื้นที่ แล้ววิเคราะห์วางแผนการพัฒนา โดยนำหลัก “บ ว ร” มาเป็นเครื่องมือ
เน้นให้ความสำคัญกับชุมชน เยาวชน และศาสนา เช่น จัดกิจกรรมแข่งฟุตบอลเยาวชน ร่วมจัด
กิจกรรมทางศาสนาตามประเพณี ส่งเสริมโครงการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียน
ซึ่งมีผลพลอยได้ในการเชื่อมโยงภาคีเครือข่ายกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่นๆ

1.4 สํารวจข้อมูล โครงการฯ ใช้เวลาไม่ต่ำกว่า 1 ปี ในการสํารวจเชิงลึกร่วมกับผู้นำชุมชน ทั้งข้อมูลพื้นฐานประชากร พื้นที่ทางกายภาพ วิถีชีวิต การร่วมกิจกรรมต่างๆ เพื่อเก็บข้อมูลภูมิสังคมของชุมชนและทำความเข้าใจในทุกมิติ เพื่อนํามาวิเคราะห์ปัญหา/ความต้องการ สําหรับวางแผนพัฒนา

1.5 การกระตุ้นให้ชาวบ้านระเบิดจากข้างใน ซึ่งเบื้องต้นพบว่าชาวบ้านขาดความกระตือรือร้นในการพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิต เนื่องจากการดำรงชีวิตไม่ได้ยากลำบากเท่าใดนัก เมื่อได้พบปะพูดคุย ประชุมร่วมกับชาวบ้านเป็นประจำทุกเดือน พบว่าชาวบ้านเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเกิดความตระหนักและสะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนหลายๆ ด้าน ได้แก่

1.5.1 ปัญหาด้านกายภาพ ชาวบ้านให้ความสำคัญกับปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและบริโภค เป็นลำดับแรก เนื่องจากเห็นว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญในการเลี้ยงชีพ ถึงแม้ในหมู่บ้านมีแหล่งน้ำถึง 2 แห่ง คืออ่างเก็บน้ำบ้านพุทธสรรค์และอ่างเก็บน้ำห้วยกระสังข์ แต่ก็ยังประสบปัญหาอันเนื่องมาจากไม่ได้บริหารจัดการน้ำให้ดี

1.5.2 ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านมีความสงสัยว่าในอ่างเก็บน้ำน่าจะมีสารเคมีปนเปื้อน จากน้ำฝนที่ไหลผ่านแปลงเกษตรที่ใช้ยาฆ่าแมลงและปุ๋ยเคมีในการเพาะปลูกในหมู่บ้านไหลลงอ่างเก็บน้ำ และเมื่อได้ประสานงานร่วมกับโครงการศึกษาวิจัยและพัฒนาสิ่งแวดล้อมแหลมผักเบี้ยฯ ในการตรวจสอบสภาพน้ำ ก็ยืนยันได้ว่าน้ำในอ่างเก็บน้ำมีสารเคมีปนเปื้อนอยู่จริง นอกจากนี้ป่าบริเวณติดกับหมู่บ้านยังเสื่อมโทรม จากการบุกรุก ถางป่า และเผาป่า

1.5.3 ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ชาวบ้านเป็นหนี้สินกับสถาบันการเงิน (ธนาคาร) กองทุนหมู่บ้าน หนี้ดอกเบี้ย สหกรณ์ยูเนี่ยน ฯลฯ ผลผลิตทางการเกษตรไม่ได้ราคาเท่าที่ควร เนื่องจากต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง และขาดตลาดในการขายสินค้า

1.5.4 ปัญหาด้านสังคม การเมืองในท้องถิ่นทำให้เกิดความขัดแย้ง มีการพนันและเยาวชนติดเกมส์

1.6 ส่งเสริมให้ชาวบ้านคิดหาทางแก้ไข ด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน และภูมิสังคมส่วนโครงการฯ จะช่วยประสานงานกับหน่วยงานวิชาการ หรือราชการ เพื่อสนับสนุนให้แนวทางแก้ไขปัญหที่ชาวบ้านคิดถูกต้องตามหลักวิชาการส่งเสริมให้ชาวบ้านมีความรู้และเข้าใจถึงองค์ความรู้ 6 มิติที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตได้อย่างยั่งยืน ได้แก่ ดิน น้ำ ป่า เกษตร สิ่งแวดล้อม และพลังงานทดแทน พาชชาวบ้านไปศึกษาดูงานตามที่น่าสนใจอยากได้ความรู้ เพื่อนํามาปรับใช้ในการแก้ไขปัญหา เช่น การจัดการชลประทานแบบมีส่วนร่วมและจัดการสิ่งแวดล้อม การสร้างฝายชะลอน้ำ การปรับปรุงดินที่เสื่อมโทรมเพื่อให้สามารถเพาะปลูกได้ การปลูกพืชผสมผสานตามทฤษฎีใหม่ การทำบ่อหมักก๊าซชีวภาพเพื่อนํามาใช้หุงต้มแทนการซื้อแก๊ส การรวมกลุ่มเพื่อออมเงินสำหรับใช้หมุนเวียนโดยไม่ต้องเป็นหนี้ดอกเบี้ย

1.7 สร้างความพร้อมให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าและลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง โดยกระตุ้นให้ชาวบ้านรู้จักพึ่งตนเอง พร้อมๆไปกับการค้นหาผู้นำในการขับเคลื่อน ทั้งจากผู้นำอย่างเป็นทางการ หรือผู้นำตามธรรมชาติเพื่อให้ขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาและแสวงหาความร่วมมือจากชาวบ้านด้วยตนเอง

Baan Pusawan Model

คัดเลือกพื้นที่

พหุวัฒนธรรม การคัดเลือก

คัดเลือกทีมงานหลัก

"เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา"

เรียนรู้กระบวนการ ปัญหา และแนวทางดำเนินงาน

ศึกษาดูงาน จังหวัดน่าน

สร้างทีม ทำงานในตำบล

ระดับท้องถิ่น

- ชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน เล่าความเลื่อง
- ผู้ช่วยราชการระดับเขต

จัดทำแผนงาน สร้างสัมพันธ์ และศรัทธา

ระดับอำเภอ

- นำเสนองานต่อ อบต./องค์การบริหารส่วนตำบล

ระดับจังหวัด

- ผู้ว่าราชการจังหวัด

สร้างเครือข่าย /แกนนำ ในพื้นที่

ขับเคลื่อน กิจกรรมระยะสั้น Quick Hit

**บ้าน : บ
วัด : ว
โรงเรียน : ร**

สร้างกิจกรรมพื้นฐาน เชื่อมโยงสู่องค์ความรู้ 6 มิติฯ

ขับเคลื่อนชุมชนสู่กระบวนการพัฒนา

ศึกษา/สำรวจ ข้อมูลเชิงลึก

ปัญหา/ ความต้องการ

ร่วมทำ

จัดทำแผนงาน ส่งเสริมองค์ความรู้ 6 มิติฯ/แนวพัฒนา ชนบท เชิงพื้นที่ฯ

ภาพ, ภาพ, สังคม, เศรษฐกิจ, สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม, ประเพณี, รายได้, เทคโนโลยี

นำเสนอผลงาน

ประชุมชี้แจงชาวบ้าน/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ภูมิสังคม

น้ำ

- ศึกษาและประเมินผลวิธีบริหารจัดการน้ำ (integrated)
- วางแผนการใช้น้ำ (allocation) ไม่ให้ใช้เกินขีด และเกิดประโยชน์
- สร้างระบบชลประทาน

ดิน

- ตรวจสอบและจัดการที่ดินเพื่อวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน
- ปรับปรุงดินตามแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน

ลมแดด ลมฝน

- วิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศ
- ทำปุ๋ยชีวภาพ และวัสดุอินทรีย์ต่างๆ สำหรับใช้ในพื้นที่เกษตร เพื่อลดการใช้สารเคมี
- พัฒนาระบบการจัดการน้ำในพื้นที่เกษตร
- ใช้พืชคลุมดินรักษาหน้าดิน

ป่า

- สนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- วิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศ
- ทำปุ๋ยชีวภาพ และวัสดุอินทรีย์ต่างๆ สำหรับใช้ในพื้นที่เกษตร เพื่อลดการใช้สารเคมี
- พัฒนาระบบการจัดการน้ำในพื้นที่เกษตร
- ใช้พืชคลุมดินรักษาหน้าดิน

พลังงานทดแทน

- ทำโครงการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานทดแทน และใช้พลังงานที่มีประสิทธิภาพและปลอดภัย

เมื่อชาวบ้านรับรู้ เข้าใจ ตระหนักถึงปัญหาและพร้อมที่จะร่วมกันแก้ไขก็ดำเนินการพัฒนาโดยชาวบ้านลงแรง จนเกิดการพัฒนาในหลายๆ ด้านที่เห็นผลเป็นรูปธรรม ดังนี้

1. การพัฒนาด้านน้ำซึ่งเป็นปัญหาหลักที่ชาวบ้านเห็นว่าสำคัญที่สุดและต้องการแก้ไขเป็นลำดับแรก เริ่มจากการสังเกตของชาวบ้านมาระยะหนึ่งเห็นว่า ปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำบ้านพุสวรรค์ น้อยลงทุกปี ในขณะที่ภาวะแห้งแล้งรุนแรงและยาวนานขึ้น จึงได้ร่วมกันสำรวจสภาพภูมิประเทศ และประชุมหมู่บ้าน เพื่อหาวิธีเพิ่มปริมาณน้ำในอ่าง จากการประชุมชาวบ้านต่างสังเกตเห็นว่าเมื่อฝนตก น้ำได้ไหลไปที่อื่น จึงมีแนวคิดที่จะเปลี่ยนทางน้ำ เพื่อให้ น้ำไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำในขณะเดียวกัน ก็ยังเห็นว่าอ่างเก็บน้ำตื้นเขินขึ้น จากการทับถมของตะกอนดินที่ไหลลงสู่อ่าง ทำให้กักเก็บน้ำได้น้อยลง น่าจะขุดลอกตะกอนก้นอ่างเก็บน้ำ เพื่อเพิ่มพื้นที่รับน้ำแต่วิธีที่ได้ช่วยกันคิดนี้ ก็ยังไม่

มีโอกาสทำ เนื่องจากอุปสรรคในเรื่องของช่องทางที่จะติดต่อขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐ เมื่อโครงการฯ ได้ลงพื้นที่ รวบรวมข้อมูลรอบด้าน เข้าใจสภาพปัญหา ร่วมทำกิจกรรมหลายๆ อย่างที่ชาวบ้านเห็นผล สามารถเข้าถึงชาวบ้านจนเกิดความไว้วางใจ ชาวบ้านจึงขอให้โครงการฯ ช่วยเป็นผู้เชื่อมต่อกับโครงการชลประทานเพชรบุรี โดยโครงการฯ ทำหน้าที่ให้ข้อมูลเบื้องต้นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่และวิธีที่ชาวบ้านร่วมกันคิดแก้โครงการชลประทานเพชรบุรี หลังจากนั้นชาวบ้านร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่น (อบต.) ก็ได้ประสานงานกับโครงการชลประทานเพชรบุรีด้วยตนเอง ในการเตรียมเปลี่ยนทางน้ำ ชาวบ้านได้ร่วมกันปรับสภาพพื้นที่โดยรอบอ่างเก็บน้ำ และขุดลอกอ่างเก็บน้ำ เมื่อดำเนินการแล้วเสร็จ ทำให้สามารถเพิ่มปริมาณพื้นที่รับน้ำ และเมื่อฝนตกก็มีทางให้น้ำไหลลงสู่อ่าง นอกจากนั้นโครงการชลประทานเพชรบุรี ยังได้สนับสนุนเพิ่มเติมโดยจัดอบรมหลักสูตร “เสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน”

ปัจจุบันโครงการชลประทานเพชรบุรี ได้วางท่อส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำพุสวรรค์และอ่างเก็บน้ำห้วยกระสังข์ ทำให้เกิดความสะดวกในการควบคุมปริมาณการใช้น้ำในอ่างมากขึ้น ได้มีการยกระดับจากกลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นกลุ่มบริหารจัดการน้ำ กำหนดกฎกติกาการใช้น้ำระบบท่อร่วมกัน จัดเก็บค่าใช้น้ำ จัดทำแผนที่เดินดิน รวบรวมข้อมูลหลังคาเรือน และตำแหน่งหัวจ่ายน้ำ เพื่อกำหนดขอบเขตพื้นที่และผู้ดูแลหัวจ่าย

นอกจากนั้นกลุ่มแกนนำชาวบ้านที่ได้มีโอกาสไปดูงานที่นาน เห็นการทำฝายและประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากฝายโดยประจักษ์ว่าช่วยชะลอน้ำให้ไหลช้าลง ช่วยเก็บกักตะกอนดินทรายมิให้ไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำ ช่วยให้พื้นดินเกิดความชุ่มชื้น จึงเกิดความสนใจ คิดนามาส่งในพื้นที่ป่าชุมชนที่อยู่ติดกับหมู่บ้านเริ่มจากสำรวจเส้นทางน้ำ และทดลองสร้าง 12 ฝาย เมื่อปี 2555 ต่อมาได้ขยายออกไปสู่ตำบลข้างเคียง และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานท้องถิ่น และหน่วยงานภายนอกเข้ามาร่วมสร้างฝายอย่างต่อเนื่องจนปี 2560 มีฝายแล้วจำนวนกว่า 1,000 ฝาย

แผนภาพที่ 4-6 : ชาวบ้านร่วมกันทำฝายแนว

ที่มา : สำนักงานทรัพยากรสิ่งแวดล้อมพระมหากษัตริย์, 2556

2. การพัฒนาด้านป่าเดิมชาวบ้านมีการบุกรุกตัดไม้จำนวนมาก ส่วนหนึ่งนำไปใช้ในหมู่บ้าน และยังขยายการทำเกษตรไปในพื้นที่ป่า ในช่วงแรกของการดำเนินโครงการ ระหว่างสำรวจพื้นที่ทางกายภาพพบว่าเคยมีองค์กรภาคธุรกิจจัดกิจกรรมปลูกป่าในพื้นที่บ้านพุสวรรค์ แต่เนื่องจากไม่ได้มีการติดตามเพื่อดูแลต้นไม้ให้อยู่รอด จึงเหลือต้นไม้รอดไม่มาก ดังนั้น โครงการฯ จึงได้จัดกิจกรรมปลูกต้นไม้ขึ้นอีกครั้ง เริ่มจากการปลูกต้นไม้ในบริเวณวัดห้วยกวางจริง ที่ให้การสนับสนุนพื้นที่บริเวณวัด และพร้อมที่จะช่วยดูแลต้นไม้ นอกจากนี้ยังขยายการประสานงานไปสู่หน่วยงานระดับจังหวัด ได้แก่ ป่าไม้จังหวัดเพชรบุรี ภาศิภาครัฐที่ร่วมทำงานในด้านต่างๆ กว่า 10 องค์กร เพื่อกระตุ้นให้เกิดความตระหนักในการอนุรักษ์ป่าที่ควรจะต้องดำเนินการไปควบคู่กับการพัฒนาและบริหารจัดการน้ำเนื่องจากน้ำและป่าจะพึ่งพาอาศัยและมีผลกระทบซึ่งกันและกันในขณะเดียวกันก็ส่งเสริมความตระหนักในการอนุรักษ์ป่าในระดับเยาวชน ด้วยการจัดกิจกรรมนำเมล็ดพันธ์มาป็นเป็นกระสุนดิน แล้วยิงไปในป่า หรือการหว่านเมล็ดพันธ์ ไปตามเส้นทางที่สร้างฝาย

กิจกรรมปลูกป่านี้ถึงมีได้เกิดจากความต้องการของชาวบ้านก็ตาม แต่ก็เป็นกลยุทธ์หนึ่งที่มีส่วนทำให้ชาวบ้านหันกลับมาตระหนักถึงความสำคัญของป่า เห็นได้จากที่แกนนำชาวบ้านได้พูดถึงกิจกรรมนี้ว่า ไม่คิดว่าจะมีผู้มาร่วมกิจกรรมจำนวนมาก แต่ละคนเดินทางมาจากต่างถิ่น เพื่อปลูกต้นไม้ให้กับชาวบ้านจึงถือเป็นหน้าที่ของชาวบ้านที่จะต้องดูแลรักษาต้นไม้ให้รอดให้มากที่สุด ซึ่งจะพบว่าหลังกิจกรรมชาวบ้านได้ประสานกับ อบต. นารอบรรทุกน้ำมารดต้นไม้เป็นประจำต่อมาได้พัฒนาเป็นการตั้งแท้งค์น้ำ แล้วต่อสายน้ำหยดไปยังบริเวณที่ปลูกต้นไม้ โดย อบต. จะเป็นผู้มาเติมน้ำเป็นระยะในช่วงหน้าแล้ง และพบว่าต้นไม้อยู่รอดมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ในเวลาต่อมาชาวบ้านก็เริ่มขยายไปปลูกต้นไม้ในเขตป่าชุมชน พื้นที่ป่าเสื่อมโทรม และตามริมทางตลอดหมู่บ้าน โดยใช้หลักป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ที่เน้นไม้พื้นถิ่นที่โตง่าย ไม่ต้องดูแลมาก ใช้งานได้ และบริโภคได้ เช่น มะค่า มะขาม ประดู่ ตะเคียน ขนุน สะเดา เป็นต้น

ในช่วงหน้าแล้งพื้นที่ป่าชุมชนมักพบว่าเกิดไฟป่าอยู่เนืองๆ จากชาวบ้านด้วยกันเองที่เผาป่าเพื่อไล่สัตว์ หรือเพื่อให้ผักหวานป่าแตกยอด และเกิดเห็ด จึงมีการประชุมหมู่บ้านและเห็นพ้องกันว่าควรสร้างแนวกันไฟเพื่อป้องกันการลุกลามกรณีเกิดการเผาป่าร่วมไปกับการปลูกป่าด้วย โดยชาวบ้านเริ่มติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐเอง เพื่อขอความรู้ และทำความเข้าใจเรื่องแนวกันไฟ จากสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 10 สาขาเพชรบุรี และยังขยายผลไปชักชวนชาวบ้านข้างเคียงที่แนวป่าติดกันมาร่วมกันจนสามารถสร้างแนวกันไฟได้ตลอดแนวเขา

3. การพัฒนาที่ดินและเกษตรเมื่อโครงการฯ เห็นว่าชาวบ้านเริ่มตระหนักและรับรู้ถึงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เกิดความสนใจและอยากจะพัฒนาเพื่อให้มีความเป็นอยู่ และมีรายได้เพิ่มมากขึ้น จึงส่งเสริมให้ชาวบ้านไปดูงานศูนย์เรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน เช่น ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติ ตำบลสองสลึง อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ที่มีจุดเด่นในเรื่องของการเกษตรอินทรีย์ เกษตรชีวภาพ เกษตรธรรมชาติ โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จนสามารถฟื้นตัวจากการเป็นหนี้ที่เกิดจากการพึ่งพาสารเคมีเป็นหลักในการทำเกษตร ทำให้มีต้นทุนสูงในขณะที่กลไกราคาสินค้าถูกควบคุมโดยพ่อค้าคนกลาง และยังประสานให้สถานีพัฒนาที่ดินเพชรบุรี เข้ามาตรวจสอบคุณภาพดินให้ความรู้เรื่องการปรับปรุงคุณภาพดินแก่ชาวบ้าน

แต่ปรากฏว่าเมื่อเวลาผ่านไป ชาวบ้านยังไม่สนใจที่จะปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรเนื่องจากเห็นผลช้า ยุ่งยาก จึงมองหาชาวบ้านที่มีที่ดินปล่อยทิ้งว่าง และสนใจทดลองทำเกษตรอินทรีย์แปลงเล็กๆ เมื่อได้พื้นที่ทดลองแล้ว ก็ประสานงานให้โครงการพัฒนามหาวิชาการดิน ปุ๋ยและสิ่งแวดล้อม ภาควิชาปฐพีวิทยา คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มาแนะนำการปรับเปลี่ยนดินปนทรายที่รกร้างปลูกพืชไม่ได้ ให้รู้จักบำรุงดินโดยใช้การปลูกพืชเทือง และไถกลบ รวมถึงใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ทำจากวัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่นมาใช้ในแปลงเกษตรอย่างสม่ำเสมอ นอกจากจะไม่ก่อให้เกิดมลพิษแล้ว ยังเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายปรากฏว่าพื้นที่ที่เคยเชื่อว่าปลูกพืชไม่ได้ เมื่อปรับปรุงดินแล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพดินปนทรายก็เริ่มมีหน้าดินและปลูกผักได้ จึงเริ่มยอมรับและขยายไปในพื้นที่ของตัวเองที่ทิ้งรกร้างข้างเคียง มีการขุดบ่อน้ำใกล้แปลงเกษตร เพื่อสำรองน้ำไว้ใช้นอกจากนั้นยังได้เรียนรู้การจดบัญชีรับและจ่ายอีกด้วย

แผนภาพที่ 4-7 : แปลงทดลองเกษตรอินทรีย์

ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2556

อย่างไรก็ตาม นอกจากแปลงทดลองแล้วการปลูกพืชผักอินทรีย์ก็ยังจำกัดและไม่มีการขยายเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากระยะเวลาตั้งแต่การเตรียมดิน การทำน้ำหมักชีวภาพ ใช้เวลานาน การไม่ใช้สารเคมีเร่งการเติบโต หรือป้องกันแมลง ทำให้ผลผลิตขนาดไม่เท่ากัน มีตำหนิ รูปทรงไม่สมบูรณ์สวยงามในขณะเดียวกันก็เพิ่งเริ่มเรียนรู้การวางแผนปลูกผักจึงทำให้ระยะเวลาที่ผ่านมาผลผลิตของแปลงทดลองออกมาพร้อมกับชาวบ้านรายอื่น เกิดผลผลิตมากในท้องตลาด และด้วย

ปกติในหมู่บ้านมักมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อผลผลิตถึงที่ไร่ ทำให้ขายผลผลิตได้ในราคาต่ำ ไม่สามารถต่อรอง และไม่มีตลาดอื่นรองรับจึงขาดแรงจูงใจในการขยายพื้นที่ปลูกพืชอินทรีย์

4. การพัฒนาด้านพลังงานทดแทนเนื่องจากในหมู่บ้านมีการเลี้ยงหมู เลี้ยงวัวและทำการเกษตรมีวัตถุดิบเพียงพอในการทำแก๊สชีวภาพ เพื่อใช้เป็นพลังงานทดแทนได้ จึงส่งเสริมให้ชาวบ้านไปศึกษาดูงาน เมื่อกลับมาชาวบ้านก็ร่วมกันลงทุนซื้อวัสดุอุปกรณ์ ลงแรงช่วยกันทำลูกแก๊ส สลับกันไปชุดบ่อเพื่อวางลูกแก๊สเบื้องต้นมีชาวบ้านสนใจทำบ่อหมักแก๊สชีวภาพ 4 หลัง เมื่อเห็นว่าเป็นสามารถผลิตแก๊สและนำมาใช้ได้จริงก็มีชาวบ้านสนใจทำบ่อหมักแก๊สชีวภาพเพิ่มเป็น 11 หลัง พร้อมจัดตั้งกลุ่มแก๊สชีวภาพพุทธสรรค์ และมีกองทุนเพื่อสำรองไว้ใช้ในการซื้อวัสดุอุปกรณ์ขยายบ่อหมักแก๊สชีวภาพและซ่อมแซมเมื่อเสื่อมสภาพหรือเสียหาย แต่ต่อมาเมื่อชาวบ้านเลิกเลี้ยงหมู เลี้ยงวัว วัตถุดิบในการทำแก๊สน้อยลง หายากขึ้น บ่อหมักแก๊สเริ่มเสื่อมตามกาลเวลา ในขณะที่ราคาแก๊สพุ่งต่ำในท้องตลาดก็เริ่มปรับตัวลง ชาวบ้านจึงไม่ค่อยให้ความสนใจที่จะซ่อม และหันมาใช้แก๊สหุงต้มเช่นเดิม เนื่องจากสะดวก และรายจ่ายด้านแก๊สก็ไม่ได้เป็นรายจ่ายหลัก ในขณะที่การทำบ่อหมักแก๊สชีวภาพใช้วัสดุที่ดูแลค่อนข้างยาก ต้องคัดแยกและเลือกวัตถุดิบใส่ในบ่อแก๊ส เพื่อให้ใช้งานได้ ปัจจุบันจึงเหลือชาวบ้านที่ยังคงใช้แก๊สชีวภาพอยู่ 1 หลัง

แผนภาพที่ 4-8 : การทำและติดตั้งลูกแก๊ส ส่วนประกอบของบ่อหมักแก๊สชีวภาพ

ที่มา : สำนักงานทรัพยากรสิ่งแวดล้อมพระมหากษัตริย์, 2556

5. การพัฒนาด้านการออมเจ้าอาวาสวัดห้วยขวางจริงเป็นผู้ริเริ่ม ได้ไปดูงานกลุ่มสังฆะสมทรัพย์ที่วัดโพธิ์ทอง จันทบุรีเมื่อกลับมาได้ประชุมชาวบ้าน เสนอความคิดที่จะตั้งกลุ่มสังฆะสมทรัพย์ที่วัดห้วยขวางจริง เพชรบุรี เพื่อเป็นสวัสดิการให้แก่ชุมชน มีแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำสำหรับใช้เป็นทุนประกอบอาชีพ โดยจำกัดรับสมาชิกเฉพาะชาวบ้านตำบลพุทธสรรค์ และกำหนดกฎ

ระเบียบที่ให้สมาชิกเป็นผู้ควบคุม และติดตามกันเอง เริ่มจากสมาชิกต้องออมเงินก่อนโดยมีการกำหนดให้ส่งเงินออมอย่างต่อเนื่อง ถึงจะมีสิทธิ์กู้ และต้องมีผู้ค้ำประกัน เมื่อมีการผิณฑ์ส่งคืนเงินกู้ ผู้ค้ำประกันต้องรับผิดชอบส่งคืนเงินกู้แทน ในขณะที่หากถึงกำหนดส่งเงินออม แล้วสมาชิกส่งเงินไม่ครบทุกคน ก็จะไม่อนุญาตให้กู้ จนกว่าจะส่งครบทุกคน ปัจจุบันเงินหมุนเวียนได้ขยายเพิ่มมากขึ้น จากเริ่มแรกหลายเท่า มีเงินปันผลให้กับสมาชิก และเงินเหลือจากการให้กู้ ก็นำไปฝากยูนิเยน

แผนภาพที่ 4-9 : การประชุมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2556

6. การพัฒนาด้านอาชีพเสริมจากที่ชาวบ้านได้ไปดูงานตามที่ต่างๆ ก็ยังมีการสาธิตการทำของใช้ในชีวิตประจำวันด้วย ได้แก่ สบู่ น้ำยาล้างจาน ถ่านไม้ น้ำส้มควันไม้ที่เป็นผลพลอยได้จากการเผาถ่าน จึงมีความคิดที่จะผลิตสินค้า ที่ใช้ส่วนผสมที่หาได้ในท้องถิ่นออกจำหน่ายเป็นรายได้เสริม เช่น สบู่ฟักข้าว น้ำยาล้างจานมะนาว การเผาถ่านไม้ และน้ำส้มควันไม้ แต่ทั้งสบู่ น้ำยาล้างจาน จำเป็นต้องซื้อวัตถุดิบพื้นฐานจากตัวเมือง และการผลิตก็ใช้วิธีง่ายๆ ทำได้ในครัวเรือน จึงทำให้คุณภาพไม่คงที่ สินค้ามีอายุสั้น รูปแบบสินค้าไม่สวยงาม อีกทั้งยังขาดตลาดที่จะไปวางจำหน่ายสินค้า ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านก็ไม่ค่อยได้ใช้สินค้าที่ตนเองผลิต เนื่องจากมีสินค้าแบบเดียวกันในท้องตลาดมากมาย มีมาตรฐาน ในราคาที่ใกล้เคียงกับที่ชาวบ้านจำหน่าย และยังหาซื้อได้สะดวก มีจำหน่ายทั่วไป ทำให้ค่อยๆ เลิกผลิตไปในที่สุด

แผนภาพที่ 4-10 : ผลิตภัณฑ์สบูฟักข้าว น้ำยาล้างจาน น้ำส้มควันไม้

ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2556

คงเหลือการเผาถ่าน ที่ใช้กิ่งไม้แห้งที่หาได้ทั่วไปในหมู่บ้าน หรือเศษไม้เหลือจากการใช้งาน เป็นรายได้เสริมอยู่เพียงหลังคาเดียวเนื่องจากถ่านที่ได้จะให้ความร้อนได้ดี มีความต้องการซื้อจากชาวบ้านและคนนอกหมู่บ้านเป็นระยะๆ และยังได้น้ำส้มควันไม้สำหรับใช้ป้องกันแมลงได้ แต่การเผาถ่าน และการทำน้ำส้มควันไม้ค่อนข้างยุ่งยากและเสียเวลาในการเฝ้าเตาเผา เมื่อเตาเผาชำรุด ส่วนใหญ่จึงเลิกเผาถ่านต่อ

ตารางที่ 4-1 : แสดง องค์ความรู้ 6 มิติ กับการประยุกต์ใช้ดำเนินงานโครงการพุทธสรรค์

องค์ความรู้ 6มิติ	การประยุกต์ใช้ดำเนินงานโครงการพุทธสรรค์
มิติน้ำ	จัดการเพิ่มปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำ (supply) วางแผนการใช้น้ำ (demand) ให้ใช้ได้ทั่วถึงและเพียงพอสร้างฝายเพื่อชะลอน้ำ
มิติดิน	ตรวจสอบสภาพดิน เพื่อวางแผนปรับปรุงคุณภาพดินปรับปรุงคุณภาพดินโดยใช้อินทรีย์วัตถุ
มิติเกษตร	ปลูกพืชผสมผสานทำปุ๋ยชีวภาพ และน้ำยาสูตรต่างๆ สำหรับใช้ในการเกษตร เพื่อลดการใช้สารเคมีชุดบ่อน้ำใกล้เคียงเกษตร เพื่อสำรองน้ำไว้ใช้จัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย
มิติป่าไม้	ปลูกต้นไม้ในพื้นที่เสื่อมโทรม โดยใช้พืชโตเร็ว และพืชพื้นถิ่นเป็นหลัก สร้างแนวกันไฟ
มิติพลังงานทดแทน	ทำบ่อหมักแก๊สชีวภาพทำถ่านจากเศษไม้ และได้้น้ำส้มควันไม้ ไว้ใช้ในครัวเรือนและจำหน่าย
มิติสิ่งแวดล้อม	ส่งเสริมให้ทิ้งขยะเป็นที่ เป็นทาง และมีการคัดแยกขยะ

ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2556

การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม

จากการพัฒนาที่เกิดขึ้นในหลายๆด้าน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแต่ละด้าน ดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ

ชุมชนโดยรวมส่วนใหญ่มีรายได้มากกว่ารายจ่ายอย่างต่อเนื่อง และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน แต่ยังมีระดับหนี้สินที่เป็นสัดส่วนสูง สะท้อนถึงภาระในการใช้จ่ายเพื่อชำระคืนหนี้สินที่ต่อเนื่องในระยะยาว กระทบต่อความมั่นคงทางรายได้และการออม ซึ่งสอดคล้องกับระดับการออมที่ยังต่ำอาจทำให้เกิดความเสี่ยงในความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชน ประสิทธิภาพทางการผลิตทางการเกษตร ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของรายได้ ยังต่ำ เห็นได้จากยังมีปัญหารายได้ต่ำกว่าค่าลงทุน อย่างไรก็ตามครัวเรือนบางส่วน ได้ตระหนักถึงการใช้จ่ายอย่างพอเพียง ลดความฟุ่มเฟือยลง รวมถึงทราบถึงการปฏิบัติตนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งจะส่งผลถึงความคิดและอาจช่วยให้เกิดการกระทำตามมา

2. ด้านสังคม

ชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ที่ดีอยู่แล้ว เกิดความสามัคคี ผู้สูงอายุ เด็ก คนพิการ ได้รับการดูแลไม่ถูกทอดทิ้งให้เกิดปัญหาในชุมชน มีความร่วมมือร่วมใจกัน เสียสละเพื่อส่วนรวม มีการสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่องเป็นเอกลักษณ์ ทำให้การบริหารจัดการชุมชนในเรื่องต่างๆ มักได้รับการยอมรับ และได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน

3. ด้านสิ่งแวดล้อม

ชุมชนมีแนวโน้มในการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ให้คนรุ่นหลัง มีการสำรองน้ำไว้ใช้ยามหน้าแล้ง รวมทั้งมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม มีการใช้ทรัพยากรที่ไม่เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม เริ่มมีการทำการเกษตรผสมผสานเพื่อลดความเสี่ยง บางครัวเรือนเริ่มมีแนวโน้มในการใช้พลังงานทดแทน เช่น แก๊สชีวภาพ ถ่านไม้ ไม้ใช้ในครัวเรือน แต่แนวโน้มการใช้สารเคมี หรือการใช้สารอินทรีย์เพื่อปรับปรุงดินในการทำการเกษตรยังไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงเท่าที่ควร ในชุมชนมีพื้นที่สีเขียวเพิ่มขึ้นที่เกิดจากการร่วมแรงร่วมใจปลูกป่าของชาวบ้าน

4. ด้านวัฒนธรรม

ชุมชนมีการอนุรักษ์และพัฒนาค่านิยม วัฒนธรรมและประเพณีที่ดั้งเดิมของชุมชน วัดและพระภิกษุ ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ สามารถเป็นแหล่งประกอบกิจกรรมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และศาสนา เป็นแหล่งเรียนรู้และเชื่อมั่นศรัทธา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของการเกิดกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

การศึกษาเปรียบเทียบภูมิสังคม ปัญหา แนวทาง กระบวนการในการพัฒนา และผลลัพธ์ที่ได้ของพื้นที่เป้าหมายกับพื้นที่ต้นแบบ

จากที่โครงการปิดทองหลังพระฯ ได้นำแนวพระราชดำริไปพัฒนาในพื้นที่ชนบทต่างๆ เริ่มต้นจากจังหวัดน่าน ซึ่งถือเป็นพื้นที่ต้นแบบ จนถึงการขยายการพัฒนาไปบ้านโคกลำม-บ้านแสงอร่าม และบ้านโป่งลึก-บางกลอย ทั้ง 3 พื้นที่มีปัญหาใกล้เคียงกัน คือปัญหาความยากจน เนื่องมาจาก “น้ำ”

ที่เป็นปัจจัยที่สำคัญในการประกอบอาชีพหลัก ไม่ทั่วถึงเพียงพอ มีสภาพการเป็นชุมชนชนบท เช่นเดียวกัน แต่ก็มีภูมิสังคมที่แตกต่างกันซึ่งการพัฒนาใน 3 พื้นที่ มีการปรับการทำงานไปตามสภาพ ปัญหาของแต่ละพื้นที่อย่างค่อยเป็นค่อยไป การแก้ไขปัญหาในทุกพื้นที่ล้วนเป็นความต้องการของชาวบ้าน และชาวบ้านร่วมมือร่วมใจลงมือแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ตามหลักและวิธีการที่ถูกต้อง ด้วยต้นทุนที่มีอยู่แล้วในพื้นที่ โดยหน่วยงานภาครัฐในทุกระดับเข้ามาให้ความช่วยเหลือในสิ่งที่ขาด ตั้งแต่การส่งเสริมความรู้ สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น หรือแม้แต่สนับสนุนงบประมาณบางส่วนจนเกิดความเปลี่ยนแปลงที่เห็นผลเป็นรูปธรรมและชาวบ้านกลุ่มเป้าหมายได้รับประโยชน์ในทุกๆ พื้นที่

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interviews) เพื่อเปรียบเทียบกับ พื้นที่ศึกษาชุมชนบ้านพุสวรรค์ พร้อมวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และปัจจัยความสำเร็จ โดยแบ่งการ สัมภาษณ์เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1. ชาวบ้านในพื้นที่ศึกษา 2. เจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่นและผู้เกี่ยวข้อง 3. เจ้าหน้าที่โครงการที่ขับเคลื่อนการพัฒนา นอกจากนั้นยังได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ และสังเกต ได้ผลดังนี้

ตารางที่ 4-2 : เปรียบเทียบ พื้นที่ต้นแบบและพื้นที่ศึกษาชุมชนบ้านพุสวรรค์

1. ภูมิสังคม			
น่าน	บ้านโคกล่าม- บ้านแสงอร่าม	บ้านโป่งลึก-บางกลอย	ชุมชนบ้านพุสวรรค์
เป็นพื้นที่ต้นน้ำน่าน ที่ป่าถูกแผ้วถางทำลาย เพื่อทำเกษตร จนเป็น ภูเขาหัวโล้น แห้งแล้ง บางพื้นที่กลับมีน้ำป่า ไหลหลาก ท่วมที่ทำ กินทุกปี มีการใช้สาร เคมีอย่างเข้มข้น เกิด ปัญหาสิ่งแวดล้อม และปัญหาสุขภาพ ชาวบ้านยากจนมี หนี้สิน	เป็นพื้นที่ที่มีอ่างเก็บน้ำ ห้วยคล้ายอยู่ใกล้เคียง แต่ไม่สามารถนำน้ำมา ใช้ประโยชน์ได้อย่าง เต็มที่ เนื่องจากพื้นที่ อยู่สูงกว่าลำห้วย ต้อง นำเครื่องสูบน้ำมาใช้ และเสียค่าน้ำมัน ทำให้ ต้นทุนค่าเพาะปลูกสูง มาก ทำนาได้ปีละครั้ง ความเป็นอยู่ของชาว บ้านจึงยากจน	เป็นพื้นที่อยู่อาศัยของ ชนกลุ่มน้อยที่อยู่ในป่า ยากลำบากทั้งในการ ดำรงชีวิต และการ เข้าถึง พื้นที่ราบที่ เพาะปลูกได้มีน้อย แม่น้ำเพชรบุรีที่ไหล ผ่านก็อยู่ต่ำกว่าพื้นที่ เพาะปลูก นอกจาก ชาวบ้านจะยากจนแล้ว ยังมีปัญหาความขัดแย้ง ในพื้นที่จนลุกลามเป็น ปัญหาสิทธิมนุษยชนที่ เป็นประเด็นระดับชาติ	เป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่ง ชนบท อยู่นอกเขต ชลประทาน ที่มีอ่าง เก็บน้ำ อยู่ใกล้เคียง 2 อ่าง แต่ยังมีปัญหาขาด แคลนน้ำในหน้าแล้ง เนื่องจากหมู่บ้านอยู่ใน เขตเงาฝน และทางน้ำ ไม่ไหลลงอ่างเก็บน้ำ การทำเกษตรใช้สาร เคมีมาก และชาวบ้านมี ภาวะหนี้สิน จากการใช้ จำย เครื่องอุปโภค บริโภค

ตารางที่ 4-2 : เปรียบเทียบ พื้นที่ต้นแบบและพื้นที่ศึกษาชุมชนบ้านพุสวรรค์ (ต่อ)

2. แนวทางดำเนินงาน			
น่าน	บ้านโคกลำ- บ้านแสงอร่าม	บ้านโป่งลึก-บางกลอย	ชุมชนบ้านพุสวรรค์
1. ยึดหลักการทรงงาน เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา และหลักองค์ความรู้ 6 มิติ ที่สอดคล้องกับภูมิสังคม องค์ความรู้ที่เป็นสากล เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เชื่อมโยงการแก้ไขปัญหาและการพัฒนา โดยปรับ น้ำหนักแต่ละเรื่องให้สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคมและสภาพปัญหาในแต่ละพื้นที่ 2. การพัฒนาต้องพร้อมทั้งราชการและชาวบ้าน ถ้าไม่พร้อมยังไม่ทำ			
1. ศึกษาปัญหาที่ แท้จริงของพื้นที่ 2. ปรับทัศนคติและทำ ความเข้าใจกับ ชาวบ้าน โดยใช้ ชาวบ้านด้วยกันเองจน เห็นถึงความสำคัญ 3. ชาวบ้านลุกขึ้นมา ลงมือแก้ไขปัญหาด้วย ตนเอง เช่นพื้นที่ที่แห้ง แล้ง ชาวบ้านก็ลุก ขึ้นมา ทำฝาย ขุดนา ขึ้นบันได ต่อท่อส่งน้ำ ขุดบ่อพลวงสันเขา	1. รับฟังปัญหา และ ความคิดในการแก้ไข ปัญหา 2. นำองค์ความรู้ มา ร่วมกับความคิด ภูมิ ปัญญาของชาวบ้าน เพื่อให้ถูกต้องตามหลัก วิชาการ 3. ให้ชาวบ้านตัดสินใจ และลงแรงทำกันเอง เช่น การยกน้ำให้สูงขึ้น มีการทำประตูปรับระดับ น้ำ เพื่อควบคุมระดับ น้ำ ส่วนหน่วยงาน ท้องถิ่นสนับสนุน งบประมาณ เครื่องจักร	1. สำรวจข้อมูลพื้นฐาน เพื่อค้นหาปัญหา 2. ประสานงานกับ หน่วยงานภาครัฐที่ เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกัน แก้ไขปัญหา 3. การทำให้ดูเป็น ตัวอย่าง และเป็นพี่ เลี้ยงในระยะแรก 4. ชาวบ้านลุกขึ้นมาทำ จิ้งค๋อยปล่อยมือถอย ห่าง เช่น การทำแปลง สาธิต ขุดบ่อกักเก็บน้ำ หรือการทบทวนและ จัดสรรที่ทำกินให้	1. สร้างสัมพันธ์ เพื่อให้ เกิดความไว้วางใจ และ เข้าถึง โดยนำหลัก “บวร” มาเป็นเครื่องมือ 2. สำรวจข้อมูล เพื่อ ค้นหาต้นทุนสำหรับต่อยอดการพัฒนา 3. กระตุ้นให้ชาวบ้าน ร่วมกันสะท้อนปัญหาที่ ต้องการแก้ไข 4. ชาวบ้านลุกขึ้นมา แก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง โดยเป็นตัวกลางในการ เชื่อมต่อกับหน่วยงาน ราชการ

ตารางที่ 4-2 : เปรียบเทียบ พื้นที่ต้นแบบและพื้นที่ศึกษาชุมชนบ้านพุสวรรค์ (ต่อ)

3. การบริหารจัดการ			
น่าน	บ้านโคกล่าม- บ้านแสงอร่าม	บ้านโป่งลึก-บางกลอย	ชุมชนบ้านพุสวรรค์
1. มีหน่วยงานเฉพาะที่จัดตั้งโดยมติคณะรัฐมนตรี ทำหน้าที่กำหนดนโยบาย ควบคุม ดูแล ติดตาม ประเมินผล 2. การพัฒนาในแต่ละพื้นที่ได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐบาล 3. 4 หน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท ได้แก่ สำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการบูรณาการทำงานร่วมกัน 4. ให้จังหวัดปฏิบัติตามแนวทางการทำงานของมูลนิธิปิดทองฯ ที่บรรจุไว้ในแผนบริหารราชการแผ่นดิน 5. หน่วยงานราชการในพื้นที่ระดับจังหวัดจะเป็นหลักในการดำเนินงาน โดยหน่วยงานระดับอำเภอ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น จนถึงระดับหมู่บ้านจะเป็นกลไกในการขับเคลื่อน 6. ประชาชนในพื้นที่ ร่วมเป็นบุคลากรของโครงการ เช่น อสพ. 7. เป้าหมาย “การอยู่รอด พอเพียง ยั่งยืน”			1. มีคณะทำงานเป็นจิตอาสาดำเนินโครงการภายใต้นโยบายเพื่อสังคม 2. มีโครงสร้างบริหารแบ่งเป็น 3 คณะ ได้แก่ คณะทำงานส่งเสริมองค์ความรู้ 6 มิติ, คณะทำงานส่งเสริมกิจกรรม และคณะทำงานประสานงาน 3. เจ้าหน้าที่โครงการและหน่วยงานท้องถิ่นเป็นกลไกขับเคลื่อนโดยผ่าน บ้าน วัด โรงเรียน/โรงพยาบาล 4. เป้าหมาย “เผยแพร่วิถีชีวิตสู่การปฏิบัติจริง เพื่อให้ชุมชน อยู่รอด พอเพียง และยั่งยืน”

ตารางที่ 4-2 : เปรียบเทียบ พื้นที่ต้นแบบและพื้นที่ศึกษาชุมชนบ้านพุสวรรค์ (ต่อ)

4. อุปสรรค/ปัญหา			
น่าน	บ้านโคกล่าม- บ้านแสงอร่าม	บ้านโป่งลึก- บางกลอย	ชุมชนบ้านพุสวรรค์
ทัศนคติของชาวบ้านที่ เข้าใจว่าจะมายึดพื้นที่ เนื่องจากได้บุกรุกป่า เพื่อหาที่ทำกิน	ขาดองค์ความรู้ใน กระบวนการจัดการ ตนเอง	1. ประสบการณ์ที่เคย ขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ทำ ให้ต้องใช้เวลาในการ สร้างความไว้วางใจ 2. การสื่อสารเพื่อทำ ความเข้าใจเป็นไปด้วย ความลำบากเนื่องจาก ความแตกต่างด้าน ภาษา	1. ผู้นำอย่างเป็นทางการ ที่จะเป็นผู้ เชื่อมต่อกับหน่วยงาน ภาครัฐไม่ได้รับการ ยอมรับจากชาวบ้าน 2. การแบ่งขั้วอำนาจ ภายในชุมชน ทำให้ไม่ เกิดความร่วมมือที่เป็น อันหนึ่งอันเดียวกัน 3. ชาวบ้านมุ่งหวังให้ได้ รายได้อย่างรวดเร็ว 4. ขาดความเข้าใจใน หลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะความ พอประมาณ และความ มีเหตุผล 5. ขาดแรงงานในการทำเกษตร 6. ขาดเครือข่ายภาครัฐ ให้การสนับสนุน อย่าง จริงจังและต่อเนื่อง 7. สภาพภูมิประเทศใน การพัฒนาด้าน กายภาพของอ่างเก็บน้ำ ล่อแหลมต่อการเข้าไป สู่ความขัดแย้งของ ชาวบ้าน เนื่องจาก ผลประโยชน์ของที่ดิน และน้ำ

ตารางที่ 4-2 : เปรียบเทียบ พื้นที่ต้นแบบและพื้นที่ศึกษาชุมชนบ้านพุสวรรค์ (ต่อ)

4. อุปสรรค/ปัญหา			
น่าน	บ้านโคกล่าม- บ้านแสงอร่าม	บ้านโป่งลึก- บางกลอย	ชุมชนบ้านพุสวรรค์
			8. ทิศทางการทำงาน ของภาครัฐบางด้านไม่ สอดคล้องกับภูมิสังคม 9. ความเจริญและ เทคโนโลยีที่ขยายเข้า ไปในชุมชนอย่าง รวดเร็ว ทำให้วิถีชีวิต เริ่มเปลี่ยน
5. ปัจจัยความสำเร็จ			
น่าน	บ้านโคกล่าม- บ้านแสงอร่าม	บ้านโป่งลึก- บางกลอย	ชุมชนบ้านพุสวรรค์
1. ผู้นำ เป็นแบบอย่างที่ดี มีความเสียสละ มีบทบาทในการกระตุ้นชาวบ้าน ให้ปรับเปลี่ยนทัศนคติ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ตลอดจนส่งเสริมผลักดันให้ เข้ามามีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของในการพัฒนา 2. ชาวบ้าน มีความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจ มุ่งมั่นในการแก้ปัญหา ขยัน เอาจริง โอบอ้อมอารี ดูแลกันและกันในชุมชน 3. เจ้าหน้าที่ปฏิบัติ มีความเข้าใจการทำงานตามแผนพัฒนาชนบทฯ ที่ต้อง เข้าไปเรียนรู้ รับฟังปัญหาความต้องการของชาวบ้านที่แท้จริง สนับสนุน ความรู้และร่วมลงมือพัฒนาไปพร้อมกัน 4. การเข้าใจ ถึงเป้าหมายของการพัฒนา ทั้งในส่วนของชาวบ้านและ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติ 5. ค่อยเป็นค่อยไป เป็นขั้นตอน สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพภูมิสังคม ขณะนั้น 6. เมื่อชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ปฏิบัติมีความพร้อม จึงดำเนินการ 7. ส่งเสริมคน ให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนา ถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่าน กิจกรรม การอบรม การศึกษาดูงาน			1. ผู้นำตามธรรมชาติ และพระที่ชาวบ้านเชื่อ ถือศรัทธามีความมุ่งมั่น แก้ไขปัญหาและ เสียสละ 2. ชาวบ้าน มีความใฝ่รู้ และไว้วางใจเจ้าหน้าที่ ปฏิบัติ 3. หน่วยงานท้องถิ่น ให้ความร่วมมือและ เป็นกลไกหลักในการ ขับเคลื่อนในพื้นที่และ การเชื่อมต่อกับหน่วย งานราชการ 4. การเข้าใจ เข้าถึง ซึ่งกันและกัน ทั้งชาว บ้านและเจ้าหน้าที่ ปฏิบัติตลอดเวลา

ตารางที่ 4-2 : เปรียบเทียบ พื้นที่ต้นแบบและพื้นที่ศึกษาชุมชนบ้านพุสวรรค์ (ต่อ)

5. ปัจจัยความสำเร็จ			
น่าน	บ้านโคกล่าม- บ้านแสงอร่าม	บ้านโป่งลึก- บางกลอย	ชุมชนบ้านพุสวรรค์
8. ทำให้ดู ทำให้เห็น และทำร่วมกัน เพื่อให้เห็นผลประจักษ์ที่เป็นรูปธรรม และเกิดการยอมรับศรัทธา 9. กระตุ้นให้ชาวบ้านรับผิดชอบจัดการชีวิตของตนเอง ลูกขึ้นมาแก้ไข ปัญหาด้วยตนเอง 10. ความต้องการร่วมกันของชุมชน หรือการระเบิดจากข้างใน 11. ความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ของหน่วยงานต่างๆ ที่บูรณาการ ทำงานร่วมกัน 12. การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการบริหารจัดการ			5. ความต่อเนื่องในการ ถ่ายทอดองค์ความรู้ ผ่านกิจกรรม 6. ทำให้ดู ทำให้เห็น และทำร่วมกัน เพื่อให้ เห็นผลประจักษ์ และ ขยายผลให้เห็นเป็น รูปธรรม 7. ความต้องการ ร่วมกันของชุมชน หรือ การระเบิดจากข้างใน 8. การมีส่วนร่วมของ ชาวบ้านในการ บริหาร จัดการ

ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2556

การดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่ชุมชนบ้านพุสวรรค์ถือว่าเป็นหนึ่งในเครือข่ายของมูลนิธิ ปิดทองฯ โดยยึดกรอบดำเนินงานตามแนวทางของมูลนิธิปิดทองฯ มีการปรึกษา ติดตามการทำงานเป็น ระยะ ตลอดจนใช้พื้นที่ชุมชนบ้านพุสวรรค์เป็นพื้นที่ฝึกปฏิบัติการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียงแบบปิดทองหลังพระ จากการศึกษาเปรียบเทียบพื้นที่เป้าหมายกับพื้นที่ต้นแบบจะพบ ปัญหา อุปสรรค และปัจจัยความสำเร็จ ในการนำแนวพระราชดำริไปสู่การปฏิบัติ ดังนี้

1. ปัญหาและอุปสรรค

1.1 ปัจจัยภายใน

1.1.1 การไม่เข้าใจกันของชาวบ้านและผู้ปฏิบัติ อันเกิดได้จากประสบการณ์ไม่ดี ที่ผ่านมาหรือวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ ในการดำรงชีวิต หรือหารายได้ ทำให้เกิดทัศนคติที่ไม่ดี เกิดความระแวง ต่อเจ้าหน้าที่ปฏิบัติไม่ยินยอมให้ความร่วมมือ หรือแม้แต่การ ไม่เข้าใจกันของชาวบ้านหรือเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นด้วยตนเอง ไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน ก็ทำให้ขาดการมี ส่วนร่วม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

1.1.2 มีความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในเรื่องของความ พอประมาณ และความมีเหตุผล น้อยกว่าเรื่องอื่นๆ จึงพบการกู้เงินทั้งในระบบและนอกระบบเพื่อซื้อ สิ่งอำนวยความสะดวก เล่นการพนัน และมักคำนึงถึงผลตอบแทนในระยะสั้น จึงพบการใช้จ่ายเพื่อซื้อปุ๋ย

และสารเคมี ใช้ในการเกษตรเป็นจำนวนมาก เนื่องจากสะดวก รวดเร็วได้ผลผลิตจำนวนมากรูปลักษณะ สมบูรณ์สวยงาม ขายได้ราคาดี ทำให้ต้นทุนทางการเกษตรสูงมาก มีอันตรายต่อสุขภาพ และสิ่งแวดล้อม ทั้งดินเสื่อมคุณภาพ สารเคมีปนเปื้อนในน้ำ ในขณะที่การใช้สารอินทรีย์ถึงจะประหยัดไม่กระทบต่อ สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม แต่กระบวนการจะใช้ระยะเวลา เห็นผลช้ากว่า รูปลักษณะไม่สมบูรณ์สวยงาม อีกทั้งยังไม่เห็นความแตกต่างของมูลค่าผลผลิตโดยประจักษ์ และความคุ้มค่าในระยะยาวจึงไม่จูงใจ ให้ปรับเปลี่ยน

1.1.3 ไม่มีความรู้การจัดการทางการตลาด ตั้งแต่การวางแผนการผลิตเพื่อให้ได้ ปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม การหาช่องทางจำหน่ายสินค้าที่ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค การควบคุมคุณภาพ และต้นทุน หรือการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิต

1.1.4 ขาดแรงงานภาคการเกษตรในชุมชน เนื่องจากชาวบ้านในวัยแรงงานไป รับจ้างนอกพื้นที่ชุมชน ที่สามารถทำรายได้มากกว่า รวดเร็วกว่าและได้อย่างสม่ำเสมอจึงเหลือแรงงาน รับจ้างในชุมชนไม่มาก และแรงงานที่เป็นเจ้าของที่ทำกินเองก็ค่อนข้างสูงอายุ ทำให้ไม่สามารถเพิ่ม ผลผลิตได้เต็มศักยภาพของพื้นที่

2. ปัจจัยภายนอก

2.1 สภาพภูมิประเทศในการพัฒนาด้านกายภาพของอ่างเก็บน้ำ ล่อแหลมต่อการ เข้าไปสู่ความขัดแย้งของชาวบ้าน เนื่องจากผลประโยชน์ของที่ดินและน้ำ

2.1.1 ชาวบ้านโดยรอบและบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำ มีการใช้สารเคมีในการทำ การเกษตร ทำให้มีสารเคมีไหลปนเปื้อนในอ่างเก็บน้ำ จึงไม่ไว้วางใจในการนำน้ำมาใช้

2.1.2 การขุดลอกอ่างเก็บน้ำ จะต้องผ่านพื้นที่ริมอ่างที่ชาวบ้านจับจองอยู่ ซึ่งต้องมีการทำความเข้าใจ เนื่องจากชาวบ้านคิดว่าจะทำให้สูญเสียพื้นที่ริมอ่างไป

2.2 ภาครัฐให้การดูแล บำรุงรักษา สนับสนุนงบประมาณ ได้ไม่ทั่วถึง ทำให้เมื่อ ระยะเวลาผ่านไปอ่างเก็บน้ำไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่ เกิดการตื้นเขิน ลำรางส่งน้ำมีสิ่งกีดขวาง ทำให้น้ำไหลไม่สะดวก ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้ติดตาม ดูแล ให้กลุ่มผู้ใช้น้ำมีการขับเคลื่อนอย่างจริงจัง

2.3 ความเจริญของเมือง ระบบสาธารณูปโภค และเทคโนโลยี ที่เข้าไปในชุมชน อย่างรวดเร็ว ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านติดความสะดวกสบาย ไม่อดทนเพียร พยายามในการทำงานยาวนานติดเกมนอกจากนั้นยังมีคนต่างถิ่นเข้ามาซื้อที่ดินเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านที่ เคยมีที่ทำกินของตนเอง ก็ขายที่ดินแล้วไปรับจ้างแทนการทำเกษตร

3. ปัจจัยความสำเร็จ

3.1 คน ได้แก่

3.1.1 ผู้นำไม่ว่าจะเป็นผู้นำทางการหรือผู้นำตามธรรมชาติก็ตาม หากเป็น แบบอย่างที่ดี มีความเสียสละ มุ่งมั่นในการแก้ไขปัญหา เมื่อชาวบ้านยอมรับ ศรัทธา ก็จะมีบทบาทสูง ในการช่วยปรับเปลี่ยนทัศนคติ และกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดการร่วมแรงร่วมใจ ในการทำงานพัฒนา โดยเฉพาะผู้นำทางการจะมีช่องทางในการเชื่อมต่อกับหน่วยงานภาครัฐผ่านองค์กรท้องถิ่นได้ง่ายกว่า ผู้นำตามธรรมชาติ

3.1.2 ชาวบ้านมีความใฝ่รู้ และไว้วางใจเจ้าหน้าที่ปฏิบัติ ร่วมมือในการทดลองทำ สิ่งใหม่ๆ เมื่อเห็นว่าได้ผล ก็ชักชวนชาวบ้านด้วยกันเองร่วมทำ และขยายผลไปนอกพื้นที่

3.1.3 หน่วยงานท้องถิ่นให้ความร่วมมือ และเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนา ทั้งในด้านการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ การเชื่อมต่อกับหน่วยงานระดับอำเภอ และจังหวัด

3.2 กระบวนการพัฒนา ได้แก่

3.2.1 การยึดแนวทางตามหลักการทรงงาน ที่ก่อนจะพัฒนา เจ้าหน้าที่ให้เวลาสำหรับการทำความเข้าใจภูมิสังคม ในขณะเดียวกันชาวบ้านก็เข้าใจถึงการทำงานของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติ จนเกิดความไว้วางใจ และเข้าถึง ความรู้สึก นึกคิด ปฏิบัติตัวกลมกลืนกับชาวบ้านจนเสมือนญาติทำให้มีความเต็มใจช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างเต็มที่ซึ่งต้องเข้าใจ และเข้าถึงซึ่งกันและกันตลอดเวลา ภายใต้สภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ

3.2.2 มีความต่อเนื่องในการถ่ายทอดองค์ความรู้ 6 มิติ ผ่านกิจกรรมต่างๆ และสนับสนุนการศึกษาฐาน การอบรมตามที่ชาวบ้านสนใจ หรือกระตุ้น ส่งเสริมให้ชาวบ้านทำในสิ่งที่ได้เรียนรู้ ให้เห็นผลด้วยตัวเอง จนเกิดการยอมรับ

3.2.3 ทำให้ดู ทำให้เห็น ทำร่วมกัน เกิดการเรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน มีการรื้อฟื้น และประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้องค์ความรู้ต่างๆได้รับการสืบทอดไม่สูญหาย

3.3 เครื่องมือพัฒนา ได้แก่

3.3.1 ความต้องการร่วมกันของชุมชน หรือการระเบิดจากข้างในหากเป็นความต้องการร่วมกันของชุมชนแล้ว ถึงแม้จะไม่เข้าใจกันมาก่อน หรืออยู่ต่างชั่วอานาจ ก็จะมีการร่วมมือกันเพื่อให้ได้ผลในสิ่งที่ต้องการ

3.3.2 การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการบริหารจัดการ ทำให้เกิดความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ มีการร่วมกันคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน มีการควบคุมดูแลด้วยตนเอง

3.3.3 การยึดโยงสถาบันหลักทางสังคม คือ ครอบครัว ศาสนา และการศึกษา ให้ขับเคลื่อนไปด้วยกัน โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับเยาวชน ในฐานะผู้ได้รับผลจากการกระทำในปัจจุบัน รวมถึงจะต้องเป็นผู้สืบทอดต่อไปในอนาคตเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ด้วยการจัดกิจกรรมสันตนาการ ควบคู่การสอดแทรกองค์ความรู้ 6 มิติ เพื่อให้แข็งแรงทั้งร่างกาย จิตใจ และสมอง ซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงพ่อ แม่ หรือบุคคลในครอบครัวด้วย

สรุป

จากการศึกษาการนำแนวพระราชดำริไปปฏิบัติในโครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ ประยุตต์แนวพระราชดำริ ชุมชนบ้านพุทธสรรค์ อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี จะพบว่าสามารถบรรลุเป้าหมายระดับหนึ่ง ในด้านของการเผยแพร่ศาสตร์พระราชาให้ชาวบ้านได้รับรู้ และนำไปปฏิบัติ ได้แก่ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง องค์ความรู้ 6 มิติ การพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่ชาวบ้านทุกช่วงวัยได้รับรู้และบางคนได้นำไปปฏิบัติจนเห็นผลจริง เห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ที่มากขึ้นแตกต่างกันไป ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อส่งเสริมองค์ความรู้ 6 มิติ มีความตระหนักในเรื่องของการรักษาและบริหารจัดการปริมาณน้ำ ให้เพียงพอต่อ

ความต้องการของชุมชน ด้วยการสร้างฝาย ปลูกป่า ตั้งกลุ่มในการบริหารจัดการน้ำ มีการใช้พลังงานทดแทนจากแก๊สชีวภาพ มีการตั้งกองทุนสำรองเพื่อใช้ในการซื้อวัสดุซ่อมแซม มีการทดลองเรียนรู้การทำเกษตรอินทรีย์ รวมถึงการเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ที่นอกจากจะต้องมีวินัยแล้ว ยังต้องมีคุณธรรม ในเรื่องของความซื่อสัตย์ด้วย

แต่อย่างไรก็ตามโครงการยังไม่สามารถบรรลุถึงเป้าหมายของการอยู่รอดและพอเพียงได้ ซึ่งถือเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนา อันเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ ได้แก่ มีความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านความพอประมาณและความมีเหตุผลน้อยกว่าด้านอื่นๆ ชาวบ้านยังเป็นหนี้ จากการใช้จ่ายในเรื่องของสิ่งอำนวยความสะดวก และการพนัน มากกว่าการเป็นหนี้เพื่อลงทุนด้านการผลิตและถึงแม้ว่าแนวโน้มของรายได้จะเพิ่มมากขึ้น แต่เงินออมกลับน้อยลง เหตุเพราะไม่ได้ให้ความสำคัญกับการประหยัดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน และการลดต้นทุนในการประกอบอาชีพ ที่ได้ทดลองและเห็นผลแล้ว แต่ก็เลิกไปในที่สุด ด้วยเห็นว่ายุ่งยาก เห็นผลช้าคำนึงถึงผลตอบแทนในระยะสั้นและความต้องการได้รับรายได้อย่างรวดเร็ว นอกจากนั้น การส่งเสริมในเรื่องของการทำอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากสินค้าที่ผลิตคุณภาพไม่คงที่ ขาดตลาดรองรับ และคู่แข่งมาก

จากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อได้วิเคราะห์เปรียบเทียบกับพื้นที่ต้นแบบแล้ว พบว่าถึงแม้จะมีลักษณะของการบริหารจัดการที่แตกต่างกันแต่หากมีการรอบการดำเนินงาน และเป้าหมายไปในทิศทางเดียวกันมีการปรับขั้นตอน วิธีปฏิบัติ และน้ำหนักแต่ละเรื่องให้สอดคล้องตามภูมิสังคมนั้นๆ ก็จะได้ผลลัพธ์ไปในแนวทางเดียวกัน นอกจากนั้น ยังพบว่าการขับเคลื่อนการทำงานผ่านสถาบันหลักของชุมชนได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน/โรงพยาบาล ที่ในสังคมชนบทมีความเชื่อมโยงใกล้ชิดกันมาก และชาวบ้านมักจะให้ความเคารพและเชื่อถือ ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาส ครู/หมอ ทำให้สามารถบรรเทาข้อจำกัดด้านผู้นำที่เป็นทางการของชุมชนบ้านพุทธวงศ์ ที่ไม่ได้รับการยอมรับเท่าที่ควรจากชาวบ้าน และไม่ค่อยมีบทบาทในการขับเคลื่อนการพัฒนาเท่าใดนักได้และยังพบว่าสิ่งที่ได้ทั้งปัญหาอุปสรรคหรือเป็นปัจจัยความสำเร็จที่สำคัญที่พบทั้งในพื้นที่ต้นแบบและพื้นที่เป้าหมาย ก็คือ “คน” หากคนในพื้นที่พัฒนา มีความขยัน มุ่งมั่น เสียสละ มีความสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และรู้จักพึ่งพาตนเอง ก็จะเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิดการพัฒนาดังกล่าวมาก ในขณะที่หน่วยงานภาครัฐจะมีบทบาทในลักษณะของการเสริมในส่วนที่ขาด นอกจากคุณสมบัติที่ดีของคนในชุมชนแล้ว ความเข้าใจซึ่งกันและกัน ระหว่างเจ้าหน้าที่และชาวบ้านในชุมชน ก็เป็นสิ่งสำคัญควบคู่กันไป ที่ทำให้เกิดความไว้วางใจ และร่วมมือกันพัฒนาเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมาย

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุป

จากการดำเนินโครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ ประยุต์แนวพระราชดำริ บริเวณชุมชนบ้านพุทธวรรค์ อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี โดยได้นำแนวพระราชดำริไปปฏิบัติจริงมีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนอยู่รอด พอเพียง ยั่งยืนและใช้โมเดลการพัฒนาโครงการปิดทองหลังพระ เป็นกรอบในการดำเนินงานเผยแพร่ศาสตร์พระราชา ประกอบด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง องค์ความรู้ 6 มิติ ที่สำคัญ คือ น้ำ ดิน เกษตร ป่า พลังงานทดแทน และสิ่งแวดล้อมรวมถึงส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ และลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง เมื่อดำเนินโครงการมาระยะหนึ่ง จึงได้ประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพบว่าชุมชนรับรู้และมีการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้อย่างชัดเจน แต่ชาวบ้านยังมีความอยู่รอด เนื่องจากหนี้สินเพิ่มขึ้น และระดับการใช้สารเคมีในการทำเกษตรยังไม่ลดลงเท่าใด จึงทบทวนการขับเคลื่อนที่ผ่านมา ด้วยการศึกษาเปรียบเทียบกับกรณีแนวพระราชดำริไปพัฒนาในพื้นที่อื่นๆ โดยเฉพาะพื้นที่ดำเนินงานภายใต้มูลนิธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ ที่ถือเป็นพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาชนบท เพื่อศึกษาการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ และวิเคราะห์ ปัญหา อุปสรรค ปัจจัยความสำเร็จ ในการนำแนวพระราชดำริไปปฏิบัติ

จากการศึกษาการนำแนวพระราชดำริไปปฏิบัติในพื้นที่ต้นแบบ ทำให้ทราบว่า การพัฒนาจะต้องเริ่มจากการทำความเข้าใจถึงรากของปัญหา การรู้ข้อมูลจริง ทั้งภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม ยึดคนในพื้นที่เป็นศูนย์กลาง ต้องเข้าถึงชุมชน ส่งเสริมให้ชาวบ้านได้เรียนรู้องค์ความรู้ที่เป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชนบท สร้างความเชื่อมั่นศรัทธาในแนวพระราชดำริ กระตุ้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา ร่วมมือแก้ไขปัญหาไปด้วยกันจนท้ายที่สุดชาวบ้านก็จะร่วมแรงร่วมใจลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง ซึ่งจะเป็นการตอบสนองความต้องการและเป็นการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนที่แท้จริง อย่างไรก็ตามในระยะแรกจะต้องช่วยประสานในการบูรณาการของหน่วยงานภาครัฐเพื่อช่วยสนับสนุนงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และร่วมทำงานไปพร้อมกับชาวบ้านตามวิธีการและหลักวิชาการที่ถูกต้อง

และจากการศึกษาภูมิสังคม ปัญหา แนวทาง กระบวนการในการพัฒนา และผลลัพธ์ที่ได้เปรียบเทียบกับพื้นที่ต้นแบบ เพื่อวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และปัจจัยความสำเร็จ ในการนำแนวพระราชดำริไปปฏิบัติ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกทั้งจากชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมาย หน่วยงานท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมายเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน และสังเกตจากการร่วมปฏิบัติในกิจกรรมต่างๆ ทำให้ทราบว่าในแต่ละพื้นที่มีภูมิสังคม และปัญหาที่แตกต่างกัน จำเป็นต้องมีการปรับขั้นตอน วิธีปฏิบัติ และน้ำหนักแต่ละเรื่องให้สอดคล้องตามภูมิสังคมนั้นๆ และพบว่าลักษณะของการบริหารจัดการมิได้เป็นข้อจำกัดต่อผลการดำเนินงานหากมีการดำเนินงาน และเป้าหมายไปในทิศทางเดียวกันและยังทราบว่าสิ่งที่ทำได้ทั้งปัญหาอุปสรรคหรือเป็นปัจจัยความสำเร็จที่สำคัญ ก็คือ “คน” ได้แก่ความมีคุณภาพของผู้นำ

และชาวบ้านในพื้นที่ หากมีความขยัน มุ่งมั่น เสียสละ มีความสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกันและรู้จักพึ่งพาตนเอง ก็จะสามารถบรรลุเป้าหมายได้

อย่างไรก็ตามในพื้นที่เป้าหมาย พบอุปสรรคสำคัญที่เกี่ยวกับคน คือผู้นำที่เป็นทางการของชุมชนบ้านพุทธวงศ์ ไม่ได้รับการยอมรับเท่าที่ควรจากชาวบ้าน และไม่ค่อยมีบทบาทในการขับเคลื่อนการพัฒนาเท่าใดนักได้ จึงประยุกต์วิธีการขับเคลื่อนการทำงานผ่านสถาบันหลักของชุมชน ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน/โรงพยาบาล ที่ในสังคมชนบทมีความเชื่อมโยงใกล้ชิดกันมาก และชาวบ้านมักจะให้ความเคารพและเชื่อถือ ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาส ครู/หมอ ทำให้สามารถบรรเทาข้อจำกัดด้านผู้นำที่เป็นทางการของชุมชนบ้านพุทธวงศ์ได้ นอกจากนี้สิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และมีอิทธิพลอย่างสูงต่อความคิด พฤติกรรม ของคนในชุมชนคือความเจริญของเมือง ระบบสาธารณูปโภค และเทคโนโลยีที่เข้าไปในชุมชนอย่างรวดเร็ว ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านติดความสะดวกสบาย ไม่อดทนเพียรพยายามในการทำงาน ความเจริญต่างๆ ที่เข้าถึงในชุมชน จูงใจให้มีคนต่างถิ่นเข้ามาซื้อที่ดินเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านที่เคยมีทำกินของตัวเองก็เปลี่ยนมารับจ้างแทน มาตรการต่างๆ ของภาครัฐ ที่นำไปใช้เหมือนกันในทุกพื้นที่ โดยขาดการพิจารณาให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตและความพร้อมของชุมชนแล้ว อาจเป็นปัญหามากกว่าเกิดประโยชน์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย

1.1 ควรนำโมเดลการทำงานของปิดทองหลังพระ มากำหนดเป็นกรอบการทำงานของหน่วยงานในการขับเคลื่อน เพื่อให้เกิดแรงผลักดันในส่วนองภาครัฐอย่างเป็นรูปธรรมต่อเนื่อง และเชื่อมโยงการดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกันของหน่วยงานที่รับผิดชอบแต่ละส่วนงานในการพัฒนา ควบคู่กับการประเมินและทบทวนการทำงานเป็นระยะเพื่อปรับการทำงานให้เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมที่มีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

1.2 แผนการพัฒนาควรมุ่งวัดผลที่ชาวบ้านได้อะไร ให้ความสำคัญกับความต้องการของชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นเจ้าของ หน่วยงานท้องถิ่นในฐานะที่ใกล้ชิดชุมชน มีการรับรู้ข้อมูล และเข้าใจภูมิสังคม จึงควรมีบทบาทเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนการทำงานร่วมกับชุมชน ส่วนหน่วยงานระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ควรมีบทบาทในการช่วยอำนวยความสะดวก และส่งเสริมให้เกิดการขับเคลื่อนไปด้วยกันในทุกๆระดับ

1.3 สร้างผู้นำท้องถิ่นตามธรรมชาติ เพื่อทำงานด้านการพัฒนาในแต่ละพื้นที่โดยระยะสั้นให้พัฒนาศักยภาพคนในพื้นที่โดยส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจหลักการพัฒนา หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง องค์ความรู้ 6 มิติ ความรู้ด้านเทคโนโลยี โดยให้ความสำคัญต่อกระบวนการคิด ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมเพื่อให้สามารถค้นหาปัญหา ความต้องการจากชาวบ้าน วางแผนและบริหารจัดการกับปัญหาในชุมชนด้วยชาวบ้านด้วยตนเองส่วนระยะยาวต้องสร้างเยาวชนในพื้นที่ที่ควรมีคุณลักษณะเฉพาะ เช่น มีภาวะผู้นำ มีความมุ่งมั่น ขยัน เสียสละ ศรัทธาในแนวพระราชดำริ เพื่อสืบทอดการพัฒนา และรับช่วงการดูแลรักษาในอนาคต

1.4 ส่งเสริมให้มีหลักสูตรความรู้ชุมชนและขยายศูนย์การเรียนรู้ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนแต่ละท้องถิ่น ที่สอนโดยคนในชุมชนเอง เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาไปสู่คนรุ่นหลัง รวมถึงส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้ชุมชนที่มีการรวบรวมและจัดการองค์ความรู้ ทั้งที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้ที่ได้จากการลงมือปฏิบัติจริงตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เสริมบทบาทให้ชาวบ้านช่วยชาวบ้าน ด้วยการทำกิจกรรมร่วมกัน พัฒนาให้เป็นวิทยากรชุมชน ถ่ายทอดความรู้หรือประสบการณ์ ที่ผ่านการลองผิดลองถูก จนสามารถปฏิบัติและเห็นผลโดยประจักษ์แล้ว เพื่อเน้นให้นักเรียนนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวัน

1.5 ส่งเสริมกลไก “ประชารัฐ” ที่เชื่อมโยงองค์ประกอบทางสังคม 3 ส่วนได้แก่ ประชาสังคมที่เป็นส่วนที่มีพลัง ให้มีจิตสำนึกร่วมกัน ภาคธุรกิจเอกชน เป็นส่วนที่มีความรู้ ประสบการณ์ ความสำเร็จ เทคโนโลยีทันสมัย ให้มองถึงประโยชน์ส่วนรวมและมีจิตสาธารณะ และภาครัฐ เป็นส่วนที่มีอำนาจ มีเครื่องมือในการบริหารตามกรอบของกฎหมาย โดยให้มีผู้รับผิดชอบหลักและปฏิบัติอย่างต่อเนื่องในการผลักดันการบูรณาการความร่วมมือและขับเคลื่อนการพัฒนาให้เกิดผลในการปฏิบัติ และมีการติดตามผลอย่างสม่ำเสมอ

1.6 ส่งเสริมให้มีสัญญาณอินเทอร์เน็ตที่ครอบคลุมและทั่วถึงในทุกๆ ชุมชน เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ทั้งในด้านการติดต่อสื่อสาร การค้นหาข้อมูลความรู้ นวัตกรรมใหม่ๆ การบริการทางธุรกิจ เช่น ซื้อขายสินค้า เผยแพร่ประชาสัมพันธ์การตลาดในขณะเดียวกันต้องสร้างการรับรู้และตระหนักถึงผลกระทบที่อาจมีต่อชุมชน ทั้งในเรื่องวิธีใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อให้เกิดประโยชน์ ควบคู่กับอันตรายที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อให้ชุมชนรู้เท่าทันสามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

2. ข้อเสนอแนะด้านการบริหารจัดการ

2.1 การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ เพื่อเพิ่มรายได้ให้ชุมชนตามแนวคิด OTOP โดยส่งเสริมต่อยอดจากผลิตภัณฑ์ดั้งเดิมของชุมชน บนพื้นฐานภูมิปัญญาของชาวบ้าน วัฒนธรรมประเพณี การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเป็นเอกลักษณ์ชุมชน พัฒนาให้มีความหลากหลายและคุณภาพดีขึ้นกว่าเดิม โดยสนับสนุนช่วยเหลือด้านความรู้ เพื่อให้มีการคิดเป็นระบบ ใน 4 ด้าน คือ

2.1.1 ด้านการจัดหาและแปรรูปวัตถุดิบ

2.1.2 ด้านการควบคุมคุณภาพสินค้า และการบรรจุหีบห่อ

2.1.3 ด้านการจัดการตลาด

2.1.4 ด้านการจัดการบัญชี

และช่วยเชื่อมโยงผลิตภัณฑ์ชุมชนสู่ตลาด ทั้งนี้ยังรวมถึงการส่งเสริมให้ดูแลรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ของชุมชนที่เข้มแข็งมีเอกลักษณ์ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

2.2 ควรส่งเสริมการนำเทคโนโลยีที่ชาวบ้านสามารถเข้าใจ นำมาประยุกต์ใช้โดยง่าย จากวัสดุอุปกรณ์ที่มีในท้องถิ่น และเหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมเพื่อให้สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง เมื่อชำรุดเสียหายชาวบ้านสามารถซ่อมแซม หรือประดิษฐ์ใหม่ได้ด้วยตัวเอง

2.3 ส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่ม หรือการจัดตั้งกองทุนต่างๆ พร้อมกระตุ้นให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสม เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ กองทุนพลังงานทดแทน เพื่อสร้างความรู้สึกรับเป็นเจ้าของ ให้สมาชิกในกลุ่มได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา กำหนดกฎกติกา มีการควบคุมดูแล และบริหารจัดการตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม โดยเฉพาะหากมีการรวมกลุ่มผู้ผลิตทางการเกษตร ก็จะสามารถเพิ่มอำนาจต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง และร่วมกันวางแผนการดำเนินการ เพื่อมิให้เกิดการแข่งขันในการผลิต จนมีปริมาณมากเกินไป และยังลดต้นทุนการขนส่งไปจำหน่ายยังตลาดได้

2.4 ภาครัฐควรปรับเปลี่ยนการทำงานเชิงรุกร่วมกับชุมชน อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอเพื่อสร้างความมั่นใจ ความไว้วางใจ และเข้าถึงชุมชน ควรปรับปรุงช่องทางการเชื่อมต่อกับภาครัฐให้ชุมชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย เพื่อสนับสนุนการดำเนินการพัฒนา

2.5 เสริมบทบาทสร้างการเรียนรู้ผ่าน“บวร” ได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียนที่เป็นสถาบันหลักทางสังคม มีการยึดโยง สนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และผู้นำของสถาบันหลักดังกล่าว มักจะทำหน้าที่ตามธรรมชาติของการเป็นแกนกลางในการเชื่อมสัมพันธ์ พัฒนา ตัดสินใจและแก้ปัญหาของชุมชน

2.6 สนับสนุนให้เกิดการสร้างเครือข่าย กระจายความร่วมมือไปยังเครือข่ายที่มีหน้าที่ มีความชำนาญเฉพาะ เพื่อช่วยเสริมขับเคลื่อนการพัฒนา เช่น เครือข่ายด้านประชาสังคมและชุมชน เครือข่ายธุรกิจเอกชน เครือข่ายวิชาการ เครือข่ายศูนย์เรียนรู้ เครือข่ายเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรศึกษา และประเมินผลสัมฤทธิ์ในการพัฒนา ภายหลังจากที่โครงการฯ ได้ถอยออกพื้นที่ เพื่อให้ชุมชนได้จัดการ และพัฒนาด้วยตัวเอง

3.2 ควรศึกษา และพัฒนาตัวชี้วัด เพื่อใช้ในการพิจารณาถึงความพร้อมของคน และชุมชน สำหรับดำเนินการพัฒนา

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. จากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ. นนทบุรี : บริษัท เพชรรุ่งการพิมพ์ จำกัด, 2551.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. จากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ..กว่า 1 ทศวรรษ. กรุงเทพฯ : บริษัท ดาวฤกษ์ คอมมูนิเคชั่นส์ จำกัด, 2555.
- คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, สำนักงาน. แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : บริษัท 21 เซ็นจูรี, 2542.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. พระมหากษัตริย์นักพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขสู่ปวงประชา. กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง, 2554.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. สัจจธรรมแห่งแนวพระราชดำริสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2556.
- คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, สำนักงาน. อันเนื่องมาจากพระราชดำริ 60 ปี ครองราชย์ ประโยชน์สุข ประชาชน. กรุงเทพฯ : หจก.อรุณการพิมพ์, 2549.
- จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา, รศ.ดร. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการเพิ่มความสมดุลในการพัฒนา. กรุงเทพฯ : บริษัท ดาวฤกษ์ คอมมูนิเคชั่นส์ จำกัด, 2553.
- ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กระทรวง. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2556.
- มันพัฒนา, มูลนิธิ. พอเพียงเพื่อยั่งยืน. กรุงเทพฯ : บริษัท ภาพพิมพ์ จำกัด, 2560.
- มันพัฒนา, มูลนิธิ. เวทีมันพัฒนา. กรุงเทพฯ : บริษัท ภาพพิมพ์ จำกัด, 2560.
- ศูนย์พัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคม, ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. ไขความหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน. นนทบุรี : หจก.วนิดาการพิมพ์, 2557.

วารสาร และหนังสือพิมพ์

- โรจนา ธรรมจินดา และคณะ. “การพัฒนารูปแบบธุรกิจชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา กลุ่มผักปลอดสารบ้านดอนสถาน อำเภอบัว จังหวัดน่าน”, Journal of Community Development Research (Humanities and Social Sciences). 2017. หน้า 98-106.
- สุเมธ ตันติเวชกุล. “แนวพระราชดำริ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” นำประโยชน์สุขสู่ประชาชน”, สถาบันพระปกเกล้า. กันยายน-ธันวาคม 2559. หน้า 51-63.
- สิทธิชัย ตันศรีสกุล, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. “ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนยั่งยืน กรณีศึกษา องค์ประกอบส่วนท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม”, วารสารช่อพะยอม. ปีที่ 21, 2553. หน้า 51-68.

วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย เอกสารวิจัย

- กิตติศักดิ์ ลำสอนจิตต์, ว่าที่ร้อยตรี. “โครงการกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม เพื่อวางแผนการพัฒนาชุมชนตามภูมิสังคมอย่างยั่งยืน กรณีศึกษากองทุนหมู่บ้าน 5 ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่”. รายงานวิจัย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552.
- ชนิษฐา กาญจนรังสีนนท์ และคณะ. “โครงการวิจัยประโยชน์สุขจากเศรษฐกิจพอเพียง”. เอกสารวิจัย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2554.
- คณะกรรมการการขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศด้านการบริหารราชการแผ่นดิน. “การบริหารจัดการของจังหวัดที่มุ่งหวังผลสัมฤทธิ์โดยยึดพื้นที่เป็นหลัก” (Area-Based Approach). รายงาน, สภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ, 2559.
- จตุพจน์ ปิยัมปุตระ. “การพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ที่ประยุกต์และการส่งเสริมความยั่งยืนของประเทศตามแนวพระราชดำริ ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”. เอกสารวิจัย, วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, 2558.
- จักรกฤษณ์ พิญาพวงษ์ และคณะ. “รูปแบบป้องกันและเฝ้าระวังการใช้สารเสพติดในชุมชนโดยความร่วมมือของผู้นำชุมชน กรณีตำบลบ้านเสี้ยว อำเภอฟากท่า จังหวัดอุตรดิตถ์”. รายงานวิจัย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545.
- ไพเวศ ศรีบุตตรา. “โครงการ การใช้ประโยชน์และการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ตามหลักภูมิสังคม กรณีศึกษา : บ้านผาแมว ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง”. รายงานวิจัย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552.
- ศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. “โครงการศึกษาวิจัยและประเมินผล การดำเนินงานของโครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์แนวพระราชดำริ”. รายงานการวิจัย, คณะเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2558.

สัมภาษณ์

- กนิษฐา เจริญสุข, สมาชิกหมู่บ้าน หมู่ที่ 1 ตำบลพยุหสวรรค์. สัมภาษณ์. 21 มีนาคม 2561.
- จรัล จันทรพะนอนริกษ์, คณะทำงานด้านมิติสิ่งแวดล้อม โครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ ประยุต์แนวพระราชดำริ ของสำนักงานทรัพยากรสิ่งแวดล้อมพระมหากษัตริย์. สัมภาษณ์. 29 มีนาคม 2561.
- ชนินทร์ วิเศษสิทธิกุล, คณะทำงานด้านมิติป่า โครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ ประยุต์แนวพระราชดำริ ของสำนักงานทรัพยากรสิ่งแวดล้อมพระมหากษัตริย์. สัมภาษณ์. 29 มีนาคม 2561.
- ชูศิริ คัยนันท์, ประธานคณะทำงานโครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ ประยุต์แนวพระราชดำริของสำนักงานทรัพยากรสิ่งแวดล้อมพระมหากษัตริย์. สัมภาษณ์. 9 เมษายน 2561.
- ชะลอ เกตุแก้ว, กรรมการหมู่บ้าน หมู่ที่ 1 ตำบลพยุหสวรรค์. สัมภาษณ์. 21 มีนาคม 2561.
- ฐิติมน พงษ์เทศ, สมาชิกหมู่บ้าน หมู่ที่ 1 ตำบลพยุหสวรรค์. สัมภาษณ์. 21 มีนาคม 2561.
- ทองพูล มั่นคง, เกษตรกร อำเภอวิเชียร จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์. 21 มีนาคม 2561.
- ธงชัย ลิ้มเฉลิม, คณะทำงานด้านมิติดิน โครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ ประยุต์แนวพระราชดำริ ของสำนักงานทรัพยากรสิ่งแวดล้อมพระมหากษัตริย์. สัมภาษณ์. 29 มีนาคม 2561.
- นภวรรณ ประสงค์เลิศกุล, นักวิชาการอิสระของสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ. สัมภาษณ์. 21 มีนาคม 2561.
- นายกองค์การบริหารส่วนตำบล, ตำบลพยุหสวรรค์ อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี. สัมภาษณ์. 21 มีนาคม 2561.
- พลพงศ์ นกน้อย, คณะทำงานด้านมิติพลังงานทดแทน โครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ ประยุต์แนวพระราชดำริ ของสำนักงานทรัพยากรสิ่งแวดล้อมพระมหากษัตริย์. สัมภาษณ์. 29 มีนาคม 2561.
- พระครูวิจักษ์วัชรธรรม, เจ้าอาวาสวัดห้วยกาจิง ตำบลพยุหสวรรค์ อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี. สัมภาษณ์. 12 พฤษภาคม 2561.
- ไพเราะ บุญสุข, เจ้าหน้าที่จัดการความรู้ของสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ. สัมภาษณ์. 21 มีนาคม 2561.
- ไพลิน มีสัตย์, คณะทำงานด้านมินิน้ำ โครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ ประยุต์แนวพระราชดำริของสำนักงานทรัพยากรสิ่งแวดล้อมพระมหากษัตริย์. สัมภาษณ์. 29 มีนาคม 2561.
- ไพลิน พันธุ์พงษ์, สมาชิกหมู่บ้าน หมู่ที่ 1 ตำบลพยุหสวรรค์. สัมภาษณ์. 21 มีนาคม 2561.
- เพ็ญภา วัฒนาภารัต, เจ้าหน้าที่จัดการความรู้ของสถาบันส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ. สัมภาษณ์. 21 มีนาคม 2561.
- แพ่ง บุญใบ, สมาชิกหมู่บ้าน หมู่ที่ 1 ตำบลพยุหสวรรค์. สัมภาษณ์. 21 มีนาคม 2561.
- สมชาย พูลพิทยาร, หัวหน้าคณะทำงานเผยแพร่องค์ความรู้ 6 มิติ โครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ ประยุต์แนวพระราชดำริ ของสำนักงานทรัพยากรสิ่งแวดล้อมพระมหากษัตริย์. สัมภาษณ์. 29 มีนาคม 2561.
- สกุรัตน์ พิมพ์นาค, ครู โรงเรียนบ้านพยุหสวรรค์ ตำบลพยุหสวรรค์. สัมภาษณ์. 21 มีนาคม 2561.

สุรดิษ สดใส, กรรมการหมู่บ้าน หมู่ที่ 1 ตำบลพสุธารค์. สัมภาษณ์. 21 มีนาคม 2561.

อดิสร ศรีวิชัย, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้านฝั่ง ตำบลศาลา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง. สัมภาษณ์. 21 มีนาคม 2561.

อุดมพร เสาะแสง, คณะทำงานด้านมิติเกษตร โครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ ประยุต์แนวพระราชดำริ ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. สัมภาษณ์. 29 มีนาคม 2561.

เอกสารไม่ตีพิมพ์

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. “การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบท ไทย”. เอกสารประกอบการประชุมประจำปีการพัฒนาที่ยั่งยืน. 2546.

ไทยพัฒนา, สถาบัน. “SDG Business : Corporate Action on Sustainable Development”. 2560.

ส่วนประสานการพัฒนาพื้นที่ตามพระราชดำริ. สำนักนโยบายและแผน สำนักงานปลัดกระทรวง มหาดไทย. “แนวทางการดำเนินงานตามแผนพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุต์ตาม พระราชดำริ”. 2557.

ฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

“กลวิธีในการพัฒนาชนบทตามแนวพระราชดำริ”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : [http : www.saranukromthai.or.th/sub/book.php?book=12&chap=6&page=t12-6-infodet,](http://www.saranukromthai.or.th/sub/book.php?book=12&chap=6&page=t12-6-infodet) 2561.

“กลยุทธ์ด้านความยั่งยืน” (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก [http://www.prachachat.net/news_detlil.php?newsid=1471232678,](http://www.prachachat.net/news_detlil.php?newsid=1471232678) 2561.

““ทรงให้” การพัฒนาที่ยั่งยืน พลิกชีวิต สร้างสุข อย่างยั่งยืน”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://King9.ohm.go.th>, 2561.

“นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน กรณี โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” (ออนไลน์). เข้าถึง ได้จาก : [http://www.ryt9.com/s/ryt9/161749%20%E0%B9%80%E0%B8%A1%E0%B8%B7%...2547.](http://www.ryt9.com/s/ryt9/161749%20%E0%B9%80%E0%B8%A1%E0%B8%B7%...2547)

“แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance)”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก [http:// www.chaipat.or.th/site_content/70-3/283-self-reliance.html,](http://www.chaipat.or.th/site_content/70-3/283-self-reliance.html) 2560.

พัฒนาชุมชนจังหวัดเชียงราย, สำนักงาน. “โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP)”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก [http://chiangrai.cdd.go.th/services/otop-2559-2557-2558,](http://chiangrai.cdd.go.th/services/otop-2559-2557-2558) 2560.

มันพัฒนา, มูลนิธิ. “เศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารการพัฒนา : จากปรัชญาสู่การปฏิบัติ”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://www.tfdf.or.th/th/article/10450/739-%E0%B9%80%E0%B8%A8%E0%B8%A3...>, 2560.

“หลักการดำเนินงาน”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก [http://www.pidthong.org/about.php?id=2 &pagename=about-principle&menu_id=2,](http://www.pidthong.org/about.php?id=2&pagename=about-principle&menu_id=2) 2555.

“เศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาที่ยั่งยืน”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://www.oknation.nationtv.tv/blog/itthipon/2009/06/03/entry-1>, 2561.

สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. “ส่วนประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืน”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://www.stou.ac.th/stouonline/lom/data/sec/Lom12/04-03.html>, 2561.

“Leadership Skill : เปลี่ยนตัวเองให้เป็นผู้นำสร้างการเปลี่ยนแปลง”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <https://www.schoolofchangemakers.com/knowledge/9969>., 2018.

ภาษาต่างประเทศ

Avery, Gayle C. and Bergsteiner, Harald. Sufficiency Thinking : Thailand’s gift to an unsustainable world. China. Hang Tai Printing Company Limited. 2016.

Grossman, Nicholas. Thailand Sustainable Development Sourcebook.Singapore. Editons Didier Millet (EDM). 2015.

Baxter, Will. Grossman, Nicholas and Wegner, Nina. A Call to Action : Thailand and The Sustainable Development Goals Singapore : Singapore ; Editons Didier Millet (EDM). 2016.

ประวัติย่อผู้วิจัย

- ชื่อ : นางสาวอภิรดี เงินวิจิตร
- วัน เดือน ปีเกิด : 26 กันยายน 2507
- การศึกษา : ปริญญาตรี เศรษฐศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
: ปริญญาโท สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต (สิ่งแวดล้อม) มหาวิทยาลัยมหิดล
- ประวัติการทำงาน
โดยย่อ : หัวหน้ากองกิจการพิเศษ
: หัวหน้ากองอสังหาริมทรัพย์
: หัวหน้าฝ่ายบริหารงานอสังหาริมทรัพย์
: คณะกรรมการพิพิธภัณฑสถานเจ้าอาอยู่หัว
: คณะทำงานบริหารจัดการอสังหาริมทรัพย์ที่ได้รับบริจาค
มูลนิธิสายใจไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
- ตำแหน่งปัจจุบัน : หัวหน้าฝ่ายอาวุโส ฝ่ายบริหารงานอสังหาริมทรัพย์

สรุปย่อ

ลักษณะวิชา การเศรษฐกิจ

เรื่อง การนำแนวพระราชดำริสู่การปฏิบัติ ศึกษากรณี ชุมชนหมู่บ้านพุสวรรค์ จังหวัด เพชรบุรี

ผู้วิจัย นางสาวอภิรดี เงินวิจิตร

หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ 60

ตำแหน่ง หัวหน้าฝ่ายอาวุโส ฝ่ายบริหารงานอสังหาริมทรัพย์

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในปี 2554 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้จัดทำโครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์แนวพระราชดำริ (Area-based Rural Development Program (Applied From His Majesty the King's Initiatives) เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ด้วยการเผยแพร่ศาสตร์พระราชาสู่การปฏิบัติจริง ประกอบด้วย การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หลักการทรงงาน องค์ความรู้ 6 มิติ (น้ำ ดิน เกษตร พลังงานทดแทน ป่า สิ่งแวดล้อม) ที่สอดคล้องกับภูมิสังคม มาดำเนินงานตามกระบวนการเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา ซึ่งได้คัดเลือกพื้นที่ชุมชนบริเวณอ่างเก็บน้ำบ้านพุสวรรค์ ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 1 ตำบล พุสวรรค์ อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี เป็นพื้นที่เป้าหมาย และดำเนินโครงการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

จากการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการ โดยศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ พบว่า ผลสัมฤทธิ์ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม มีแนวโน้มที่ดีขึ้น สามารถสร้างการรับรู้และการเปลี่ยนแปลงให้เกิดในชุมชนได้อย่างชัดเจน แต่ยังมีปัญหาวิกฤตที่ชุมชนต้องได้รับการแก้ไข คือ หนี้สินเพิ่มขึ้น การออมลดลง และการใช้สารเคมีในการเกษตร จึงเห็นว่าควรทบทวนการขับเคลื่อนที่ผ่านมา เพื่อค้นหาข้อจำกัด หรือปัจจัย ที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จในการพัฒนาโดยการเทียบเคียงกับการพัฒนาในพื้นที่อื่นที่มีแนวทางในการพัฒนาสอดคล้องกัน จนสามารถยกระดับการดำรงชีวิตของชาวบ้านให้ดีขึ้นได้ ซึ่งผลที่ได้รับจะทำให้ทราบถึงองค์ประกอบที่สำคัญในการนำแนวพระราชดำริไปสู่การปฏิบัติ อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการนำไปประยุกต์ปฏิบัติในพื้นที่อื่นๆ ทั้งการวางแผน การกำหนดกลยุทธ์ ปรับปรุงกระบวนการดำเนินงาน หรือขยายผลได้อย่างเหมาะสม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา และหลักการองค์ความรู้ 6 มิติที่สำคัญ คือ น้ำ ดิน เกษตร ป่า พลังงานทดแทน สิ่งแวดล้อม ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคม
2. เพื่อวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และปัจจัยความสำเร็จ ในการนำแนวพระราชดำริไปสู่การปฏิบัติ
3. เพื่อเสนอแนะการนำแนวพระราชดำริไปสู่การปฏิบัติ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ด้านเนื้อหา ศึกษา การนำแนวพระราชดำริไปปฏิบัติในพื้นที่ต่างๆ การพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ภายใต้ “โครงการปิดทองหลังพระ สืบสานพระราชดำริ” ศึกษาวิเคราะห์ สภาพเศรษฐกิจ-สังคม กระบวนการพัฒนาพื้นที่เป้าหมาย เปรียบเทียบพื้นที่ต้นแบบ
2. ด้านพื้นที่ ศึกษาชุมชนในหมู่ที่ 1 ตำบลพยุสวรรณ อำเภอกำแพงกระเจาน จังหวัดเพชรบุรี
3. ด้านประชากร ชาวบ้าน หมู่ที่ 1 ตำบลพยุสวรรณ อำเภอกำแพงกระเจาน จังหวัดเพชรบุรี และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
4. ด้านเวลา ศึกษาวิจัยระหว่าง เดือนธันวาคม 2560 ถึงเดือนมิถุนายน 2561

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การรวบรวมข้อมูล
 - 1.1 ข้อมูลทุติยภูมิ จากเอกสารเผยแพร่ เอกสารวิชาการ บทความ ข่าวสารที่เกี่ยวข้อง
 - 1.2 ข้อมูลปฐมภูมิ
 - 1.2.1 จากการสัมภาษณ์
 - 1.2.1.1 ชาวบ้านในพื้นที่ศึกษา จำนวน 20 คน
 - 1.2.1.2 หน่วยงานท้องถิ่น และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา จำนวน 10 คน
 - 1.2.2 จากการสังเกต ร่วมปฏิบัติในกิจกรรมต่างๆ การระดมสมอง
2. การวิเคราะห์ ค้นหาข้อเท็จจริง ปัญหาอุปสรรค ปัจจัยสู่ความสำเร็จ ข้อค้นพบ และข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

การพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ประยุกต์ตามแนวพระราชดำริ โดยมูลนิธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ มีหลักสำคัญในการพัฒนา คือ ยึดคนในพื้นที่เป็นศูนย์กลาง ส่งเสริมให้

ชาวบ้านได้เรียนรู้ เชื่อมันศรัทธาในแนวพระราชดำริ กระตุ้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม มีความพร้อมที่จะวิเคราะห์ปัญหาและแก้ปัญหาด้วยตนเอง ช่วยถ่ายทอด ส่งเสริมองค์ความรู้ สำคัญที่ใช้ประกอบการดำรงชีวิต และช่วยประสานในการบูรณาการทำงานของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมทำงานไปพร้อมกับชาวบ้าน

จากการศึกษาการนำแนวพระราชดำริไปปฏิบัติ ในโครงการพัฒนาชนบทเชิงพื้นที่ ประยุกต์แนวพระราชดำริชุมชนบ้านพุทธวงศ์ โดยมีลักษณะของการบริหารจัดการที่เป็นจิตอาสา ภายใต้นโยบายเพื่อสังคม จะพบว่าชาวบ้านได้รับรู้แนวพระราชดำริ และนำไปปฏิบัติ เห็นได้จากมีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ที่มากขึ้นแตกต่างกันไป แต่อย่างไรก็ตามยังไม่สามารถบรรลุถึงเป้าหมาย ของการอยู่รอดและพอเพียงได้ ชาวบ้านยังเป็นหนี้ จากการใช้จ่ายในเรื่องของสิ่งอำนวยความสะดวก และการพนัน ถึงแม้ว่าแนวโน้มของรายได้จะเพิ่มมากขึ้น แต่เงินออมกลับน้อยลงเพราะไม่ได้ให้ความสำคัญกับการประหยัดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน และการลดต้นทุนในการประกอบอาชีพ ด้วยเห็นว่ายุ่งยาก เห็นผลช้า คำนึงถึงผลตอบแทนในระยะสั้นและต้องการรายได้อย่างรวดเร็ว สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เกิดจาก ชาวบ้านมีความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านความพอประมาณและความมีเหตุผลน้อยกว่าเรื่องอื่น ๆ มีการไม่เข้าใจกันของชาวบ้าน ไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทิศทางของภาครัฐ บางด้านไม่สอดคล้องกับภูมิสังคม ส่งเสริมชาวบ้านเป็นหนี้ ไม่มีตลาดรองรับสินค้าของชาวบ้านที่เป็นเกษตรกรอินทรีย์และสินค้าชุมชน และความเจริญของเมืองที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป คนต่างถิ่นเข้ามาซื้อที่ดินมากขึ้น

เมื่อได้วิเคราะห์เปรียบเทียบกับพื้นที่ต้นแบบแล้ว พบว่าลักษณะของการบริหารจัดการที่แตกต่างกัน แต่มีกรอบการดำเนินงาน และเป้าหมายไปในทิศทางเดียวกัน เมื่อปรับขั้นตอนวิธีปฏิบัติ และน้ำหนักแต่ละเรื่องให้สอดคล้องตามภูมิสังคมนั้นๆ ก็จะได้ผลลัพธ์ไปในแนวทางเดียวกัน และยังพบว่า การขับเคลื่อนการทำงานผ่าน บ้าน วัด โรงเรียน/โรงพยาบาล ทำให้สามารถบรรเทาข้อจำกัดด้านผู้นำที่เป็นทางการ ที่ไม่ได้รับการยอมรับ และไม่ค่อยมีบทบาทได้ ความต่อเนื่องในการถ่ายทอดองค์ความรู้ และส่งเสริมให้ปฏิบัติ จนเห็นผลด้วยตนเอง ทำให้เกิดการยอมรับ และสิ่งที่เป็นได้ทั้งปัญหาอุปสรรคหรือเป็นปัจจัยความสำเร็จที่สำคัญ คือ “คน” ที่ต้องมีคุณสมบัติที่ดี มีความร่วมมือ ร่วมใจ มีความพร้อมที่จะพึ่งพาตนเองและแก้ไขปัญหาที่สะท้อนถึงความต้องการของชุมชนร่วมกัน ขณะที่หน่วยงานภาครัฐจะมีบทบาทอย่างมากในลักษณะของการเสริมในส่วนที่ชุมชนขาด

ข้อเสนอแนะ

1. ควรนำโมเดลการทำงานของมูลนิธิปิดทองหลังพระฯ มากำหนดเป็นกรอบการทำงานของหน่วยงานในการขับเคลื่อน ควบคู่กับการประเมินและทบทวนการทำงานเป็นระยะ เพื่อปรับการทำงานให้เหมาะสมกับสถานะแวดล้อมที่มีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

2. แผนการพัฒนาควรให้ความสำคัญกับความต้องการของชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก หน่วยงานท้องถิ่น ควรมีบทบาทเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนการทำงานร่วมกับชุมชน ส่วนหน่วยงานระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ควรมีบทบาทในการช่วยอำนวยความสะดวกและส่งเสริมให้เกิดการขับเคลื่อนไปด้วยกันในทุก ๆ ระดับ

3. สร้างบุคคลากรเพื่อทำงานในแต่ละพื้นที่ โดยระยะสั้นให้พัฒนาศักยภาพคนในพื้นที่ โดยส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจหลักการพัฒนา หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง องค์กรความรู้ 6 มิติ ความรู้ด้านเทคโนโลยี โดยให้ความสำคัญต่อบริบทการคิด ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม ส่วนระยะยาวต้องสร้างเยาวชนในพื้นที่ เพื่อสืบทอดการพัฒนา และรับช่วงการดูแลรักษาในอนาคต

4. ส่งเสริมให้เกิดแหล่งเรียนรู้ชุมชน เสริมบทบาทให้ชาวบ้านช่วยชาวบ้าน ด้วยการทำกิจกรรมร่วมกัน พัฒนาให้เป็นวิทยากรชุมชน ถ่ายทอดความรู้หรือประสบการณ์ ที่ผ่านการลองผิดลองถูก จนสามารถปฏิบัติและเห็นผลโดยประจักษ์แล้ว

5. ส่งเสริมกลไก “ประชารัฐ” ที่เชื่อมองค์ประกอบทางสังคม 3 ส่วน ได้แก่ ประชาสังคม ที่เป็นส่วนที่มีพลัง ให้มีจิตสำนึกร่วมกัน ภาคธุรกิจเอกชน เป็นส่วนที่มีความรู้ ประสบการณ์ความสำเร็จ เทคโนโลยีทันสมัย ให้มองถึงประโยชน์ส่วนรวม และภาครัฐ เป็นส่วนที่มีอำนาจ มีเครื่องมือในการบริหารตามกรอบของกฎหมาย ต้องมองประชาชนเป็นศูนย์กลาง โดยผลักดันให้บูรณาการความร่วมมือและขับเคลื่อนการพัฒนาไปด้วยกัน

6. ควรใช้การตลาดควบคู่กับการพัฒนา พิจารณาทิศทางการตลาด เพื่อวางแผนการผลิตให้มีปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม หาช่องทางจำหน่ายผลผลิต ตลอดจนการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิต หรือสร้างความแตกต่างของสินค้า

7. ควรส่งเสริมการนำเทคโนโลยีมาใช้ ทั้งในเรื่องของการติดต่อสื่อสารที่สะดวก รวดเร็ว การสืบหาข้อมูลต่าง ๆ การหาความรู้ นวัตกรรมใหม่ ๆ ข่าวสารต่าง ๆ ที่อาจมีผลกระทบต่อชุมชน เพื่อช่วยให้ชุมชนสามารถปรับตัวได้ทัน และวางแผนเตรียมตัวรองรับต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

8. ส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่ม หรือการจัดตั้งกองทุนต่าง ๆ พร้อมกระตุ้นให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างจริงจัง เพื่อให้สมาชิกมีส่วนร่วมกำหนดกฎกติกา มีการควบคุมดูแล และบริหารจัดการตามความต้องการกันเอง

9. ภาครัฐควรปรับเปลี่ยนการทำงานเชิงรุกร่วมกับชุมชน และเข้าถึงชุมชน ควรปรับปรุงช่องทางการเชื่อมต่อกับภาครัฐให้ชุมชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย เพื่อสนับสนุนการดำเนินการพัฒนา

10. เสริมบทบาท สร้างการเรียนรู้ผ่าน “บวร” ได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียน/โรงพยาบาล ที่เป็นสถาบันหลักทางสังคม มีการยึดโยง สนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และผู้นำของสถาบันหลักดังกล่าว มักจะทำหน้าที่ตามธรรมชาติของการเป็นแกนกลางในการเชื่อมสัมพันธ์ พัฒนา ตัดสินใจ และแก้ปัญหาของชุมชน

11. สนับสนุนให้เกิดการสร้างเครือข่าย กระจายความร่วมมือ ไปยังเครือข่ายที่มีหน้าที่มีความชำนาญเฉพาะ เพื่อช่วยเสริมขับเคลื่อนการพัฒนา เช่น เครือข่ายด้านประชาสังคมและชุมชน เครือข่ายธุรกิจเอกชน เครือข่ายวิชาการ เครือข่ายศูนย์เรียนรู้ เครือข่ายเผยแพร่ประชาสัมพันธ์